

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği

**YOKSULLUĞU AZALTMA STRATEJİLERİNDE İNSAN HAKLARI TEMELLİ YAKLAŞIMA
YÖNELİK İLKELER VE KILAVUZLAR**

Birleşmiş Milletler

NOT

Bu yayında yer alan materyaller serbestçe alıntı olarak kullanılabilir ve yeniden basılabilir; ancak, bu durumda metnin sahiplerine gerektiği gibi atıfta bulunulmalı ve yeniden basılan materyalin yer aldığı yayının bir nüshası Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği, Palais des Nations, 8-14 avenue de la Paix, CH-1211 Cenevre 10, Switzerland adresine gönderilmelidir.

* * *

Bu yayında kullanılan ifadeler ve materyal sunumu, Birleşmiş Milletler Sekreterliği'nin herhangi bir ülkenin, bölgenin, kentin veya alanın ya da yetkili makamlarının hukuki statüsü konusunda veya sınırlarını tespiti konusunda herhangi bir görüşü ifade ettiği anlamına gelmez.

* * *

Makalenin resmi olmayan Türkçe çevirisi Derin Yoksulluk ağı tarafından, Etkiniz AB Programı kapsamında Avrupa Birliği finansal desteği ile yapılmıştır. Resmi olmayan bu çeviri, Avrupa Birliği'nin görüşlerini yansıttığı şeklinde yorumlanamaz.

Önsöz

Yoksulluk, bugün dünyanın karşı karşıya olduğu en vahim insan hakları sorunudur. Dünya nüfusunun fiilen derin yoksulluk içerisinde ya da derin yoksulluk tehdidiyle yaşayan kesiminin sarsıcı bir ilerlemeyle yüzde 40'a vardığı ve beş insandan birinin hayatının devamlılığını tehdit edecek derecede bir yoksulluk içerisinde yaşadığı günümüzde,¹ İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde tanımlanan vizyonun hala uzak bir utku olduğu söylenebilir.

Bu ölçekte yoksulluk kaderin tesadüfü değildir. Birleşmiş Milletler Binyıl Projesi raporunda güçlü bir şekilde savunulduğu gibi, yoksulluğun sona ermesi ulaşılabilir bir hedeftir.² Dünyanın dört bir yanındaki Hükümetler, yoksulluğun ortadan kaldırılması konusundaki kararlı taahhütlerini dile getirmiştir. Son olarak, 2005 Dünya Zirvesi'nde dünya liderleri, yoksulluğun ve açlığın ortadan kaldırılması da dahil olmak üzere Binyıl Kalkınma Hedeflerinin zamanında ve tam olarak gerçekleştirilmesini sağlamak konusundaki kararlılıklarını yineleyerek, "insanların özgür, onurlu ve yoksulluktan ve çaresizlikten uzak yaşama hakkını"³ vurgulamıştır. Şimdi aşılması gereken zorluk, bu taahhütlerin somut eylemlere dönüştürülmesinde yatmaktadır.

Yoksulluk sadece bir gelir meselesi değil, aynı zamanda daha da temelinde onurlu bir hayat sürebilme ve temel insan hakları ve özgürlüklerinden yararlanabilme meselesidir. Yoksulluğun tanımında, insanların medeni, kültürel, ekonomik, politik ve sosyal haklarını talep etme ve bunlara erişme imkanlarını etkileyen, birbiriyle ilişkili ve birbirini güçlendiren yoksunluklar bir araya gelerek bir bütünü oluşturur. Bu nedenle, temel anlamda, insanların insan haklarından mahrum bırakılması, yoksul olma halinin bire bir tanımının bir parçasıdır.

İnsan haklarına duyarlı bir yoksulluk anlayışı, yoksulluğun çeşitli boyutları için daha etkili ve eşitlikçi müdahalelerin geliştirilmesini kolaylaştırır. Böyle bir yaklaşım, sadece kaynaklara odaklanmaz ve aynı zamanda, yeterli bir yaşam standardından ve diğer temel sivil, kültürel, ekonomik, politik ve sosyal kaynaklardan yararlanmak için gereken imkânlarla, seçeneklere, güvenliğe ve güce de odaklanır ve böylece, kalkınmaya ve yoksulluğun azaltılmasına getirilen daha genel geçer yaklaşımları tamamlar.

Yoksulluğu Azaltma Stratejilerinde İnsan Hakları Temelli Yaklaşımın Yönelik İlkeler ve Kılavuzlar başlıklı bu yayının amacı, ülkelere, uluslararası kuruluşlara ve kalkınma uygulayıcılarına insan hakları normlarını, standartlarını ve ilkelerini yoksul yanlısı politika ve stratejilere dönüştürme sürecinde yardımcı olmaktır.

Buradaki çalışmada, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği'nin, Profesör Paul Hunt, Manfred Nowak ve Siddiq Osmani tarafından hazırlanmış olan *Yoksulluğu Azaltma Stratejilerinde İnsan Hakları Yaklaşımı Taslak Kılavuzu* (2002) ve *İnsan Hakları ve Yoksulluğu Azaltma: Kavramsal Çerçeve* (2004) başlıklı önceki yayınları temel alınmış ve ayrıca çeşitli paydaşlarla (Üye Devletler, Hükümetler arası ve sivil toplum örgütleri dahil) yürütülmüş olan istişarelerden yararlanılmıştır.

¹ United Nations Development Programme (UNDP), Human Development Report 2005: International cooperation at a crossroads: Aid, trade, and security in an unequal world (New York, United Nations, 2005), s. 24.

² United Nations Millennium Project, Investing in Development: A Practical Plan to Achieve the Millennium Development Goals (London and Sterling, VA, Earthscan, 2005).

³ 2005 World Summit Outcome (A/RES/60/1, para. 143).

Bu kadar karmaşık bir alan için kesinlikle bir ayrıntılı eylem planı sunma iddiası olmasa da, bu aracın ulusal yoksulluğu azaltma stratejilerinin kalitesini, etkisini ve sürdürülebilirliğini artırmada ülke düzeyinde faydalı olacağını umuyorum.

Louise Arbour

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiseri

Teşekkürler

Bu Kılavuz, çok sayıda kişi ve kuruluşun desteği, tavsiyesi ve katkıları olmadan hazırlanamazdı.

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği (OHCHR), özellikle Avrupa Komisyonu, Avrupa Borç ve Kalkınma Ağı, Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü, Ford Vakfı, Uluslararası Çalışma Örgütü, Uluslararası Para Fonu, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma/Kalkınma Yardım İşbirliği Teşkilatı, Denizaşırı Kalkınma Enstitüsü, Birleşmiş Milletler Çocuk Fonu, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü, Dünya Bankası ve Dünya Sağlık Örgütü'nün işbirliğine minnettardır.

OHCHR ayrıca, mevcut belgenin dayandığı taslak kılavuzların yazarları olan Profesörler Paul Hunt, Manfred Nowak ve Siddiq Osmani'ye de minnettarlığını ifade eder.

İÇİNDEKİLER

Giriş

Bölüm

I. İNSAN HAKLARI TEMELLİ YAKLAŞIMIN MANTIĞI

II. İNSAN HAKLARI TEMELLİ YOKSULLUK AZALTMA STRATEJİSİNİN HAZIRLAMA, UYGULAMA VE İZLEME SÜRECİ

- Kılavuz 1: Yoksul kesimin tespiti
Kılavuz 2: Ulusal ve uluslararası insan hakları çerçevesi
Kılavuz 3: Eşitlik ve ayrımcılık yapmama
Kılavuz 4: Hedefleri, kıyas noktalarını ve öncelikleri belirleme
Kılavuz 5: Katılım
Kılavuz 6: İzleme ve hesap verebilirlik
Kılavuz 7: Uluslararası yardım ve işbirliği

III. İNSAN HAKLARI TEMELLİ YOKSULLUK AZALTMA STRATEJİSİNİN İÇERİĞİ

- Kılavuz 8: Belirli insan hakları standartlarının stratejiye dâhil edilmesi
- o Çalışma hakkı
  - o Yeterli gıda hakkı
  - o Yeterli konut hakkı
  - o Sağlık hakkı
  - o Eğitim hakkı
  - o Kişisel güvenlik ve gizlilik hakkı
  - o Adalete eşit erişim hakkı
  - o Siyasi haklar ve özgürlükler

GİRİŞ

1. İnsan haklarının desteklenmesi ve yoksullukla mücadele, Birleşmiş Milletlerin görevlerinin tam kalbinde yer alır. Bu iki hedef, 1993 Viyana Bildirgesi ve Eylem Programında, 2000 Binyıl Bildirgesi'nde ve diğer birçok yayında da görüldüğü üzere, birbiriyle yakından bağlantılıdır ve birbirini pekiştirir. Aynı şekilde, Genel Sekreterin 2005 yılındaki "Daha fazla özgürlük: herkes için kalkınmaya, güvenliğe ve insan haklarına doğru" başlıklı raporu ile 2005 Dünya Zirvesi Sonucu, insan haklarının yoksulluğun azaltılması ve Binyıl Bildirgesi'nde belirtilen kalkınma hedeflerine ulaşılması açısından taşıdığı önemi teyit etmektedir.

2. Bu yayının amacı, yönelik Birleşmiş Milletler çapında insan haklarının yoksullukla mücadeleye yönelik kalkınma çabalarına dâhil edilmesi için yürütülen çalışmalara katkıda bulunmaktır. Yayın, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi tarafından Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği'ne (OHCHR) yöneltilmiş olan "insan haklarının ulusal yoksulluğu azaltma stratejilerine dâhil edilmesi için kapsamlı kılavuzların geliştirilmesi" talebinin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Amacı, yoksulluğu azaltma stratejilerinin (YAS) tasarlanması ve uygulanmasında yer alan politika yapıcılara ve uygulayıcılara yoksulluğun azaltılmasına yönelik olarak insan hakları temelli yaklaşımın benimsenmesine yönelik Kılavuz sunmaktır.

3. Yoksulluğu azaltma stratejilerinin "ülkeye özgü" olması gerektiği yaygın olarak kabul edildiği ve uluslararası insan hakları hukuku esas olarak Devletler ve bireyler arasındaki ilişkileri düzenlediği için, bu Kılavuzun temel odak noktası Devletin rolü olacaktır. Bununla birlikte, yayının kendisini yoksulluğun ortadan kaldırılmasına adanmış olan diğer aktörler -sivil toplum kuruluşları, ulusal insan hakları kurumları, Birleşmiş Milletler sistemi ajansları ve diğer uluslararası kuruluşlar- için de faydalı olacağı umulmaktadır.

4. Kılavuz, çoğu koşul ve şartta geçerli olacak şekilde belirli bir genellik düzeyinde çerçevelendirilmiştir. Kural koyucu bir teknik kılavuz olarak değerlendirilmemelidir. Daha ziyade, insan hakları yaklaşımıyla tutarlı bir yoksulluğu azaltma stratejisinin oluşturulması, uygulanması ve izlenmesi sürecinde temel alınması gereken belirli ilkeleri ayrıntılarıyla sunmakta ve açıklığa kavuşturmaktadır. Bu ilkeleri bir kez anladıktan sonra, yoksulluğun azaltılmasında görev alan aktörlerin, kendi koşullarını göz önünde bulundurarak ve gerektiğinde daha spesifik araçlardan yararlanarak bunları uygulamaya koyabilmesi beklenmektedir.

5. Yoksulluğun azaltılmasına yönelik insan haklarına dayalı bir yaklaşımın ilkeleri hem zengin hem de fakir ülkelere geniş ölçüde uygulanabilir, ancak bu Kılavuzun birincil odak noktası daha yoksul ülkelerdeki yoksulluktur. Bu yaklaşım kısmen, yoksulluğun bu ülkelerde çok daha ciddi bir sorun olduğu gerçeğinin kabul edilmesinden doğmuştur. Ama bu yaklaşımın diğer bir nedeni de, zengin ülkelerdeki yoksulluğun ayrıca ele alınması gereken spesifik özelliklerine dayanmaktadır.

6. Kılavuzda, insan haklarının tüm yönleri eşit bir vurgu ile ele alınmamaktadır, çünkü burada ele alınan haklar, yoksulluğun azaltılması bağlamı için özellikle formüle edilmiştir ve bu alan, daha geniş kapsamlı insan hakları gündeminin yalnızca bir parçasını oluşturur. Farklı insan haklarının seçiminde ve bunların farklı ölçülerde vurgulanmasında, yoksulluk bağlamıyla en alakalı olduğu düşünülen haklar ve yükümlülükler temel alınmıştır. Bu değerlendirmeler ise, insan hakları ve yoksulluk arasında 2 farklı

şekilde ortaya çıkabilen bağlantıların rehberliğiyle gerçekleştirilmiştir.⁴ Yoksulluğun azaltılması bağlamında özel bir öneme sahip olan haklar, konuyla esas ve araç açısından bağlantılı olan haklardır.

7. İnsan hakları perspektifinden bakıldığında, yoksulluk, bir kişinin yeterince beslenebilme, sağlıklı yaşama ve karar verme süreçlerinde ve topluluğun sosyal ve kültürel yaşamında yer alma gibi belirli temel imkanlara sahip olma haklarından mahrum bırakılması olarak tanımlanabilir. Hak temelli söylemde, yoksulluk içinde yaşayan bir kişinin gıda, sağlık, siyasi katılım vb. gibi bazı insan haklarının sağlanmadığı söylenebilir. Bir hakkın esas açısından konuyla bağlantılı olabilmesi için, bir insanın bu haktan mahrum bırakılmasında, ekonomik kaynaklar üzerinde hakimiyete sahip olmamasının bir rol oynaması gerekir. Bazı insan haklarının sağlanması, yoksullukla esas açısından bağlantılı olan başka insan haklarının yerine getirilmesine yardımcı olabilmektedir. Örneğin çalışma hakkının sağlanması, gıda hakkının sağlanmasına yardımcı olacaktır. Bu tür hakların yoksulluk için araç açısından önem taşıdığı söylenebilir. Bir insan hakkı, tabii ki aynı zamanda hem esas hem de araç açısından önemli olabilir. Bu Kılavuzda, -gerek esas gerekse araç açısından ya da hem esas hem de araç açısından- özellikle yoksullukla ilgili olduğu düşünülen haklar ele alınmaktadır. [Paragraf 30 ve 107]

8. Belge üç bölüme ayrılmıştır. **Bölüm I**'de, insan hakları yaklaşımının temel ilkeleri ve mantığı ana hatlarıyla açıklanmaktadır. **Bölüm II**'de (kılavuz 1-7), yoksulluğu azaltma stratejisi oluşturma, uygulama ve izleme sürecinde insan hakları ilkelerinin nasıl temel oluşturması gerektiği daha ayrıntılı bir şekilde ortaya koyulmaktadır. **Bölüm III** (kılavuz 8), yoksulluğu azaltma stratejisinin içeriğini belirlerken insan hakları yaklaşımının kullanılması sürecini ele almakta ve yoksulluğun azaltılması açısından özellikle önem taşıyan belirli insan haklarının ve insan hakları yükümlülüklerinin hayata geçirilmesine yönelik bir stratejinin temel unsurlarını tanımlamaktadır.

9. **Bölüm III**'te (kılavuz 8) her bir hakka veya haklar dizisine yönelik tartışma dört kısım ile yapılandırılmıştır. **Kısım A**'da, yoksulluk bağlamında belirli insan hakları standartlarının taşıdığı önem özetlenmektedir. **Kısım B**'de, uluslararası insan hakları belgelerinde belirtilen hak ve yükümlülüklerin kapsamı veya içeriği kısaca açıklanmaktadır. Belge atıflarını kolaylaştırmak amacıyla, en önemli uluslararası insan hakları hükümlerinden bazıları kutularda yeniden sunulmaktadır; ayrıca burada son küresel konferanslara ve Birleşmiş Milletler insan hakları antlaşma organları tarafından benimsenen en önemli genel yorumlara veya tavsiyelere de atıfta bulunmaktadır.⁵ **Bölüm C**'de, belirli insan hakları ve insan hakları yükümlülükleri ve listeleri ile ilgili temel hedefler tanımlanmaktadır. Her hedef için belirtilen göstergeler, bu hedeflere zaman içinde ne ölçüde ulaşıldığının değerlendirilmesine yardımcı olacaktır. **Bölüm D**, belirlenen hedeflere ulaşmaya yönelik bir stratejinin temel özelliklerini ortaya koymaktadır. Bu Kılavuzda belirlenen hedefler, göstergeler ve stratejilerle ilgili bazı kısa yorumlar da sıralanmıştır.

10. Hedefler, uluslararası insan hakları hukukunda belirtilen hak ve yükümlülükler temel alınarak belirlenmiştir. Hedeflerin seçiminde rehber olarak şu soru sorulmuştur: Hangi ana hedeflerin yerine getirilmesi, özellikle yoksul kesimle ilgili hak ve yükümlülüklerin yerine getirilmesini sağlayacaktır?

---

⁴ İnsan haklarının yoksullukla olan bağlantısını ortaya koyan çeşitli hususlara yönelik daha ayrıntılı bir tartışma için bkz. OHCHR, Human Rights and Poverty Reduction: A Conceptual Framework (New York and Geneva, United Nations, 2004), Bölüm 1.

⁵ Genel yorumlar ve tavsiyeler, taraf Devletlere belirli insan haklarının anlamlı ve içeriği ile bu hakların daha iyi bir şekilde uygulanması için alınabilecek tedbirler konusunda rehberlik eder. Tüm genel yorumlar ve tavsiyeler OHCHR Web sitesinde sunulmakta, ayrıca her yıl bu yorum ve tavsiyelerin bir derlemesi yayımlanmaktadır (bkz. HRI/GEN/1/Rev.8 for the 113 general comments and recommendations adopted as of May 2006).

Hedeflerin çoğu, 2000 yılı Eylül ayında Genel Kurul tarafından kabul edilen Binyıl Kalkınma Hedeflerinde (BKH) belirlenen hedeflere dayanmaktadır ve bunlarla benzerdir.

11. Göstergeler konusunda birkaç noktanın belirtilmesi gerekir. Öncelikle, insan hakları göstergelerinin oluşturulması devam eden bir süreçtir ve bu yayının sorunu tamamen çözmek gibi bir iddiası yoktur.⁶ Bununla birlikte, Binyıl Kalkınma Hedefleri dâhil olmak üzere, mevcut literatür temel alınarak ve yoksulluk bağlamı göz önünde bulundurularak, söz konusu hedefler için en uygun görülen göstergelerin belirlenmesine çalışılmıştır. Ayrıca, önerilen gösterge listesi yalnızca referans amaçlıdır. Her ülke, kendine özgü koşulları için hangi göstergelerin en uygun olduğuna kendisi karar vermelidir.

12. İkinci olarak, göstergelerin kullanılmasının amacı, bir bütün olarak nüfusun ortalama durumunu değil, yoksulluk içinde yaşayan insanların koşullarını ortaya koymaktır. Bu nedenle göstergelerin, yoksulluk içinde yaşayan insanların ve aralarındaki örneğin; kadınlar, azınlıklar ve yerli halklar gibi özellikle dezavantajlı grupların durumunu yansıtması için genellikle ayrıştırılması gerekecektir. Duruma göre tam olarak uygun olacak ayrıştırma, söz konusu hedefin niteliğine ve ülkenin özel koşullarına bağlı olarak belirlenecektir. Bununla birlikte, yoksulluğun kadınlar üzerindeki genel olarak orantısız etkisi göz önüne alındığında, göstergelerin çoğu durumda cinsiyete göre ayrıştırılması gerekecektir.

13. Üçüncü olarak, bu Kılavuzda önerilen göstergelerin çoğu sosyoekonomik ilerlemenin standart göstergeleridir, ancak bazı insan hakları göstergelerinin, özellikle medeni ve siyasi haklarla ilgili göstergelerin genellikle sosyo-ekonomik ilerleme ölçütlerinde yer almadığı unutulmamalıdır. Temelde, bir insan hakları göstergesini standart, ayrıştırılmamış bir sosyo-ekonomik ilerleme göstergesinden ayıran, esasından ziyade (a) açıkça bir insan hakları normundan türetilmiş olması ve (b) görevlilerin hesap verebilirliğini sağlamak üzere insan haklarını izlemek olarak tanımlanan amaçtır.

14. Belirli bir hak için önerilen stratejiler, kesin olmaktan ziyade fikir verme amaçlıdır. Burada belirtilen önerilerden bir kısmı sadece bazı durumlarda geçerli olabilir ve diğer durumlar için önem taşımayabilir; burada hiç değinilmeyen eylemlerin uygulanmasını gerektirecek durumlar da ortaya çıkabilir. Yoksulluğu azaltma stratejilerinin hazırlanmasında aktif görev alan taraflar bu ayrıntıların üzerinde çalışmalıdır ve bu ayrıntılar, durumlara bağlı olarak mecburen değişiklik gösterecektir. Buna ek olarak, belirli bir hak veya yükümlülük için önerilen strateji, tek başına yeterli olmaktan ziyade kapsamlı bir yaklaşımın parçası olarak görülmelidir. Bu nedenle, gıda hakkının uygulanması için önerilen strateji, çalışma hakkının gerçekleştirilmesinde ilerleme kaydedilmedikçe herkes için sağlanamayacaktır, çünkü gıda üretimine doğrudan katılmayan insanların çoğu, piyasadan gıda satın almak için çalışmak zorundadır. Ayrıca herhangi bir hakkın başarılı bir şekilde sağlanması, katılım, izleme ve hesap verebilirlikten sorumlu kurumlara bağlı olacaktır. [Bağlantı: Para.107]

---

⁶ İnsan hakları değerlendirmelerinde niceliksel ve niteliksel göstergelerin kullanımı konusunda, OHCHR (HRI/MC/2006/7) ve Herkesin ulaşılabilir en yüksek beden ve ruh sağlığı standardına sahip olma hakkı Özel Raportörü'nün (E/CN.4/2006/48) önerdikleri dahil olmak üzere, şu anda devam eden birçok inisiyatifin var olduğunu burada belirtmek gerekir.

BÖLÜM I

İNSAN HAKLARI TEMELLİ YAKLAŞIMIN MANTIĞI

15. İnsan hakları temelli yaklaşım, yoksulluğun doğasındaki çok boyutluluğun altını çizmekte, yoksulluğu birbiriyle ilişkili ve birbirini pekiştiren bir dizi yoksunluk bağlamında tanımlamakta ve yoksullukla ilişkili damgalama, ayrımcılık, güvensizlik ve sosyal dışlanma durumlarına dikkat çekmektedir. Yoksulluğun beraberinde getirdiği yoksunluk ve aşağılanma, gıda, kıyafet ve konut dâhil olmak üzere yeterli yaşam standardının sağlanmaması ve yoksul kesimin çoğunlukla ötekileştirilmesi ve toplumdan dışlanması gibi çeşitli noktalardan kaynaklanmaktadır. İnsan haklarına saygı gösterilmesini sağlama taahhüdü, tüm bu yoksunluk türlerine karşı ilerleyen bir kuvvet olacaktır.

16. Yoksulluğun azaltılması konusunda insan hakları temelli bir yaklaşımın benimsenmesinin altında, yoksulluğun azaltılmasında öne çıkan politika ve kurumların kesin olarak uluslararası insan hakları hukukunda belirtilen norm ve değerlere dayandırılması gerektiği fikri yatmaktadır. Politikalar ve kurumlar ister açık ister örtük olsun, normlar ve değerlerle şekillenir. İnsan hakları temelli yaklaşım, uluslararası insan hakları ile açık bir norm çerçevesi sunar. Evrensel olarak tanınan ahlaki değerlerle desteklenen ve yasal yükümlülüklerle güçlendirilen uluslararası insan hakları, yoksulluğu azaltma stratejileri dahil olmak üzere tüm ulusal ve uluslararası politikalar için ikna edici bir norm çerçevesi sağlar.⁷ (Bkz. kılavuz 2.)

17. İnsan haklarının yoksulluğun azaltılması bağlamına uygulanması, yoksullukla mücadele stratejilerinin bazı mevcut özelliklerini güçlendirecektir. Örneğin, bütçelemede ve diğer hükümet süreçlerinde şeffaflığın sağlanmasına yönelik yoksullukla mücadele stratejileri bilgi edinme hakkıyla tutarlıken, stratejilerin “ülkeye özgü” olması yönündeki ısrarlı tutumlar halkların kendi kaderini belirleme hakkına denk gelmektedir. İnsan hakları temelli yaklaşımın yoksulluğun azaltılmasına kattığı değer, hem mevcut stratejilerden ayrıldığı noktalara hem de bu stratejileri pekiştirdiği noktalara dayanır.

18. İnsan hakları çerçevesinin yoksulluğun azaltılması bağlamında ikna edici bir çerçeve sunmasının bir nedeni, yoksul kesimi güçlendirme potansiyelini de beraberinde getirmesidir. Günümüzde yaygın olarak kabul edildiği gibi yoksul kesim güçlendirilmeden, yoksulluğun etkili bir şekilde azaltılması mümkün değildir.⁸ Yoksulluğun azaltılmasına yönelik insan hakları temelli yaklaşım, esasen bu güçlendirme temelinde şekillenir.

19. Yoksul kesimin güçlendirilmesinin en temel yolu, haklar kavramının öne çıkarılmasıdır. Bu kavram politika oluşturma bağlamına eklendiğinde, yoksulluğun azaltılması artık yalnızca yoksulluk içinde yaşayan insanların ihtiyaçlarının karşılanması gerekliliğine değil, aynı zamanda bu insanların haklara –diğer taraflar açısından hukuki yükümlülüklerle yol açan haklara- sahip olmaları gerekliliğine de dayandırılır. Bu nedenle insan hakları perspektifi, yoksulluğun azaltılmasının politika yapma sürecinin birincil hedefi haline getirilmesi talebine meşruiyet katmaktadır. İnsan hakları perspektifiyle birlikte,

---

⁷ Yoksulluğun azaltılması konusunda insan hakları temelli yaklaşımın önemli özelliklerine yönelik daha ayrıntılı bir tartışma için, bkz. OHCHR, Human Rights and Poverty Reduction: A Conceptual Framework (New York and Geneva, United Nations, 2004), özellikle Bölüm 2.

⁸ Burada “güçlendirme” terimi yoksul bireylerin veya grupların seçim yapma ve bu seçimleri hedefli eylemlere ve kazanımlara dönüştürme ve yaşamlarını etkileyen kurumlara yönelik katılım, müzakere, etkileme, denetim ve hesap verebilirlik adımlarını atma kabiliyetlerinin artırılması sürecini ifade etmek için kullanılmaktadır. Güçlendirme konusunda daha ayrıntılı bir tartışma için, bkz. Deepa Narayan, ed., Empowerment and Poverty Reduction: A Sourcebook (Washington, D.C., World Bank, 2002) ve Dünya Bankası PovertyNet Web sitesi.

yoksulluğun olduğu yerde insan haklarının da sağlanmadığı gerçeğine dikkat çekilir; dolayısıyla yoksulluğu azaltma stratejisinin benimsenmesi sadece arzu edilen bir gelişme değil, uluslararası insan hakları belgelerini onaylamış olan devletler açısından bir zorunluluktur.

20. İnsan haklarının sağladığı norm çerçevesinin öne çıkan özelliklerinin çoğu, yoksul kesimin şu ya da bu şekilde güçlendirilmesine katkıda bulunabilir. Bu özellikler evrensellik, ayrımcılık yapmama ve eşitlik ilkeleri, katılımcı karar verme ilkesi, hesap verebilirlik kavramı ve hakların karşılıklı bağımlılığının tanınması sayılabilir.

21. Eşitlik ve ayrımcılık yapmama ilkeleri, uluslararası insan hakları hukukunun en temel unsurları arasındadır. Bu ilkelerin tanınmasıyla birlikte, yoksulluğun büyük ölçüde hem açık hem de örtük ayrımcı uygulamalardan kaynaklandığı gerçeği vurgulanmaktadır. Bu tanımayla birlikte, yoksulluğu azaltma stratejilerinin, dar ekonomik konulara odaklanma eğiliminden, ayrımcılık yapılarını idame ettiren sosyo-kültürel ve siyasi-yasal kurumları da ele alan daha geniş bir stratejiye doğru yönlendirilmesi gerekir. Bu nedenle, yoksulluğun azaltılmasına yönelik insan hakları temelli yaklaşımda, belirli bireylere ve gruplara yönelik ayrımcılığı teşvik eden yasa ve kurumların ortadan kaldırılması ve yoksul kesime fayda sağlamak için en yüksek potansiyeli getirecek faaliyet alanlarına daha fazla kaynak ayrılması gerekir. (Bkz. kılavuz 3.)

22. İnsan hakları temelli yaklaşım, sorumlu taraflara yoksulluğun azaltılması için harekete geçme yükümlülüğünü getirirken, kaynak kısıtlılıkları nedeniyle bazı insan haklarının sağlanması için belirli bir sürenin gerekebileceğini de kabul eder. Politika yapmaya yönelik her yaklaşımda, sosyal öncelikler ve kaynak kısıtlılıkları ışığında alternatif hedefler arasında ödünleşmelerin yapılması kaçınılmazdır. Bununla birlikte, insan hakları temelli yaklaşım, önceliklendirme süreçleri açısından yoksul kesimi kendileri için zararlı olabilecek belirli ödünleşmelere karşı koruyan belirli koşullar getirmektedir. Özellikle, bir insan hakkının mevcut gerçekleştirme seviyesinden geri çekilmesine yol açacak hiçbir ödünleşme desteklenmez ve belirli asgari gerçekleştirme seviyelerine ulaşılamamasının bir seçenek olmadığı vurgulanır. (Bkz. kılavuz 4.)

23. Yoksulluğun azaltılmasına yönelik önceki yaklaşımların aksine, insan hakları temelli yaklaşımda, kalkınma hedeflerine ulaşılmasını sağlayan süreçler kadar hedeflerin kendisine de büyük önem verilmektedir. Özellikle, yoksulluğu azaltma stratejilerinin oluşturulması, uygulanması ve izlenmesi süreçlerine yoksul kesimin aktif ve bilgiye dayalı katılımının sağlanmasının önemli olduğu vurgulanmaktadır. Katılımın sadece başka amaçlara yönelik bir araç olarak kullanılmaması gerektiği ve aynı zamanda kendi başına sağlanması gereken temel bir insan hakkı olarak da değer taşıdığına dikkat çekilmektedir. Yoksul kesimin etkin katılımının sağlanabilmesi için, yoksulluk içinde yaşayan insanların ve genel olarak ötekileştirilmiş grupların topluluk yaşamında etkili bir rol oynama yolunda karşılaştıkları engellerin üstesinden gelmek için farklı karar verme düzeylerinde belirli mekanizmaların ve düzenlemelerin uygulamaya alınması gerekir. (Bakınız kılavuz 5.)

24. Yoksulluğun azaltılmasına yönelik insan hakları temelli yaklaşım, politika yapımcıların ve eylemleri insan hakları üzerinde etkili olan diğer tarafların hesap verebilirliğinin altını çizmektedir. Haklar varsa, görevler de vardır ve görev demek hesap verebilirlik demektir. Bu nedenle, hesap verebilirliği sağlamak için her yoksulluğu azaltma stratejisine kurumların ve yasal/idari düzenlemelerin de dahil edilmesi insan hakları yaklaşımının temel bir özelliğidir. Sorumlular, kendi kendileri açısından hangi hesap verebilirlik mekanizmalarının en uygun olduğunu kendileri belirlemelidir, ancak tüm mekanizmalar erişilebilir, şeffaf ve etkili olmalıdır. (Bkz. kılavuz 6.)

25. Pek çok ülkede, yoksulluğu azaltma stratejileri yolsuzluk olaylarıyla altüst edilmektedir. Ancak, -tümü insan haklarının temel özellikleri olan- bilgiye erişim, ifade özgürlüğü, katılım ve hesap verebilirlik olgularının sağlandığı yerlerde yolsuzluğun önü de kapatılmış olacaktır. Bu nedenle, insan hakları temelli yaklaşım, yoksulluğu azaltma stratejisinin yolsuzluğun aşındırıcı etkilerinden dolayı baltalanmasını önleyebilecektir.

26. İnsan hakları temelli yaklaşımın bir başka özelliği de, yoksulluğun azaltılmasını ortak bir sorumluluk haline gelmesidir. Bir devlet, kendi yetki alanı içinde yaşayan insanların insan haklarının sağlanmasından birincil derecede sorumlu iken, diğer devlet aktörlerinin ve devlet dışı aktörlerin de insan haklarına katkıda bulunma veya en azından insan haklarını ihlal etmeme sorumluluğu vardır. (Bkz. kılavuz 7.)

27. Uluslararası insan hakları çerçevesinde, hakların karşılıklı olarak birbirine bağımlı olduğu kabul edilerek yoksulluğu azaltma stratejilerinin kapsamı da genişletilmektedir. Yoksulluk temelde ekonomik, sosyal ve kültürel haklarla ilgili bir olgu olarak görülse de, insan hakları çerçevesinde, bu haklardan yararlanma imkanının büyük ölçüde medeni ve siyasi haklardan yararlanma imkanına bağlı olabileceğinin altı çizilmektedir. Dolayısıyla insan hakları temelli yaklaşımla birlikte, medeni ve siyasi hakların ve özgürlüklerin yalnızca görece varlıklı toplumlar için geçerli lüksler olduğu ve ekonomik, sosyal ve kültürel hakların bağlayıcı yükümlülükler değil, sadece utkular olduğu yönündeki yanlış düşünce ortadan kaldırılmaktadır. Aynı doğrultuda, bu yaklaşımda ekonomik, sosyal ve kültürel hakların yanı sıra medeni ve siyasi hakların da yoksulluğu azaltma stratejilerinin ayrılmaz bileşenleri olması talep edilmektedir. (Bkz. kılavuz 8.)

28. Özetle, insan hakları temelli yaklaşım, yoksulluğun azaltılması hedefini çeşitli şekillerde, yani (a) insan hakları ile desteklenen bir yoksulluğu azaltma stratejisinin hızla benimsenmesini teşvik ederek; (b) yoksulluğu azaltma stratejilerinin kapsamını yoksulluğu yaratan ve idame ettiren ayrımcılık yapılarını ele alacak şekilde genişleterek; (c) yoksulluğun azaltılması amacının ileriye taşınmasında hayati araç olarak rol oynayabilecek medeni ve siyasi hakların genişletilmesini teşvik ederek; (d) ekonomik, sosyal ve kültürel hakların sadece programa dayalı utkular değil, bağlayıcı uluslararası insan hakları olduğunu teyit ederek; (e) ödünleşme adına asgari temel yükümlülüklerin yerine getirilmemesine ve geriye götürülmesine karşı uyarıda bulunarak; (f) yoksul kesimin karar verme sürecine anlamlı ölçüde katılması gerekliliğine meşruiyet katarak; ve (g) politika yapımcıların eylemlerinden sorumlu tutulabilecekleri kurumlar oluşturarak ve var olan kurumları güçlendirerek ileriye taşıyabilecektir.⁹

---

⁹ İnsan hakları temelli yaklaşımın kalkınma açısından getireceği katma değere ve Birleşmiş Milletler kalkınma programlama çalışmalarlarıyla olan bağlantısına yönelik daha ayrıntılı bir tartışma için, bkz. OHCHR, Frequently Asked Questions on a Human Rights-based Approach to Development Cooperation (New York and Geneva, United Nations, 2006).

BÖLÜM II

İNSAN HAKLARI TEMELLİ YOKSULLUK AZALTMA STRATEJİSİNİN HAZIRLAMA, UYGULAMA VE İZLEME SÜRECİ

Kılavuz 1: YOKSUL KESİMİN TESPİTİ

29. Yoksulluğun azaltılmasına yönelik her strateji, yoksul kesimin tespitinden başlamalıdır. Bu görev iki adımdan oluşur: (a) yoksulluğun oluşturan özelliklerin belirlenmesi ve (b) bu özelliklere sahip toplum kesimlerinin belirlenmesi.

30. Yoksulluğun özelliklerinin belirlenmesi. İnsan hakları perspektifinden bakıldığında, yoksulluk bir insanın çeşitli temel imkanlara sahip olma hakkının yerine getirilmemesidir (bkz. Paragraf 7). Dolayısıyla, imkân eksikliği yoksulluğu tanımlayan özelliklerden biridir.

31. Yoksulluk aşırı bir yoksunluk biçimini ifade ettiğinden, yalnızca temel olarak kabul edilen imkan eksiklikleri yoksulluk olarak sayılmalı ve bunlar bir öncelik sırasına göre derecelendirilmelidir. Farklı toplumların farklı öncelik sıraları olabileceğinden, temel imkanlar listesi bir toplumdan diğerine farklılık gösterebilir.

32. Bununla birlikte, deneysel gözlemlere göre çoğu toplumda temel kabul edilebilecek ortak bir imkanlar dizisi ortaya çıkmaktadır. Bu dizide, yeterli beslenebilme, önlenebilir hastalıklardan ve erken ölümden kaçınabilme, yeterli korunma, temel eğitim alma, kişisel güvenliği sağlayabilme, adaletle hakkaniyetli erişim, onurla yaşayabilme, geçimini sağlayabilme ve bir topluluğun hayatına katılabilmek imkanları yer almaktadır. Bu Kılavuz da, bu ortak imkanlar dizisini ele almaktadır. Ancak her ülkede, halkın eksikliğinin yoksulluğa neden olacak kadar temel önem taşıdığını düşündüğü diğer imkanlar katılımcı bir süreçle ayrıca belirlenmelidir.

33. Yoksul kesimin tespiti. Temel imkanlar belirlendikten sonra atılması gereken adım, bu temel imkanlara erişimi yetersiz kalan toplum kesimlerini belirlemektir. Bu görev bilgi temini açısından zor olacaktır, çünkü yoksulluğun çeşitli özelliklerin bir araya getirilmesiyle ölçülmesi gerekmektedir. Gerekli bilgileri maliyet etkin bir şekilde ortaya çıkarmak için -nicel ve nitel yöntemler birlikte kullanılarak- yenilikçi mekanizmalar tasarlanmalıdır. Tercih edilecek yöntem, ilgili ülkenin kendine özgü koşullarına bağlıdır. Bir ülkenin mevcut kapasitesi istenen bilgiyi elde etmek için yeterli değilse, bu yeterliliği olabildiğince hızlı bir şekilde geliştirmek için adımlar atılmalıdır.

34. Yoksul kesimi tespit etmek için fiilen hangi yöntem kullanılırsa kullanılsın, insan hakları temelli yaklaşım iki özel hususun yönlendirilmesiyle geliştirilmelidir.

35. Öncelikle, bu çalışmanın amacı sadece nüfus içindeki yoksul insanların yüzdesi gibi bir sayıya ulaşmak değil, bu insanların kim olduğunu ve yoksulluklarının derecesini tespit etmek olmalıdır. Bu nedenle, derin yoksulluk içinde olanları -yani yoksul kesimin en yoksul kesimini ve cinsiyet, coğrafi konum, etnik köken, din, yaş veya meslek gibi çeşitli özellikler açısından belirli grupları- belirlemek gerekir; böylece yoksulluk sorunu, mümkün olduğunca ince tabakalarına ayrıştırılmış bir düzeyde ele alınabilir.

36. İkinci olarak, yoksul kesim içerisinde özellikle yoksunluk ve dışlanma ile karşılaşan tarafların (örneğin, kadınlar veya HIV/AIDS ile yaşayanlar, yaşlılar veya engellilikleri olan insanlar veya ırksal veya dini ayrımcılığa maruz kalanlar) tespit edilmesi için özel çaba gösterilmelidir. Kaynak kısıtlılıklarından dolayı

öncelik sıralaması yapılması gerektirdiğinde, öncelikle bu grupların haklarına önem verilmesi gerekecektir. Bu öncelik, insan hakları yaklaşımının temel ilkelerinden biri olan eşitlik açısından gereklidir.

Kılavuz 2: ULUSAL VE ULUSLARARASI İNSAN HAKLARI ÇERÇEVESİ

37. Yoksulluğu azaltma stratejilerini açıklayan belgeler yasal belgeler olmamakla birlikte, bu belgelerin iki nedenden ötürü devletin ulusal ve uluslararası insan hakları taahhütleriyle tutarlı olması ve bu taahhütleri temel alması gerekir: (a) stratejiyi böylece daha etkili hale getirecektir ve (b) aksi takdirde, stratejide yasa dışı bazı özelliklere yer verilebilir.

38. Bu gerekliliğin, devletler için olduğu kadar, devletleri etkileyen politika ve programların sorumluları için de önemli etkileri vardır. Tüm taraflar, yoksulluğu azaltma stratejilerinin üzerine inşa edildiği norm temeli olarak Devletin ulusal ve uluslararası insan hakları taahhütlerini referans almalıdır.

39. Bir yoksulluğu azaltma stratejisini hazırlama ya da gözden geçirme sürecine başlarken, bir devletin aşağıdakileri açıkça tespit etmesi gerekir:

(a) Yetki alanında geçerli olan ulusal insan hakları hukuku ve uygulamaları. Örneğin, anayasadaki insan hakları hükümleri, haklar bildirgesi, ayrımcılıkla mücadele kanunları, bilgi edinme özgürlüğü mevzuatı ve temel insan hakları içtihadı;

(b) Devletin kabul ettiği uluslararası ve bölgesel insan hakları antlaşmaları;

(c) İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi gibi diğer önemli uluslararası insan hakları belgeleri;

(d) Birleşmiş Milletler Binyıl Bildirgesi dâhil olmak üzere, yakın zamanda gerçekleştirilen küresel konferanslarda kabul edilmiş olan taahhütlerin insan hakları açısından önem taşıyan kısımları;

(e) İnsan Hakları Konseyi'ne verilen taahhütler ve ulusal programlar ve eylem planları çerçevesinde üstlenilen insan hakları taahhütleri.

40. Bir devlet, insan hakları taahhütlerinin yoksulluğu azaltma stratejisinin hazırlanması ve uygulanması sürecinde temel alınmasını sağlama sorumluluğu çerçevesinde:-

(a) İnsan hakları taahhütlerinin yoksulluğu azaltma stratejisinde açıkça belirtilmesini;

(b) Yoksulluğu azaltma stratejisinin hazırlanmasından ve uygulanmasından sorumlu olan tarafların, devletin insan hakları taahhütlerine ve bu taahhütlerin getirdiği sonuçlara aşinalık kazanmak üzere temel insan hakları eğitimi almasını;

(c) Devletin insan hakları taahhütlerinin yoksulluğu azaltma stratejisinin hazırlanması ve uygulanması süreci boyunca göz önünde bulundurulmasını sağlama sorumluluğunu üstlenen bireylerin görevlendirilmesini (örn. ilgili birimin insan hakları sorumluları);

(d) Devletin insan hakları taahhütlerine yoksulluğu azaltma stratejisinin hazırlanması ve uygulanması süreci boyunca gerektiği gibi dikkat edilmesini sağlayacak süreçlerin (örn. ön ve son insan hakları etki değerlendirmelerinin hazırlanmasını ve denetlenmesini sağlayacak düzenlemelerin) tasarlanmasını ve uygulamaya alınmasını temin etmelidir.

41. Bir devletin insan hakları çerçevesi yalnızca devleti bağlamadığı için, bir devleti etkileyen politika ve programların tüm sorumluları:

(a) Devletin kendi yetki alanı içerisindeki bireylere ve gruplara yönelik insan hakları taahhütlerini uygulamasını zorlaştırmadıklarından emin olmalıdır;

(b) Yetkileri çerçevesinde, devletin ulusal ve uluslararası insan hakları taahhütlerini yerine getirmesine yardımcı olmak için ellerinden geleni yapmalıdır.

Kılavuz 3: EŞİTLİK VE AYRIMCILIK YAPMAMA

42. Eşitlik hakkı ve ayrımcılık yapmama ilkesi, uluslararası insan hakları hukukunun en temel unsurları arasındadır. Eşitlik hakkı, her şeyden önce, herkesin yasa önünde eşit olmasını garanti eder; bu garanti, kanunların her birey için geçerli olacak genel şartlarla hazırlanacağı ve herkes için eşit şekilde uygulanacağı anlamına gelir. İkinci olarak, herkes, özel aktörlerin keyfi ve ayrımcı muamelelerine karşı kanun çerçevesinde eşit korunma hakkına sahiptir. Bu bakımdan kanunlar, her türlü ayrımcılığı yasaklar ve herkese ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi veya diğer görüşler, ulusal veya sosyal köken, mülkiyet, doğum, engellilik ve HIV/AIDS, yaş, cinsel yönelim veya diğer durumlar dahil olmak üzere sağlık durumu temelinde ayrımcılığa karşı eşit ve etkili koruma sağlar.

43. Yoksulluk içinde yaşayan insanlar tipik olarak doğum, mülkiyet, ulusal ve sosyal köken, ırk, renk, cinsiyet ve din gibi nedenlerle ayrımcılığa maruz kalır. Her toplumun kendine özgü koşullarına bağlı olarak, sosyal açıdan dezavantajlı belirli sınıfların üyeleri veya belirli etnik veya dini grupların üyeleri veya kadınlar, yaşlılar veya yerli kişiler yoksullukla karşı karşıya kalabilmektedir, ancak yoksulluk çoğu durumda ayrımcılık nedeniyle daha da kötüleşir. Hükümetler böyle bir ayrımcılığa kendileri neden oluyorsa, tüm ayrımcı kanunları ve uygulamaları derhal yasaklamak ve durdurmak zorundadır. Ayrımcı tavırlar nüfus içindeki geleneklerden (genellikle köklü geleneklerden) kaynaklanıyorsa, hükümetler özel aktörler tarafından gelebilecek her türlü ayrımcılığı yasaklayacak kanunları kabul etmeli ve uygulamaya koymalıdır. Her iki durumda da hükümetler, yoksul kesim de dahil olmak üzere en dezavantajlı durumda olan, ayrımcılığa uğrayan ve sosyal olarak dışlanmış grupların devlet yetkilileri ve özel aktörler elinden karşılaştığı ayrımcılığa karşı etkili koruma sağlamak için özel ek tedbirler almalıdır.

44. Eşitsizlikler ve ayrımcılık, statü ve yetkilerdeki açık hukuki eşitsizlikler, köklü sosyal ayrımlar ve dışlamalar ve dolaylı ayrımcılık biçimleri dahil olmak üzere çeşitli biçimlerde ortaya çıkabilir. Örneğin, kadın ve erkek kategorilerinin yer almadığı kanunlar ve politikalar bile uygulamada kadınlara karşı ayrımcılık yapılmasına yol açabilir; örneğin, sosyal güvenlik kanununda "evi geçindiren taraf" terimi kullanıldığında, bu terimin amacı kadınlara karşı ayrımcılık yapmak olmayabilir. Ancak, bu terimin pratik uygulaması kadınları dezavantajlı bir konuma getirebilir ve cinsiyete dayalı dolaylı ayrımcılık teşkil edebilir. Bu nedenle, tedbirlerin ve kanunların yalnızca amaçlarına değil, etkilerine de bakmak gerekir.

45. Her ayırım ayrımcılık demek değildir; bazı ayrımlar makul ve nesnel kriterlere dayanarak ortaya koyulabilir. Yoksulluk, daha önceki zamanlarda bir tür "doğal olgu" olarak görülmüş olsa da, bugün, ayrımcılıkla ağırlaşan bir sosyal olgu olarak değerlendirilmektedir ve dolayısıyla, hükümetlerin buna göre ayrımcılıkla mücadele tedbirleri uygulaması ve hatta, pozitif ayrımcılığa başvurması gerekir. Yoksulluğun insan hakları temelli bir yaklaşımla ele alınması, yoksulluğun ayrımcı uygulamaların temelinde yatan kökenlerini belirlemek ve bunlarla başa çıkmak için uygun stratejiler geliştirmek için gerekli araçları sağlayacaktır.

46. Ayrımcılık yoksulluğa neden olabileceği gibi, yoksulluk da ayrımcılığa neden olur. Yoksul kesim ırklarına, renklerine, cinsiyetlerine ve sosyal kökenlerine yönelik önyargıların yanı sıra, devlet yetkilileri ve

özel aktörlerin sırf yoksul oldukları için onlara gösterdiği ayrımcı tutumlara da maruz kalır. Eşitlik ve ayrımcılık yapmama ilkeleri uyarınca, devletler yoksul kesime yönelik ayrımcılığı yasaklamak ve yoksul kesime yönelik ayrımcılığa karşı eşit ve etkili korumalar sağlamak için özel tedbirler almalıdır. Yoksul kesim, her toplumda en dezavantajlı ve marjinalleştirilmiş gruplar arasında olduğundan, yoksulluğu azaltma stratejisinin başlangıç noktası, ilgili toplumun özel koşullarına göre, onların kendine özgü ihtiyaçları ve ayrımcılığa uğramama hakları olmalıdır. İlgili devlet yükümlülükleri, hedefleri, göstergeleri ve stratejileri, en yaygın ayrımcı uygulamaların yoksul kesimin temel hizmetlere ve gıda, eğitim, sağlık ve adalet hakları gibi insan haklarına eşit erişimini engellediği göz önüne alınarak, aşağıdaki 8 numaralı kılavuzda ele alınacaktır.

ULUSLARARASI İNSAN HAKLARI BELGELERİNDE EŞİTLİK VE AYRIMCILIK YAPMAMA İLKELERİNE İLİŞKİN HÜKÜMLER

Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme

Madde 2.1

Bu sözleşmeye taraf her devlet kendi ülkesinde yaşayan ve yetkisi altında bulunan bütün bireylere ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal ya da başka fikir, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet, doğum ya da başka bir statü bakımından hiçbir ayırım gözetmeksizin bu sözleşmede tanınan hakları sağlamak ve bu haklara saygı göstermekle yükümlüdür.

Madde 3

Bu sözleşmeye taraf devletler, bu Sözleşmede yer alan bütün medeni ve siyasal haklardan erkeklerle kadınların eşit yararlanmasını güvence altına almakla yükümlüdürler.

Madde 24.1

Her çocuk, ırk, renk, cinsiyet, dil, din, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet ya da doğum bakımından hiçbir ayırım gözetilmeksizin, reşit olmayan kişi statüsünün gerektirdiği koruma tedbirlerinin ailesi, toplumu ya da devleti tarafından alınması hakkına sahiptir.

Madde 26

Herkes kanunlar önünde eşittir ve hiçbir ayırım gözetilmeksizin kanunlarca eşit derecede korunur. Bu bakımdan, kanunlar her türlü ayrımı yasaklayacak ve ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal ya da başka fikir, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet, doğum veya diğer statüler gibi, her bağlamda ayrımcılığa karşı eşit ve etkili korumayı temin edecektir.

İnsan Hakları Komitesi'nin kabul ettiği genel yorum ve özellikle:

Genel yorum No. 28 (2000): Kadın ve erkek arasında hakların eşitliği;

Genel yorum No. 18 (1989): Ayrımcılık yapmama.

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi

Madde 2.2

Bu sözleşmeye taraf devletler, bu Sözleşmede belirtilen hakların ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal ya da başka fikir, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet, doğum ya da başka bir statü bakımından herhangi bir ayırım gözetilmeksizin uygulanmasını taahhüt ederler.

Madde 3

Bu sözleşmeye taraf devletler, bu sözleşmede belirtilen bütün ekonomik, sosyal ve kültürel hakları kullanmada kadınlarla erkeklere eşit hak sağlamakla yükümlüdürler.

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi'nin kabul ettiği genel yorumlar ve özellikle:

Genel yorum No. 16 (2005): Erkeklerin ve kadınların tüm ekonomik, sosyal ve kültürel hakları kullanma konusundaki eşit hakları (Md. 3);

Genel yorum No. 3 (1990): Taraf devletlerin yükümlülüklerinin niteliği (Md. 2.1).

Kadınlara Yönelik Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Sözleşme ve Kadınlara Yönelik Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Komitesi'nin kabul ettiği genel tavsiyeler.

Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Sözleşme ve Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi'nin kabul ettiği genel tavsiyeler.

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme: Madde 2

Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme: Madde 7

Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) Eğitimde Ayrımcılığı Karşı Sözleşme

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) 111 Sayılı Ayrımcılık Sözleşmesi (İstihdam ve Meslek)

Kılavuz 4: HEDEFLERİ, KIYAS NOKTALARINI VE ÖNCELİKLERİ BELİRLEME

47. Yoksulluk pek çok topluma o kadar derinlemesine yerleşmiştir ki, en iyi niyetlerle bile çok kısa sürede ortadan kaldırılabileceğini ummak gerçekçi olmayacaktır. Aynı şekilde, kısıtlı kaynaklar bağlamında tüm insan haklarının hemen yerine getirilmesinin mümkün olmayabileceği gerçeği de kabul edilmelidir. Bununla birlikte, bazı insan haklarının kaynakların kısıtlılığından dolayı sınırlanmış olması, devletlerin hakların tanınmasını sağlamak için makul ve uygun adımlar atma konusundaki insan haklarına ilişkin uluslararası yükümlülüklerini ortadan kaldırmaz.

48. Tüm insan hakları -ekonomik, medeni, sosyal, politik ve kültürel- Devletlere pozitif ve negatif yükümlülükler getirir. Bu ayırım, saygı gösterme, koruma ve yerine getirme görevleri arasındaki ayırmada da öne çıkmaktadır. Saygı gösterme görevi gereğince, sorumlular bir insanın herhangi bir insan hakkından yararlanmasına müdahale etmekten kaçınmak zorundadır. Koruma görevi çerçevesinde, sorumlular üçüncü tarafların işleyebileceği her türlü insan hakkı ihlalini önlemek için tedbirler alması gerekir. Yerine getirme görevi ise, sorumluların insan haklarının tam olarak tanınmasına yönelik uygun; yasal, idari ve diğer tedbirleri almasını gerektirir. Saygı duyma ve koruma görevlerinin mevcut kaynaklar üzerindeki etkileri, genellikle yerine getirme görevi için gerekli olan kaynak ayırımından büyük ölçüde daha azdır ve yerine getirme görevi için daha proaktif ve kaynak yoğun tedbirlerin alınması gerekebilir. Sonuç olarak, bir devletin insan haklarına saygı gösterme ve insan haklarını koruma kabiliyeti, kaynak kısıtlılıklarından insan haklarını yerine getirme kabiliyeti kadar etkilenmeyebilir. [para. 82]

49. Bazı insan haklarının tam olarak gerçekleştirilmesinin, kaynak kısıtlılıkları nedeniyle belirli bir süre içinde aşamalı bir şekilde gerçekleşmesi gerekebileceğinin kabul edilmesi, politika açısından iki sonuç doğurur. Öncelikle, bu kabulle birlikte, stratejide insan haklarının tanınması için belirli bir zaman boyutu belirlenebilir ve dolayısıyla, hedeflerin ve kıyas noktalarının belirlenmesi insan haklarının tanınmasına yönelik stratejiler açısından vazgeçilmez bir unsur haline gelir. İkinci olarak, farklı haklar arasında önceliklerin belirlenmesine ve bunlar arasında ödünleşmelerin dikkate alınmasına da imkân tanınır, çünkü kaynak kısıtlılığı, bir strateji çerçevesinde tüm hakların aynı anda veya eşit bir yoğunlukla takip edilmesine izin vermeyebilir.

50. Bir zaman boyutunun uygulanması ve ödünleşmeleri ve önceliklendirmeyi dikkate alma gerekliliği, politika oluşturmaya yönelik tüm yaklaşımların ortak özellikleridir. İnsan hakları temelli yaklaşımın ayırt edici özelliği, sorumluların saygı göstermesi gereken özelliklere belirli koşullar getirmesidir. Zaman boyutundaki koşulların amacı, devletin insan haklarının sağlanması için gereken çabaları ertelemesini ve gevşetmesini engellemektir. Ödünleşme ve önceliklendirme koşulları ise, tüm ödünleşmelerin insan hakları normlarına uygun olmasını sağlamayı amaçlamaktadır.

51. Kaynak kısıtlılıkları nedeniyle bir hakkın hemen sağlanamadığı durumlarda, devlet söz konusu hakların mümkün olduğunca hızlı bir şekilde yerine getirilmesi için gerekli adımları atmaya hemen başlamalıdır. İnsan hakları temelli yaklaşım uyarınca, devletlerin attığı adımlarda aşağıdaki koşulların karşılanması gerekir.

52. Öncelikle devlet, mevcut bir kaynak kısıtlılığı dahilinde bile, yoksulluğun azaltılmasına ciddi bir bağlılıkla yaklaşarak birçok insan hakkının gerçekleştirilmesine yönelik hızlı ilerleme kaydetmenin mümkün olabileceğini kabul etmelidir. Bu çerçevede, kaynak kullanımının verimliliğini artırmak mümkün olabilir. Örneğin, verimsiz faaliyetler için yapılan harcamalar azaltılabilir ve varlıklı kesimin orantısız bir şekilde faydalandığı faaliyetlere yapılan harcamalar azaltılabilir.

53. İkinci olarak, insan haklarının sağlanması mevcut kaynakların aşamalı olarak genişletilmesine bağlı olduğundan, devletin derhal zamana bağlı bir eylem planı geliştirmesi ve bu planı uygulaması gerekmektedir. Planda, devletin hakları ne zaman ve nasıl yerine getireceği açıkça belirtilmelidir.

54. Üçüncü olarak, bazı insan haklarının hayata geçirilmesi zaman alabileceğinden, planda her bir nihai hedefe karşılık gelen kriterler (yani ara hedefler) belirlenmelidir. Devlet, hedeflerin ve kıyas noktalarının belirlenmesinin bir ön koşulu olarak, ilerleme hızının izlenebilmesi ve ilerleme yavaşsa düzeltici tedbirlerin alınabilmesi için uygun göstergeleri de tanımlamalıdır. Göstergeler, yoksulluk içinde yaşayan nüfusun her bir alt grubu için olabildiğince ayrıştırılmalıdır.

55. Dördüncü olarak, hedefler, kıyas noktaları ve göstergeler, Kılavuz 5'te belirtilen ilkeler doğrultusunda katılımcı bir süreçle toplumun tüm kesimlerinin endişelerini ve menfaatlerini yansıtacak şekilde belirlenmelidir. Aynı zamanda, devletin kendisini mutabık kalınan hedefleri ve kıyas noktalarını gerçekleştirmeye tamamen adanmasını sağlamak için 6. Kılavuz nezdinde uygun hesap verebilirlik mekanizmaları tesis edilmelidir.

56. Ödünleştirmeler ve önceliklendirme ile ilgili olarak, insan hakları temelli yaklaşımda, hangi haklara öncelik verileceğine dair kendi içinde katı ve kesin kurallar sunulmamaktadır. Koşullar ülkeden ülkeye farklılık gösterdiğinden, önceliklendirme süreci ilgili bağlama özel olarak gerçekleştirilmelidir. Bununla birlikte, insan hakları temelli yaklaşımda, önceliklendirme süreci ve esasları için belirli koşullar getirilmektedir.

57. Önceliklerin belirlenmesi sürecine, yoksul kesim dahil tüm paydaşlar etkin bir şekilde katılmalıdır. Değer yargılarının önceliklerin belirlenmesi sürecini etkilemesi kaçınılmazdır, ancak hak temelli yaklaşımda, bu etkilerin kapsayıcı ve eşit bir şekilde ortaya çıkması gerekmektedir. Diğer bir deyişle, kaynak tahsisi sürecinde başta yoksul kesim olmak üzere toplumun tüm kesimlerine önceliklerle ilgili görüşlerini ifade etme imkanı tanınmalıdır. Aynı zamanda, birbiriyle çatışabilecek görüşlerin adil ve eşit bir şekilde uzlaştırılabilmesi için adil kurumsal mekanizmaların devreye sokulması da gerekir. (Katılımla ilgili daha fazla bilgi için kılavuz 5'e bakınız.)

58. Önceliklendirmenin esasları, mutabakata bağlanacak olan önceliklere ve kaynakların, öncelik verilen haklara tahsis edilme biçimine dayanır. Aşağıdaki ilkeler, önceliklendirmenin esasları açısından rehber niteliğindedir.

59. İlk olarak, hiçbir hak kendi değerinden dolayı diğerlerinden üstün tutulamaz, çünkü insan hakları açısından tüm haklar eşit derecede değerlidir. Bununla birlikte, tüm insan haklarının etkili bir şekilde korunmasını sağlamaya yönelik stratejilerde, pratik gerekçelerle belirli türlerdeki müdahalelere öncelik verilebilir. Örneğin, bir ülke diğerlerine kıyasla özellikle yetersiz kalan bir hakka veya diğer hakların yerine getirilmesi için bir katalizör görevi görmesi beklenen bir hakka veya ülkenin gelenekleri veya deneyimi nedeniyle daha donanımlı olduğu bir hakka öncelik vermeye karar verebilir.

60. İkinci olarak, önceliklendirme sürecinde haklar arasında ödünleşme yapılması gerekirken, insan hakları temelli yaklaşım bu gibi ödünleştirmelerin kapsamını önemli ölçüde sınırlandırır. Özellikle, eşitlik ve ayrımcılık yapmama ilkeleri, eşitsiz ve ayrımcı sonuçlara yol açacak veya bunları şiddetlendirecek her türlü ödünleşmeyi ortadan kaldırır. Örneğin, sağlık ve eğitim hizmetlerinde toplumda en dezavantajlı ve ötekileştirilmiş gruplar yerine, en varlıklı kesimlere öncelik verilmesi söz konusu olamaz. İnsan hakları temelli yaklaşımda, aynı zamanda bir hakkın gerçekleştirilme seviyesinde belirgin bir düşüşe yol açacak bir

ödünleşmenin yapılmasına karşı da uyarıda bulunmaktadır. Bu tür ödünleşmelerin en dikkatli şekilde değerlendirmeye tabi tutulması ve insan haklarının bütünlüğüne atıfta bulunularak, eksiksiz bir şekilde gerekçelendirilmesi gerekecektir. Bu yaklaşımla birlikte, uygulamada kaynakların herhangi bir anda öncelik verilmiş olan haklar lehine tahsis edilmesine yönelik adımlar sınırlandırılmış olur. Bu hakların gerçekleştirilmesi için gerekli olan ek kaynaklar, kural olarak halihazırda diğer haklara tahsis edilmiş olan kaynaklardan düşülerek sağlanmamalıdır (bir hakka daha az kaynak tahsis edilmesi, kaynak kullanımının verimliliğinin arttırılmasıyla telafi edilemediği sürece). Bunun yerine, bir ülke zaman içinde daha fazla kaynağa kavuştukça, daha önce daha az kaynak ayrılmış olan haklara aşamalı olarak daha fazla kaynak ayrılmalıdır. Diğer bir deyişle, normalde yalnızca artan kaynakların tahsisinde ödünleşme yapılmalıdır. Örneğin, devlet eğitim hakkına öncelik tanımaya karar verirse, diğer haklara ayrılan kaynakların düzeyini bu hakları geriye götüreceği şekilde azaltmak yerine, eğitime gıda ve konut gibi diğer alanlardan daha fazla kaynak ayırılmalıdır.

61. Üçüncü olarak, kaynak kısıtlılıklarının bir devletin insan hakları yükümlülüklerini yerine getirme kabiliyetini olumsuz yönde etkilediği kabul edilse de, uluslararası insan hakları sisteminde yer alan bazı yükümlülüklerden dolayı, devletler çeşitli hakların asgari düzeyde tanınmasını derhal sağlamak zorundadır. Temel yükümlülükler, kaynakların tahsisine yönelik bağlayıcı kısıtlamalar olarak kabul edilmelidir; yani bunlarla ilgili hiçbir ödünleşme yapılmasına izin verilmez. Kaynaklar başka amaçlara tahsis edilmeden önce bu yükümlülükler yerine getirilmelidir. Örneğin bir devletin, yetki alanındaki tüm bireylerin açlıktan kurtulmasını sağlamak konusunda, yaşam, gıda ve sağlık haklarından kaynaklanan temel bir yükümlülüğü vardır. Bu nedenle, gıda hakkının tam olarak -tüm boyutlarıyla- kullanılabilmesi ancak zaman içerisinde aşamalı olarak sağlanabilse de, açlığın getireceği acı derhal ortadan kaldırılmalıdır.

ULUSLARARASI İNSAN HAKLARI BELGELERİNDE DEVLETLERİN YÜKÜMLÜLÜKLERİNİN NİTELİĞİNE İLİŞKİN HÜKÜMLER

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi

Madde 2.1

Bu Sözleşmeye Taraf Her Devlet kendi ülkesinde yaşayan ve yetkisi altında bulunan bütün bireylere ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi ya da başka fikir, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet, doğum ya da başka bir statü bakımından hiçbir ayırım gözetmeksizin bu Sözleşmede tanınan hakları sağlamak ve bu haklara saygı göstermekle yükümlüdür.

Genel yorum No. 3 (1990): Taraf Devletlerinin yükümlülüklerinin niteliği (Sözleşmenin Madde 2.1'i üzerine):

Zaman içinde veya başka bir deyişle aşamalı olarak sözleşmenin Sözleşme kapsamında öngörülmesi gerçeği, tüm anlamlı içeriğin yükümlülüğünden mahrum bırakıldığı şeklinde yanlış yorumlanmamalıdır. Bir yandan gerçek dünyanın gerçeklerini ve herhangi bir ülkenin ekonomik, sosyal ve kültürel hakların tam olarak gerçekleştirilmesini sağlamadaki zorlukları yansıtan gerekli bir esneklik aracıdır. Öte yandan, söz konusu hakların tam olarak gerçekleştirilmesi bakımından Taraf Devletlere açık yükümlülükler tesis etmek olan Sözleşmenin genel amacı, aslında varoluş nedeni ışığında okunmalıdır. Bu nedenle, bu hedefe doğru mümkün olduğunca hızlı ve etkili bir şekilde hareket etme yükümlülüğü getirir. Ayrıca, bu bağlamda kasıtlı olarak geriye dönük herhangi bir önlem, en dikkatli değerlendirmeyi gerektirecek ve Sözleşmede sağlanan hakların toplamına ve mevcut azami kaynakların tam olarak kullanılması bağlamında tamamen gerekçelendirilmesi gerekecektir 9).

Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme

Madde 2.2

Mevcut mevzuatta ve diğer yasal tedbirlerde henüz düzenleme bulunmayan durumlarda, bu Sözleşmeye Taraf her Devlet, kendi anayasal kurallarına ve bu Sözleşmenin hükümlerine uygun olarak, bu Sözleşmede tanınan hakların uygulanmasını sağlamak bakımından gerekli olan yasama ve diğer tedbirleri almakla yükümlüdür.

Genel yorum No. 31 (2004): Sözleşmeye Taraf Devletlere getirilen genel hukuki yükümlülüğün niteliği:

Madde 2, paragraf 2 kapsamındaki Sözleşme haklarını yürürlüğe koymak için gerekli adımları atma şartı niteliksizdir ve derhal yürürlüğe girer. Yükümlülüklerini yerine getirmeme, Devlet içindeki siyasi, sosyal, kültürel veya ekonomik mülahazalara atıfta bulunularak haklı gösterilemez (paragraf 14).

Kılavuz 5: KATILIM

62. Devletler, kendi yetki alanlarında yaşayan insanların insan haklarının gerçekleştirilmesinde birincil sorumluluğa sahip olduklarından, her yoksulluğu azaltma stratejisinin ülke odaklı bir süreç olması gerekmektedir. Bu nedenle, ülkenin stratejiyi sahiplenmesi, her yoksulluğu azaltma stratejisinin temel bir özelliği olmalıdır.

63. Bununla birlikte, ülkenin stratejiyi sahiplenmesi, yalnızca hükümet tarafında bir sahiplenme olacağı anlamını getirecek dar bir şekilde yorumlanmamalıdır. Strateji, yoksul kesim de dahil olmak üzere ülke içindeki tüm paydaşlara ait olmalıdır. Ancak, bu sahiplenmeyi sağlamanın tek yolu, yoksul kesim de dâhil olmak üzere tüm paydaşların politika oluşturma sürecinin tüm aşamalarına etkin katılımından geçer.

64. Yoksul kesimin gerekli bilgileri alarak aktif katılım gösterebilmesi insan hakları temelli yaklaşım açısından hem tutarlı hem de gerekli bir adımdır, çünkü kamu işlerinin yürütülmesine katılma hakkı uluslararası insan hakları norm çerçevesinde kesin olarak tanımlanmaktadır.

65. Katılımın ayırt edilebilecek dört aşaması vardır: Tercihin açığa çıkarılması, politika seçimi, uygulama ve izleme; değerlendirme ve hesap verebilirlik.

66. Tercihin açığa çıkarılması, her politika yapma sürecinin ilk aşamasıdır. Politikalar oluşturulmadan önce, insanlar ulaşmak istedikleri hedefleri ifade edebilmelidir.

67. Politika seçimi, politikaların oluşturulduğu ve kaynakların alternatif kullanımlar arasında tahsisine ilişkin kararların alındığı aşamayı ifade eder. Farklı kaynak tahsisi modelleri, farklı insan gruplarının menfaatlerine farklı şekillerde hizmet edeceğinden, her politika oluşturma sürecinde doğası gereği çıkar çatışmaları olacaktır. Bir çatışmanın kimin lehine çözüleceği ise, büyük ölçüde sürece kimin etkin bir şekilde katılabileceğine bağlıdır. Geleneksel olarak, yoksulluk içinde yaşayan insanlar, menfaatlerinin dikkate alınmasını sağlamak için yeterli siyasi veya mali güce sahip olmadıkları için bu süreçlerin dışında bırakılır. İnsan hakları temelli yaklaşımda, yoksulluk içinde yaşayan insanların politika oluşumuna etkin bir şekilde katılabilecekleri bir yasal-kurumsal çerçeve oluşturularak bu durumu değiştirecek adımların atılması gerekir.

68. Burada önemli olan, yoksul kesimin politika oluşturma sürecinin temelini oluşturan tüm teknik tartışmalarda yer alması değil, bu tür müzakerelere rehberlik edecek önceliklerin ve kıyas noktalarının belirlenmesi sürecinde yer almalarına imkân tanınmasıdır. Bu yaklaşım çerçevesinde, uygulamada uzmanlar tarafından alternatif politika seçenekleri araştırılırken, bu seçeneklerin çeşitli toplum kesimlerinin menfaatleri açısından getireceği sonuçların şeffaf hale getirilmesi ve yoksul kesim de dahil olmak üzere genel kamuoyuna anlaşılır bir şekilde sunulması gerekmektedir. Böylece, ilgili taraflar kendi menfaatlerine en iyi şekilde hizmet eden seçenekleri savunma imkanı bulabilir.

69. Politikaların uygulanmasının öncelikle Devletin yürütme organının sorumluluğunda olmasına rağmen, yoksul kesimin de bu sürece katılma haklarını kullanabilmeleri için imkân yaratılmalıdır. Bu tür imkanlar daha çok topluluk düzeyindeki faaliyetlerde ortaya çıkacaktır; bu tür faaliyetler ise daha çok temsil görevini üstlenen yerel yönetimin kurumsal çerçevesi bünyesinde geliştirilebilir ve arttırılabilir. Dolayısıyla, H-hükümetin ademi merkezileştirilmesi ve demokrasinin derinleştirilmesi, yoksulluğun azaltılmasına yönelik insan hakları yaklaşımının temel bileşenleridir.

70. Katılımın son aşaması, devletin ve diğer sorumluların yükümlülükleri açısından hesap verebilmeleri için politikaların başarısının veya başarısızlığının izlenmesi ve değerlendirilmesidir. Politikalardan etkilenen kişilerin başarı veya başarısızlıklarının izlenmesi ve değerlendirilmesi süreçlerine ve ardından sorumluların hesap verme prosedürlerine katılabilmeleri insan hakları yaklaşımının temel bir özelliğidir. Bu katılımın mümkün olması için uygun kurumsal düzenlemeler yapılmalıdır. (Bu konu kılavuz 6'da daha ayrıntılı olarak tartışılmıştır.)

71. Yoksul kesimin sadece karar verme sürecine katılması yeterli değildir; bu katılımın anlamlı ve etkili de olması gerekir. Bunun sağlanması için yerine getirilmesi gereken iki ön koşul vardır.

72. Öncelikle, etkili katılım için yalnızca seçime dayalı demokrasinin gerektirdiği uygulamalar yeterli değildir. Yoksulluk içinde yaşayan insanların farklı karar verme aşamalarına etkili bir şekilde katılabilecekleri özel mekanizmaların ve kurumsal düzenlemelerin de geliştirilmesi gerekir.

73. İkinci olarak, yoksul kesimin etkili katılıma ulaşabilmesi için güçlendirilmesi gerekir. Yoksul kesimin güçlendirilmesinin bir yolu, yoksulluk içinde yaşayan insanların, içinde buldukları durumun devam etmesine yol açan yerleşik yapıların üstesinden gelebilmek için ihtiyaç duyduğu asgari ekonomik güvenliğin sağlanmasından geçer. İnsan hakları eğitimi dâhil olmak üzere kapasite geliştirme faaliyetlerinin uygulanması bu süreçte önemli bir rol oynamaktadır.

74. Buna ek olarak yoksul kesimin güçlendirilebilmesi için, bir dizi başka insan haklarının teşvik edileceği eşzamanlı çabaların da ortaya koyulması gerekir. Örneğin, yoksulluk içinde yaşayan insanların, kamu işlerinin yürütülmesine anlamlı bir şekilde katılabilmeleri için, herhangi bir kısıtlama olmaksızın örgütlenmekte (örgütlenme hakkı), herhangi bir engel olmaksızın bir araya gelmekte (toplanma hakkı), söylemek istediklerini herhangi bir yıldırma ile karşılaşmadan söylemekte (ifade özgürlüğü) ve kendileri için önem taşıyan gerçeklerden haberdar olmakta (bilgi edinme hakkı) özgür olmaları gerekir. Ayrıca davalarını savunabilecek, onları anlayan sivil toplum kuruluşlarından (medya dahil) destek almalarına imkân tanınmalıdır. Bunun mümkün olması için Devlet, bağımsız bir sivil toplumun gelişmesine imkân verecek gerekli yasal ve kurumsal çerçeveyi oluşturmalıdır. (Bkz. kılavuz 8, siyasi haklar ve özgürlükler.)

ULUSLARARASI İNSAN HAKLARI BELGELERİNDE KATILIMA İLİŞKİN HÜKÜMLER

Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme

Madde 19

1. Herkes, kimsenin müdahalesi olmaksızın istediği düşünceye sahip olma hakkına sahiptir.
2. Herkes, düşüncelerini açıklama hakkına sahiptir; bu hak, herkesin, ülkesel sınırlara bağlı olmaksızın her çeşit bilgiyi ve fikri, sözlü, yazılı ya da basılı biçimde, sanat eserleri biçiminde ya da kendi seçeceği herhangi bir başka biçimde araştırma, edinme ve iletme özgürlüğünü de içerir.

Madde 21

Barışçı toplantı hakkı tanınacaktır. Bu hakkın kullanılmasına, kanunlara uygun olarak konulmuş ve demokratik bir toplumda ulusal güvenlik ya da kamu güvenliği, kamu düzeni bakımından ve kamu sağlığının, genel ahlakın korunması ya da başkalarının hakları ve özgürlüklerinin korunması bakımından gerekli olan sınırlamalardan başka sınırlama getirilemez.

Madde 22.1

Herkesin, kendi menfaatlerini korumak için sendikalar kurmak ya da bunlara girmek hakkı da dahil olmak üzere, başkalarıyla bir araya gelip dernek kurma hakkı vardır.

Madde 25

Her yurttaş, 2. Maddede belirtilen ayrımlara ve makul olmayan kısıtlamalara bağlı olmaksızın:

- (a) Doğrudan doğruya ya da özgürce seçilmiş temsilciler aracılığı ile kamu yönetimine katılma;
- (b) Genel, eşit ve örtük oyla belirli dönemlerde yapılan, seçmenlerin iradelerini özgürce ortaya koymalarını garanti eden gerçek seçimlerde oy kullanma ve seçilme;
- (c) Genel anlamda eşit olarak, ülkesinin kamu hizmetlerine girme hak ve fırsatına sahiptir.

Genel yorum No. 25 (1996): Kamu işlerine katılma hakkı, oy verme hakları ve kamu hizmetlerine eşit erişim hakkı (Sözleşme Madde 25 üzerine).

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi

Madde 15.1

1. Bu Sözleşmeye Taraf Devletler, herkesin:

- (a) Kültürel yaşama katılma hakkına; (sahip olduğunu kabul eder.)

Kadınlara Yönelik Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi: Madde 7 ve 8

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme: Madde 13, 15, ve 31

Kılavuz 6: İZLEME VE HESAP VEREBİLİRLİK

75. İzleme iki amaçla yürütülen bir faaliyettir: (a) sorumluların insan haklarının en hızlı ve etkili şekilde yerine getirilmesine yönelik hedeflerine ulaşmak için odaklanmaları gerekebilecek alanları süreklilik içerisinde tespit etmeye yardımcı olmak; ve (b) her hak sahibinin, sorumluları görevlerini yerine getirmemesi karşısında sorumlu tutmasına imkân vermek.

76. Bir hesap verebilirlik prosedürünün temelinde izleme faaliyetleri yatar, ancak prosedür bu faaliyetlerle sınırlı değildir. Bu prosedür, sorumluların görevlerine ilişkin eylemlerinden veya ihmallerinden sorumlu tutulmalarını sağlayan bir mekanizma veya araç sunar. Hesap verebilirlik prosedürü sayesinde hak sahipleri, sorumluların yükümlülüklerini nasıl yerine getirdiklerini veya getirmediklerini anlama, sorumlulara ise davranışlarını açıklama imkanı sağlar. Hesap verebilirlik bir düzeltme ve telafi yolu sunar, ancak beraberinde her zaman yaptırım getiremeyebilir.

77. Genel olarak, hesap verebilirlik mekanizması dört kategoriye ayrılır:

- Yargı, örn. idari tasarruflara ve ihmallere yönelik yargı denetimi;
- Yarı-yargı, örn. ombudsman kurumları, uluslararası insan hakları antlaşma kurumları;
- İdare, örn. insan hakları etki değerlendirmelerinin hazırlanması, yayımlanması ve denetlenmesi;
- Siyaset, örn. meclis süreçleri.

78. Bazı durumlarda, hem izleme hem de hesap verebilirlik işlevleri aynı kurumda toplanabilir. Farklı koşullarda ise, izleme ve hesap verebilirlik prosedürleri iki ayrı kurum tarafından yürütülebilir.

79. Yoksulluğun azaltılması bağlamında değerlendirildiğinde, izleme ve hesap verebilirlik prosedürleri bu bağlama özgü bazı zorluklar getirmektedir. Bazı durumlarda, yerel yönetim ve adli süreçler gibi mevcut prosedürlerde uygun izleme ve hesap verebilirlik mekanizmaları sağlanıyor olabilir. Ancak çoğu durumda, mevcut prosedürlerin yoksul kesimin aktif ve bilgiye dayalı katılımını sağlamak için ya reformdan geçirilmesi ya da ek izleme ve hesap verebilirlik düzenlemeleri ile desteklenmesi gerekir. Yoksulluğun azaltılması bağlamında tüm sorumluların, yoksul kesimin aktif ve bilgiye dayalı katılımını güvence altına alacak yenilikçi ve resmiyetten uzak izleme ve hesap verebilirlik mekanizmaları yoksulluk içinde yaşayan insanlarla yakın iş birliği içinde geliştirmesi teşvik edilmektedir.

80. İzleme ve hesap verebilirlik prosedürleri, biçim açısından sorumlular arasında değişiklik gösterecektir. Ancak tüm sorumlular, izleme ve hesap verebilirlik prosedürlerinin erişilebilir, şeffaf ve etkili olmasını sağlamalıdır.

81. Devlet, yetki alanı içinde yaşayan insanların insan hakları konusunda başlıca sorumlu olmakla birlikte, genel olarak uluslararası topluluğun da evrensel insan haklarının gerçekleştirilmesine yardımcı olma sorumluluğu vardır. Bu nedenle, izleme ve hesap verebilirlik prosedürleri, eylemleriyle herhangi bir ülkede insan haklarının gerçekleşmesini etkileyen küresel aktörleri de kapsamalıdır. Örneğin donör topluluğu, hükümetler arası kuruluşlar, uluslararası sivil toplum kuruluşları (STK'lar) ve çok uluslu şirketler (ÇUŞ).

82. Devletin her insan hakkına ilişkin görevi üç yönlüdür; saygı gösterme, koruma ve yerine getirme görevlerini kapsar (Bkz. kılavuz 4, paragraf 48). Yoksulluğun azaltılmasına yönelik insan hakları temelli

yaklaşım uyarınca, tüm bu unsurlara yönelik uygun izleme ve hesap verebilirlik prosedürlerinin oluşturulması gerekir.

83. Devletlerin yükümlülükleri genellikle hem iç hem de dış izleme ve hesap verebilirlik prosedürleriyle ele alınır.

84. Meclisler ve meclis komisyonları, halkın temsilcileri olarak izleme konusunda önemli bir rol üstlenmelidir. Bir meclisin bu rolü üstlenmesi için, çoğunlukla daha güçlü bir yetkiyle donatılması gerekecektir. Örneğin, hükümetin gerekli bilgileri meclis komisyonlarına açıklaması ve bu komisyonların denetimine tabi tutulması gerekliliği getirilebilir. Buna ek olarak, bu durumda genellikle parlamenterlerin planlama ve bütçe süreçlerine yönelik kapasitelerinin geliştirilmesi gerekecektir.

85. İnsan haklarının gerçekleştirilmesi konusunda yakın ve doğrudan etkisi olan Hükümetin faaliyetlerinin, halk ve özellikle de yoksul kesim tarafından izlemesini sağlamak için yerel düzeydeki yönetişimin adem-i merkezileştirilmesi ve demokratikleştirilmesi de gerekli olacaktır.

86. Devlet, sivil toplum kuruluşlarının bağımsız izleme rolünü üstlenebilecekleri bir yasal çerçeve oluşturmalıdır. Devlet, özellikle bilgi edinme, ifade özgürlüğü ve örgütlenme hakları gibi birbirine bağlantılı hakları yerine getirmek için acil adımlar atmalıdır; bunlar olmadan bağımsız izleme mümkün olmayacaktır.

87. Hesap verebilirlik mekanizmalarında, insan hakları ihlallerine yönelik çözüm yolları sağlanmalıdır. Bireyler, yalnızca hükümetlerinin kabul ettiği çeşitli temel insan haklarından yararlanma hakkına değil, aynı zamanda insan haklarının ihlal edildiği hallerde, yerel bir organ önünde etkili bir hukuk yoluna başvurma hakkına da sahiptir.

88. Çözüm yolları, ancak ilgili yerel makamın insan hakları ihlali mağdurlarına telafi sunma yetkisine sahip olduğu hallerde etkili olabilir. İhlalin ciddiyetine ve durumun kendine özgü koşullarına bağlı olarak uygulanabilecek çeşitli telafi yolları vardır. Bunlara örnek olarak; hakkın tam iadesi, tazminat, rehabilitasyon, özür dileme ve diğer tazmin biçimleri, aynı davranışın tekrarlanmayacağına dair genel güvenceler ve istisnai durumlarda olmak üzere, failerin bireysel olarak cezalandırılması gösterilebilir.

89. İç hukuk yoluna başvurma hakkının sağlanabilmesi için, her zaman bir yargı prosedürünün yürütülmesi gerekmez. Devletler, çözüm talebinde bulunan her kişinin hakkının yetkili bir yargı, idare veya yasama makamı tarafından veya devletin hukuk sistemi temelinde öngörülen diğer herhangi bir yetkili makam tarafından tespit etmesini sağlamakla yükümlüdür. Buna ek olarak, devletler ihlal mağduruna tanınan bu gibi çözüm yollarının yetkili makamlar tarafından uygulanmasını sağlamalıdır.

90. Taraf Devletler, insan hakları antlaşmalarını onaylayarak, antlaşma organları karşısında sorumlu olmayı kabul etmiş ve böylece bir dış izleme ve hesap verebilirlik yükümlülüğü altına girmiştir. Taraf Devletlerin, raporlama, şikayetler ve soruşturma prosedürleri gibi antlaşmalarda öngörülen ilgili prosedürlere uyma yükümlülüğü vardır. Devletler ayrıca İnsan Hakları Konseyi ve eski İnsan Hakları Komisyonu tarafından oluşturulan özel prosedürler gibi diğer dış izleme ve hesap verebilirlik mekanizmalarıyla işbirliği yapmakla da yükümlüdür.

91. Dış izleme ve hesap verebilirlik prosedürleri, ülke içinde yürütülen eşdeğer prosedürleri tamamlar niteliktedir. Örneğin, insan hakları ihlali mağdurları, ancak tüm etkili ve mevcut iç hukuk yollarını tükettikten sonra uluslararası bir sözleşme organına bireysel şikayette bulunabilir. Benzer şekilde, bir

raporlama sisteminin etkili olabilmesi için, hükümetlerin devlet raporlarını, ilgili uluslararası antlaşma organına sunmadan önce ilgili tüm yerel sivil toplum aktörlerinin yer aldığı şeffaf ve katılımcı bir süreçle hazırlaması gerekir.

Küresel aktörlerin izleme ve hesap verebilirlik çalışmaları

92. İzleme ve hesap verebilirlik prosedürlerine ilişkin olarak daha önce ortaya koyulmuş olan tespitler, donör topluluğu, hükümetler arası kuruluşlar, uluslararası STK'lar ve çok uluslu şirketler gibi küresel aktörler için aynı şekilde geçerlidir.

93. Uluslararası topluluğun eylemleri -örneğin ticaret, yardım, göç ve özel sermaye girişi alanlarındaki eylemleri- bir devletin yoksulluğu azaltma stratejisini hazırlamak ve uygulamak için kullanabileceği seçenekleri etkileyecektir. Bu eylemler, küresel aktörlerin insan hakları sorumluluklarına uygun olmalıdır.

94. En önemlisi tüm küresel aktörler, yoksulluğu azaltma politikaları ve insan hakları sorumlulukları konusunda erişilebilir, şeffaf ve etkili izleme ve hesap verebilirlik prosedürlerinin uygulamada olmasını sağlamalıdır. Bu prosedürlerle birlikte, yoksul kesimin bilgiye dayalı katılımı sağlanmalıdır.

95. Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu ve Dünya Ticaret Örgütü dahil olmak üzere bazı küresel aktörlerin politikalarını devletler belirler. Devletler, bu küresel aktörlerin politikalarını belirlerken, insan haklarına ilişkin uluslararası sorumluluklarına riayet etmeli ve diğer devletlerin insan haklarına ilişkin uluslararası yükümlülüklerine saygılı hareket etmelidir. Bir devletin küresel aktörlerin politikalarını belirlerken sorumluluklarını da yerine getirme biçimi, yukarıda ana hatları verilen izleme ve hesap verebilirlik prosedürlerine tabi olmalıdır.

96. Küresel aktörler, kendi görev alanları dahilinde erişilebilir, şeffaf ve etkili izleme ve hesap verebilirlik prosedürlerine tabi olmalıdır. Küresel aktörler, yoksulluğun azaltılması ve insan hakları sorumluluklarıyla ilgili olarak uygun izleme ve hesap verebilirlik mekanizmaları oluşturmak konusunda başarısız olursa, diğer taraflar bu amaca ulaşmak için gerekli adımlar atmalıdır.

97. Çok uluslu şirketlerin faaliyet gösterdikleri devletlerde yoksulluğun azaltılması ve insan hakları üzerinde önemli bir etkisi olabilecek faaliyetlerinde, izleme ve hesap verebilirlik açısından önemli sorunlar ortaya çıkmaktadır.

98. Öncelikle çok uluslu şirketler, yoksulluğun azaltılması ve insan hakları alanındaki sorumluluklarıyla ilgili olarak erişilebilir, şeffaf ve etkili izleme ve hesap verebilirlik prosedürleri oluşturmalıdır.

99. İkinci olarak, deniz aşırı operasyonları olan bir şirketin merkezinin bulunduğu devlet, şirketin deniz aşırı faaliyetlerinin hem ana vatanın hem de ev sahibi devletin insan haklarına ilişkin uluslararası yükümlülüklerine uygun olmasını sağlamak için makul tedbirleri almakla yükümlüdür. Devletin bu sorumluluğu erişilebilir, şeffaf ve etkili izleme ve hesap verebilirlik prosedürlerine tabi olmalıdır.

100. Üçüncü olarak, her ev sahibi devlet, kendi yetki alanında faaliyet gösteren çok uluslu şirketlerin ulusal ve insan haklarına ilişkin uluslararası yükümlülüklerine riayet etmesini sağlamakla yükümlüdür. Buna göre, ev sahibi devletin çok uluslu şirketlerin davranışlarını düzenleme yükümlülüğüne yönelik izleme ve hesap verebilirlik mekanizmaları bulunmalıdır.

Kılavuz 7: ULUSLARARASI YARDIM VE İŞBİRLİĞİ

101. Yoksulluğun etkili bir şekilde azaltılması için uluslararası düzeyde eyleme geçilmesi gerekir. Yardıma erişim, borç yardımı, piyasalar, kayda değer ve karşılanabilir sermaye akışlarının yanı sıra küresel ekonomideki istikrar unsurları, bir devletin yoksulluğu azaltma stratejisini hazırlarken ve uygularken kullanabileceği seçenekleri etkiler. Uluslararası yardım ve iş birliği, gelişmekte olan ülkelerdeki yoksul kesimin kendilerini yoksulluktan kurtarabileceği bir ortamın yaratılmasına yardımcı olur.

102. Yoksulluğun azaltılmasına yönelik insan hakları temelli yaklaşımda, devletlerin yoksulluğun azaltılmasına ve ortadan kaldırılmasına yardımcı olacak, adil çok taraflı ticaret, yatırım ve finans sistemlerinin oluşturulmasına yönelik aktif adımlar atma sorumluluğunun altı çizilmektedir. Bu yaklaşım uyarınca, yardım edebilecek durumda olan herkesin asgari olarak, yoksul kesimin insan haklarını gerçekleştirmesini zorlaştıran eylemlerden kaçınması ve devletlerin insan haklarının gerçekleştirilmesinin önündeki engelleri kaldırmak için gereken tedbirleri alması gerekir.

103. Gelişmiş bir devletin kendi ulusal yetki alanı içerisinde yoksulluğa ilişkin bir azaltma stratejisi hazırlaması yeterli değildir; devlet aynı zamanda sınırlarının ötesinde de yoksulluğu azaltmaya yönelik bir strateji geliştirmelidir. Aynı şekilde, gelişmekte olan bir devletin yoksulluğu azaltma stratejisinde, ulusal stratejiyi ileriye taşıyacak küresel aktörler konusunda atacağı adımlarla ilgili bir bölüm de yer almalıdır.

Gelişmiş Devletler

104. Gelişmiş devletler, uluslararası yoksulluğu azaltma stratejilerini hazırlarken;-

(a) Uluslararası yardım ve işbirliği çalışmalarına katılmalarını gerektiren uluslararası insan hakları yükümlülüklerini; yakın zamanda gerçekleştirilen küresel konferanslarda verdikleri taahhütleri; ve Binyıl Kalkınma Hedeflerini (aşağıdaki kutuya bkz.) göz önünde bulundurmalıdır.

(b) Bu yükümlülüklerin uluslararası politika yapma süreçlerinin bütününde uyumlu ve tutarlı bir şekilde uygulanmasını temin etmek için tedbir almalıdır. Örneğin, dışişleri sorumluları; finans ve ticaret alanındaki uluslararası müzakerelerde devleti temsil eden taraflar; ve Bretton Woods kurumları dâhil olmak üzere, çok taraflı politika ve projelerden sorumlu olan devlet temsilcileri devletin uluslararası işbirliğine yönelik yükümlülüklerini anlamalı ve bunlara riayet etmelidir.

(c) İki ve çok taraflı tüm karar verme süreçlerinin adil, eşitlikçi ve şeffaf olmasını ve geliştirmekte olan devletlerin ve özellikle bu devletlerde yoksul kesim dâhil olmak üzere, dezavantajlı ve ötekileştirilmiş bireylerin ve grupların ihtiyaçlarına duyarlılıkla yaklaşmasını sağlamalıdır.

(d) Bir yandan kalkınma yardımının kalitesini dikkatli bir şekilde incelemek, insan haklarına yönelik kalkınma projelerini desteklemek ve geliştirmekte olan Devletlerin uluslararası ve ulusal insan hakları yükümlülüklerini yerine getirmesine yardımcı olmak kaydıyla, kalkınma yardımlarının gayri safi milli hasılasının (GSMH) yüzde 0,7'sinden az olmamasını temin etmelidir.

(e) Devletin doğrudan sorumluluğunun bulunduğu ticari faaliyetlerde uluslararası insan hakları standartlarına riayet edilmesini sağlamalıdır.

(f) Merkezi kendi yetki alanında bulunan şirketlerin denizaşırı operasyonlarında hem ana vatanın hem de ev sahibi devletlerin uluslararası insan hakları yükümlülüklerine riayet edilmesini sağlamak için makul tedbirler almalıdır.

(g) Ulusal sahiplenme ilkesiyle tutarlı olarak, diğler devletlerin kendi yetki alanları içerisindeki bireyler ve gruplar karşısındaki uluslararası insan hakları yükümlülüklerine riayet etmelidir.

Gelişmekte Olan Devletler

105. Gelişmekte olan devletler, uluslararası yoksulluğu azaltma stratejilerini hazırlarken;-

(a) İki taraflı, çok taraflı veya kurumsal müzakerelerde, kendi yetki alanında yaşayan yoksul kesim karşısındaki uluslararası insan hakları yükümlülüklerine özellikle dikkat etmelidir. Devlet, bu yükümlülüklerin uluslararası anlamda bir asgari eşik teşkil ettiğini, kendi yetki alanındaki bireylerin ve grupların bu eşiğın altına gerileyemeyeceğini ve bu nedenle, devletin kendi yetki alanında yaşayan yoksul kesime sağlaması gereken uluslararası insan haklarıyla tutarsız hiçbir anlaşmaya taraf olamayacağını kendi savunmasında özellikle ifade etmek isteyebilir.

(b) İlgili uluslararası antlaşmaları veya politikaları kabul etmeden önce, bunların yoksul kesim üzerindeki etkisinin bağımsız, nesnel ve kamuya açık bir yöntemle değerlendirilmesini sağlamalıdır. Değerlendirme sonucunda, kabul edilmesi önerilen antlaşmanın veya politikanın yoksul kesimin insan hakları üzerinde olumsuz bir etki yaratacağı belirlenirse, ilgili tarafların insan haklarına ilişkin uluslararası yükümlülükleriyle tutarlı ve bunları dengeleme konusunda etkili tedbirler benimsenmelidir.

(c) Operasyonlarıyla yoksulluk üzerinde kayda değer bir etki yaratabilecek olan ÇUŞ'larla olan ilişkilerinde müzakere kapasitesini güçlendirmek için çaba göstermelidir.

(d) Devletin karşılaştırmalı üstünlüğünden ödün vermeden, ÇUŞ'lar dahil olmak üzere özel sektör için uygun düzenleme çerçeveleri oluşturmak konusunda uluslararası destek almaya çalışmalıdır.

İNSAN HAKLARI BELGELERİNDE ULUSLARARASI YARDIM VE İŞBİRLİĞİNE İLİŞKİN HÜKÜMLER

Birleşmiş Milletler Antlaşması

Madde 1.3

Birleşmiş Milletlerin amaçları şunlardır: Ekonomik, sosyal, kültürel ve insancıl nitelikteki uluslararası sorunları çözmeye ve ırk, cinsiyet, dil ya da din ayrımı gözetmeksizin herkesin insan haklarına ve temel özgürlüklerine saygının geliştirilip güçlendirilmesinde uluslararası işbirliğini sağlamak.

Madde 55

Uluslararası halkların hak eşitliği ve kendi yazgılarını kendilerinin belirlemesi ilkesine saygı üzerine kurulmuş barışçı ve dostça ilişkiler sağlanması için gerekli istikrar ve refah koşullarını yaratmak üzere Birleşmiş Milletler: (a) yaşam düzeylerinin yükseltilmesini, tam istihdamı, ekonomik ve sosyal alanlarda ilerleme ve gelişme koşullarını; (b) ekonomik, sosyal alanlarla sağlık alanındaki uluslararası sorunların ve bunlara bağlı başka sorunların çözümünü, kültür ve eğitim alanlarında uluslararası işbirliğini; ve (c) ırk, cinsiyet, dil ya da din ayrımı gözetmeksizin herkesin insan haklarına ve temel özgürlüklerine bütün dünyada etkin bir şekilde saygı gösterilmesini, kolaylaştıracaktır.

Madde 56

Üyeler, 55. Maddede belirtilen amaçlara ulaşmak için, gerek birlikte gerekse ayrı ayrı, örgütle işbirliği içinde hareket etmeyi yükümlenirler.

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi

Madde 22 ve 28

“Herkesin (...) ulusal çabalarla, uluslararası işbirliği yoluyla ve her devletin örgütlenme ve kaynaklarına göre (...) insan onuru ve kişiliğinin özgür gelişmesi bakımından vazgeçilmez olan ekonomik, toplumsal ve kültürel haklarının gerçekleştirilmesi” (Md. 22) ve “bu Bildirgede ileri sürülen hakları ve özgürlüklerin tam olarak gerçekleşebileceği bir toplumsal ve uluslararası düzene” hakkı vardır” (Md. 28).

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi

Madde 2.1

Bu Sözleşmeye Taraf her Devlet, münferiden ve ekonomik ve teknik plan başta olmak üzere uluslararası yardım ve işbirliği yoluyla, mevcut kaynakların azamisini kullanarak, bilhassa yasal düzenleme suretiyle alınacak tedbirleri de içerecek şekilde her türlü uygun yöntem vasıtasıyla, bu Sözleşmede tanınan hakların tam olarak kullanılmasını aşamalı olarak sağlamak amacıyla tedbirler almayı taahhüt eder.

Madde 11.2, 15.4, 22 ve 23

Genel yorum No. 2 (1990): Uluslararası teknik yardım tedbirleri (Sözleşmenin Madde 22’si üzerine); No. 3 (1990): Taraf Devletlerin yükümlülüklerinin niteliği (Sözleşmenin Madde 2.1’i üzerine); ve No. 8 (1997): Ekonomik yaptırımlar ile ekonomik, sosyal ve kültürel hakların tesisi arasındaki ilişki.

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme: Madde 4 ve 24.4

Kalkınma Hakkına Dair Sözleşme

KÜRESEL KONFERANSLAR

Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı (1992): Gündem 21; Viyana Bildirgesi ve Eylem Programı (1993); Birleşmiş Milletler Binyıl Bildirgesi (2000); Birleşmiş Milletler En Az Gelişmiş Ülkeler Üçüncü Konferansı: Bildirge ve Eylem Programı (2001); Kalkınmanın Finansmanı Uluslararası Konferansı Monterrey Mutabakatı (2002); ve 2005 Dünya Zirvesi Sonuç Bildirgesi.

Binyıl kalkınma hedefi 8: Kalkınma için küresel bir ortaklık geliştirme

BÖLÜM III

İNSAN HAKLARINA DAYALI BİR YOKSULLUĞU AZALTMA STRATEJİSİNİN İÇERİĞİ

106. Bu bölümün, her yoksulluğu azaltma stratejisinin içeriğini kapsamlı bir şekilde tarif etmek gibi bir iddiası yoktur. Bu bölümün amacı, daha çok yoksulluk ile belirli insan hakları arasındaki temel bağları ve bu hakları yoksulluğu azaltmaya yönelik daha geniş kapsamlı stratejilerle bütünleştirme yaklaşımının uygulama açısından taşıdığı önemini ortaya çıkarmaktır.

107. Aşağıdaki 8 numaralı kılavuzda her hakkın ayrı ayrı sunulması, bireysel hakların kapsamlı stratejinin bir parçası olarak ele alınması gerekliliğini unutturmamalıdır. Kılavuz 8, Bölüm I ve II'de tartışılan çalışma ilkelerinin yanı sıra, girişte seçilen haklar (paragraf 6-7), kılavuzun yapısı ve önerilen hedefler, göstergeler ve stratejiler (paragraf 9-14) konusunda sunulan açıklayıcı bilgilerle birlikte değerlendirilmelidir.

Kılavuz 8: BELİRLİ İNSAN HAKLARI STANDARTLARININ STRATEJİYE DÂHİL EDİLMESİ

ÇALIŞMA HAKKI

A. Çalışma hakkının önemi

108. Yoksulluk içinde yaşayan insanların tümü yeterli ve güvenli geçim kaynaklarından yoksundur. Hem kırsal alanlarda hem de şehirlerde yoksul kesim işsizlik, eksik istihdam, tutarsız geçici işçilik, yoksulluğu gidermeyen ücretler ve güvenli olmayan çalışma koşulları ile karşı karşıyadır. Kırsal kesimde geçim kaynaklarını güvencesiz hale getiren toprağa ve sulamaya yetersiz erişim, tohum ve gübre yetersizliği, ulaşım yetersizliği ve otlak, orman ve balık gibi ortak kaynakların aşırı kullanımı gibi çok sayıda etken vardır.

109. Her gün bu kırılganlıklar ile karşı karşıya kalan yoksul kesim, gelir ve yiyecek kaynaklarını çeşitlendirmek konusunda genellikle zorlanır. Tarlalarda, taş ocaklarında ve madenlerde çalışırlar, geçici ve yarı zamanlı işler alırlar, sokak satıcılığı yaparlar ve fabrikalarda ve evde parça başı çalışırlar. Çalıştıkları yerlerde görevlilerin tacizinin ve yolsuzluğunun yanı sıra, işverenlerin kötü muameleleriyle karşılaşılırlar ve bu durumlar karşısında hiçbir çözüm yoluna başvuramazlar. İmkanları bu kadar sınırlı olduğundan, yoksulluk içinde yaşayan birçok insan, seks işçiliği, çocuk işçiliği, borç karşılığı çalıştırma ve kölelik benzeri diğer uygulamalar gibi anti-sosyal, tehlikeli ve yasa dışı işlere yönelmek zorunda kalır. Ayrıca bu insanlar, kadın ve çocuk ticareti yapanların tuzağına da düşebilir.

110. Yetersiz ve güvencesiz geçim kaynakları yoksulluğun temelini oluşturur. Bu nedenle, insana yakışır ve üretken istihdama erişim, yoksulluğun azaltılması konusunda doğrudan bir rol oynar. Ayrıca bu hakkın kullanılması, yoksulluğun azaltılmasıyla da ilgili olan gıda, sağlık ve barınma gibi diğer hakların güvence altına alınması açısından önemlidir.

111. Binyıl Bildirgesi'nde, insana yakışır ve verimli çalışmanın önemi vurgulanmaktadır. Buna ek olarak, Binyıl Kalkınma Hedeflerinden birinde günde bir dolardan daha az parayla yaşayan insanların oranının 2015 yılına kadar yarıya indirilmesi hedeflenmektedir. Her iki belgede de, insana yakışır ve üretken çalışma hakkının yoksulluğun azaltılması açısından taşıdığı önem vurgulanmaktadır.

B. Çalışma hakkının kapsamı

112. Uluslararası insan hakları hukuku uyarınca, iş insana yakışır nitelikte olmalıdır. Diğer bir deyişle, iş güvenliği ve ücret açısından insan haklarının ve işçi haklarının korunması gerekir.

113. Çalışma hakkı ücretli istihdamla sınırlı olmayıp, serbest meslek, evde çalışma ve gelir getirici diğer faaliyetlere kadar uzanır. Çalışma hakkının yerine getirilebilmesi için, tüm insanların kendi emeğinin karşılığında, onuruyla tutarlı bir şekilde refaha kavuşmak için adil ve eşit fırsatlara sahip olduğu; sosyal, ekonomik ve fiziksel bir çevrenin yaratılması gerekir. Bu nedenle, çalışma hakkı kişisel kabiliyetleri teşvik etme ve insanların üretken iş bulma ve geçimini insana yakışır bir şekilde karşılama sorumluluğunu da beraberinde getirir.

114. Dolayısıyla, çalışma hakkının yerine getirilebilmesi için, hem istihdam fırsatlarının hem de gelir sağlamak için karşılanması gereken varlıklar, kredi ve elverişli düzenleme çerçevesi gibi önkoşulların var olması gerekir.

115. Çalışma hakları, herkesin ücret adaleti ve eşit değerdeki işe eşit ücret, eşit fırsatlar, işçiler ve aileleri için insana yakışır bir yaşam sağlamak için yeterli olan ücretlendirme, güvenli ve sağlıklı çalışma koşulları ve makul çalışma ve dinlenme saatleri ile toplu olarak örgütlenme ve sözleşme hakları dahil olmak üzere adil ve elverişli çalışma koşullarından yararlanma hakkını da kapsar. Borç karşılığı çalıştırma ve kölelik benzeri diğer uygulamalar gibi çalıştırma biçimleri yasaklanmıştır. Tüm istihdam fırsatları ve gelir getirici faaliyetler kabul edilebilir kalitede, yani kültürel açıdan uygun ve bireyin onuruyla tutarlı olmalıdır.

116. Çalışma hakkı için aynı zamanda, ekonomik ve politik krizler gibi bazı bireylerin düzenli istihdamını imkansız hale getiren durumlar için iyi tasarlanmış ve yeterli sosyal güvenlik mekanizmalarının kurulması da gerekir.

Çalışma hakkı

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi

Madde 6

1. Bu Sözleşmeye Taraf Devletler, herkesin serbestçe seçtiği ya da kabul ettiği bir işte çalışarak hayatını kazanma fırsatı veren çalışma hakkını tanırlar ve bu hakkın korunması için gerekli tedbirleri alırlar.

2. Bu Sözleşmeye Taraf bir Devletin, bu hakkı tam olarak gerçekleştirmek için alacağı tedbirler, teknik ve mesleki rehberlik ile eğitim programlarını, bireyin temel ekonomik ve siyasal özgürlüklerini koruyan şartlar altında, düzenli şekilde ekonomik, sosyal ve kültürel gelişimi ile tam ve üretken istihdamını sağlamaya yönelik politika ve teknikleri içermelidir.

Madde 7

Bu Sözleşmeye Taraf Devletler, herkesin adil ve elverişli çalışma koşullarından yararlanmak hakkını kabul ederler. Bu hak özellikle şunları güvence altına alır:

(a) Bütün işçilere emeklerine karşılık, asgari olarak;

(i) Adil ücretler ve eşit işlere, hiçbir ayırım yapılmaksızın eşit ödeme, özellikle kadınlara, kendilerine sunulan çalışma koşullarının erkeklerin koşullarından daha aşağı olmayacağı ve aynı iş için aynı ücreti alacakları konusunda güvence verilmesi;

(ii) Bu Sözleşmenin hükümlerine uygun olarak, kendilerine ve ailelerine saygın bir yaşam düzeyi sağlayacak bir ücret verilmesi;

(b) Güvenli ve sağlıklı çalışma koşulları;

(c) Herkese, işyerinde uygun bir üst kademeye yükselmeye eşit olanak ve bu yükselmenin yalnızca kıdem ve yeterlilik esaslarına göre yapılması;

(d) Dinlenme, boş zaman, çalışma saatlerinin makul ölçülerde sınırlanması, ücretli dönemsel tatiller ve resmi tatillerde ücret verilmesi.

Madde 9

Bu Sözleşmeye Taraf Devletler, herkesin sosyal sigorta da dahil olmak üzere sosyal güvenlik hakkını tanırlar.

Genel yorum No. 18 (2005): Çalışma hakkı (Sözleşmenin Madde 6'sı üzerine).

Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme

Madde 8

1. Hiç kimse köle durumunda tutulamaz; kölelik ve köle ticaretinin her şekli yasaklanacaktır.
2. Hiç kimse kul durumunda tutulamaz.
3. (a) Hiç kimseden zorla ya da zorunlu olarak çalışması istenemez

Kadınlara Yönelik Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi: Madde 6 ve 11

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme: Madde 32, 34, 35 ve 36

Uluslararası Çalışma Örgütü

ILO Çalışma Yaşamında Temel İlkeler ve Haklar Bildirgesi

ILO Sözleşmesi No. 138 – İstihdama Kabulde Asgari Yaş ve No. 182 – Çocuk İşçiliği

ILO Sözleşmesi No. 29 – Zorla Çalıştırma ve No. 105 – Zorla Çalıştırmanın Kaldırılması

İnsana Yakışır İş ve Yoksulluğu Azaltma Stratejileri: ILO personeli ve bileşenleri için referans el kitabı (Cenevre, Uluslararası Çalışma Ofisi, 2005).

Küresel konferans: Dünya Sosyal Kalkınma Zirvesi (1995)

C. Kilit hedefler ve göstergeler

Hedef 1: Tam istihdam

Göstergeler:

- İşsizlik oranı
- Eksik istihdam oranı

Hedef 2: Tüm işçiler gerekli asgari geliri elde edebilmesi

Göstergeler:

- Çalışan yoksulların (çalışan ama yoksulluk sınırı olarak belirlenen gelirden daha az kazananların) işgücündeki oranı
- Asgari ücret mevzuatına tabi olan işgücü kesiminin oranı

Hedef 3: Tüm işçilerin işsizlik dönemlerinde makul mali destek alması

Gösterge:

· Yeterli sosyal güvenlik hükümlerine tabi olan işgücü kesiminin oranı

Hedef 4: İşe erişimde toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin ortadan kaldırılması

Gösterge:

· Kadınların ve erkeklerin işgücüne katılım oranları

Hedef 5: İşlerin ücretlendirilmesinde toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin ortadan kaldırılması

Göstergeler:

· Ekonominin farklı sektörlerinde erkeklerin ve kadınların ortalama maaşları

· İşgücündeki çalışan yoksulların toplumsal cinsiyete göre oranları

Hedef 6: Çocuk işçiliğinin ortadan kaldırılması

Göstergeler:

· 15 yaşın altındaki çocukların işgücüne katılım oranı

· Çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerinin (182 Sayılı ILO Sözleşmesi'nde belirtildiği şekliyle) yaygınlığı

Hedef 7: Borç karşılığı çalıştırmanın ortadan kaldırılması

Gösterge:

· Borç karşılığı çalıştırılanların işgücündeki oranı

Hedef 8: Tüm işçilerin güvenli ve sağlıklı çalışma koşullarında çalışabilmesi

Gösterge:

· Tehlikeli koşullarda çalışan işgücünün oranı

Hedef 9: Hiçbir işçinin haksız işten çıkarma ile karşılaşmaması

Gösterge:

· Haksız işten çıkarma karşısında koruma sağlayan çalışma kanunlarına tabi işgücünün oranı

D. Çalışma hakkının yerine getirilmesine yönelik bir stratejinin kilit özellikleri

117. Yoksulluğun azaltılması bağlamında çalışma hakkını gerçekleştirmeyi hedef alan bir stratejide, yoksul kesimin ulaşabileceği işlerin niceliğinin ve niteliğinin geliştirilmesi amaçlanmalıdır. Bu amaca ulaşmak için, bir yandan yoksulluk içinde yaşayan insanların işsizliğinin/eksik istihdamının azaltılması, diğer yandan emeklerinin karşılığının arttırılması gerekir. Bunun geniş ve sürdürülebilir bir temelde sağlanabilmesi için, ilgili eylemler üç ilkenin rehberliğinde yürütülmelidir.

118. Öncelikle, ekonominin üretim potansiyelini sürekli olarak iyileştirmek için tedbirler alınmalıdır, çünkü ekonomik faaliyette büyüme olmadan, kayda değer sayıda insana yeterli sayıda ve kalitede işin sürdürülebilir bir şekilde sağlanması mümkün olmayacaktır.

119. İkinci olarak, uygulanan politikalarla üretimdeki büyümenin işgücü talebini en üst düzeye çıkaracak şekilde gerçekleşmesi sağlanmalıdır, çünkü işsizliğin ve eksik istihdamın azaltılması ve emeğin karşılığının artırılması ancak işgücü talebinin en üst düzeye çıkarılmasıyla mümkündür. Emekten ödün vererek -toplam ekonomi düzeyinde- sermaye kullanımını yapay teşviklerle destekleyen politikalardan kaçınılmalıdır, ancak belirli sektörlerde, verimliliği temin etmek üzere bazen daha yüksek bir sermaye yoğunluğunun garanti edilmesi söz konusu olabilir.

120. Üçüncü olarak, yoksul kesimin, özellikle de aralarında en yoksun olanların, işgücü talebindeki büyümeden yararlanabilmeleri için ekonomik süreçlere entegre olmalarını sağlayacak koşullar yaratılmalıdır.

121. Her üç ilke de önemli olmakla birlikte, hak temelli yaklaşımda özellikle üçüncü ilkeye önem verilir, çünkü yoksul kesimin ekonomik süreçlere entegre olmasını engelleyen etkenler genellikle çeşitli insan hakları ihlalleri ile birlikte ortaya çıkar. Örneğin, yoksulluk içinde yaşayan bazı insanların belirli iş türlerine erişimi sosyal ayrımcılıktan dolayı engellenebilmektedir. Aynı şekilde, eğer belirli gruplardaki insanlar eğitim ve sağlık hizmetlerine erişimde -örneğin etnik kökenleri, dinleri veya cinsiyetleri nedeniyle- ayrımcılığa maruz kalırsa, artan istihdam fırsatlarından yararlanmak için yeterli insan sermayesine ulaşamayabilir.

122. Yoksul kesimin ekonomik süreçlere dahil olmaya çalışırken karşılaştıkları engeller, nitelik açısından duruma göre farklılık göstermektedir. Bu engellerin olabildiğince hızlı bir şekilde ortadan kaldırılmasına yönelik tedbirlerin belirlenmesi ve uygulanması, yoksulluğu azaltma stratejilerinin önemli bir bileşenini oluşturur. Özellikle, belirli bireylerin ve grupların yeterli sayıda ve kalitede işe erişimini engelleyen belirgin ayrımcılık davranışları derhal sona erdirilmelidir.

123. Yoksulluk içinde yaşayan insanlar, belirgin ayrımcılık davranışları söz konusu olmasa bile, yoksulluk durumunun kendisinden kaynaklanan dezavantajlar nedeniyle bazı engellerle karşılaşabilir. Dolayısıyla, bu insanların eğitime, sağlık hizmetlerine, krediye, altyapıya vb. yeterli erişimi yoksulluktan dolayı engellenebilir. Bu erişim imkanları sağlanmadan, bu insanların çalışma hakkını kullanmaları için gerekli olan -insani, mali veya fiziksel- varlıklara ulaşması mümkün değildir. İnsan hakları bağlamında, eşitlik ve ayrımcılık yapmama ilkesi uyarınca, yoksul kesimin karşılaştığı bu engellerin ortadan kaldırılmasına öncelik verilmesi gerekmektedir.

124. Bazı ekonomik sektörlerin işgücü talebinin büyük ölçekli birkaç işverenin hakimiyetinde olduğu durumlarda, devlet üreticiler arasındaki rekabetin artmasını teşvik etmek veya işgücü piyasasını işverenlerin baskın güçlerini kullanarak ücretleri geriye çekmesini başka şekillerde engellemek için adım atmalıdır.

125. Çalışanların adil ücret, eşit değerde işe eşit ücret, güvenli ve sağlıklı çalışma koşulları ve makul çalışma ve dinlenme saatleri dahil olmak üzere adil ve elverişli çalışma koşullarından yararlanmalarını sağlamak için yasal ve diğer tedbirler alınmalı ve erişilebilir ve etkili prosedürler benimsenmelidir.

126. İşverenlerin baskın pazarlık gücünü işçileri olumsuz istihdam koşullarına mahkum edecek şekilde kullanamaması için, işçilere örgütlenme ve işverenlerle toplu sözleşme yapma yetkisi hukuki olarak tanınmalıdır. Bununla birlikte, işgücü piyasası politikalarının, kayıtlı sektörde "koruma altına alınan", yoksulluktan uzak bir işçi aristokrasisi yaratmamasına özen gösterilmelidir; zira böyle bir grubun oluşması, kayıt dışı sektörde çalışan yoksul işçilerin getireceği rekabetin önünü kesebilecektir.

127. Devletler, uluslararası standartlara uygun olarak, yoksul kesimin yoksullukla başa çıkmanın yaygın bir yolu olarak benimsemeye zorlandığı, ancak insan haklarını ihlal eden borç karşılığı çalıştırma, zorla fuhuş, çocuk işçiliği ve diğer istihdam türlerini yasaklamalı ve ortadan kaldırmalıdır. Yoksulluk içinde yaşayan insanların geçimlerini insan haklarına ve onuruna uygun bir şekilde sağlayabilmesi için, bu yasakların istihdam yaratan politikalarla bir arada uygulanması gerekir.

128. İşsizleri korumak için yeterli bir sosyal güvenlik sistemi kurulmalıdır. Bu sistemde, mümkünse standart işsizlik sigortası planlarının yanı sıra işsiz yoksul kesime yönelik kısa vadeli iş yaratma ve doğrudan sosyal transfer gibi başka güvenlik ağlarına da yer verilmelidir.

YETERLİ GIDA HAKKI

A. Yeterli gıda hakkının önemi

129. İnsanın hayatta kalmak için yeterli gıdaya ihtiyacı olduğu açıktır. Yetersiz beslenme insanlar için ömür boyu devam eden bir engeldir: Beyin hücreleri gelişmez, büyüme durur ve hastalıklar yayılır. Bu engellerle birlikte insanın potansiyelinin de sınırlanması, açları ötekileştirilmiş bir varoluşa mahkum eder. Aç çocuklar okula odaklanamazken, açlık işçilerin üretkenliğini azaltır. Yoksulluk yetersiz beslenmeye yol açabilir ve bu da yoksulluğu derinleştirebilir.

130. Yetersiz beslenme ve açlık, yoksulluğun temelini oluşturur. Bu nedenle, yeterli gıda hakkı, yoksulluğun azaltılması açısından önemli bir role sahiptir. Ayrıca, yeterli gıda hakkından yararlanma, sağlık, eğitim ve çalışma gibi diğer hakların da güvence altına alınmasında da etkilidir. Gıda hakkının kapsamında yer alan su hakkı, sağlık hakkı ve yeterli barınma hakkı ile de ayrılmaz bir bağlantı içerisindedir.

131. Açlıktan mustarip olan insanların oranını 2015 yılına kadar yarıya indirmeyi amaçlayan binyıl kalkınma hedefi, yeterli gıda hakkının önemini vurgulamaktadır (hedef 1).

B. Yeterli gıda hakkının kapsamı

132. Yeterli gıda hakkı, tek başına veya bir topluluk içinde yaşayan tüm bireylerin, yeterli gıdaya veya gıda tedarik araçlarına fiziksel ve ekonomik erişim imkanından yararlanma hakkıdır. İnsanın beslenme hakkı olarak değil, öncelikle kendini besleme hakkı olarak anlaşılmalıdır. Açlıktan kurtulma hakkı, yeterli gıda hakkının asgari temel düzeyini temsil eder.

133. Gıda hakkı şunları ifade eder: (a) tüm bireylerin beslenme ihtiyaçlarını karşılamak için yeterli sayıda ve kalitede gıdanın kültürel olarak kabul edilebilir bir biçimde erişilebilir olması; ve (b) gıdanın, sürdürülebilir ve diğer insan haklarından yararlanılmasını etkilemeyecek şekillerde erişilebilir olması.

134. "Gıdanın erişilebilirliği" ya bir insanın kendisini doğrudan verimli tarlalardan veya diğer doğal kaynaklardan besleme imkanını ya da gıdanın üretim alanından talebe göre ihtiyaç duyulduğu yerlere taşınmasını sağlayan, işler bir dağıtım, işleme ve pazarlama sisteminin varlığını ifade eder.

135. "Gıdanın erişilebilirliği" hem ekonomik hem de fiziksel erişilebilirliği kapsar. "Ekonomik erişilebilirlik", yeterli beslenme bir kişinin veya hanenin gıdaya erişim için karşılaması gereken maliyetlerin, diğer temel ihtiyaçların karşılanmasından ödün verilmeyecek düzeyde olması gerektiği anlamına gelir. "Fiziksel erişilebilirlik" ise, kadınlar, çocuklar, yaşlılar, hastalar, fiziksel engellilikleri olan insanlar, akıl hastaları ve doğal afet ve silahlı çatışma mağdurları gibi özellikle hassas durumda olabilecek gruplar da dahil olmak üzere herkes için yeterli yiyeceğin erişilebilir olması gerektiği anlamına gelir. Yerli halklar da, atalarının topraklarına erişimlerinin tehdit altında olduğu durumlarda özellikle hassas bir grup olarak değerlendirilmektedir.

136. Yeterli gıda hakkı aynı zamanda gıda güvenilirliğini ve gıda güvenliğini de kapsar. Gıda güvenilirliği, gıdanın, tağşiş, kötü çevresel hijyen veya diğer nedenlerden dolayı oluşabilecek olumsuz maddelerden arındırılmış olması gerektiğini ifade eder. Gıda güvenliği ise, açlığa karşı savunmasızlığın oluşmaması, yani insanın kişisel ya da dış koşullardaki değişiklikler sonucunda açlık mağduru olma riskinin düşük olması anlamına gelir. Başka bir deyişle, insanlar her zaman yeterli gıdayı ekonomik olarak karşılayabilmeleri ve yeterli gıdaya erişebilmeleri halinde gıda açısından güvende kabul edilir.

Yeterli gıda hakkı

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi

Madde 11

1. Bu Sözleşmeye Taraf Devletler, herkesin, yeterli beslenme, giyim ve konut da dahil olmak üzere, kendisi ve ailesi için yeterli bir yaşam düzeyine sahip olma ve yaşam koşullarını sürekli geliştirme hakkına sahip olduğunu kabul ederler. Taraf Devletler bu hususta hür rızaya dayalı uluslararası işbirliğinin temel önemini kabul ederek, bu hakkın gerçekleşmesini güvence altına almak için uygun tedbirler alacaklardır.

2. Bu Sözleşmeye Taraf Devletler, herkesin açlıktan kurtulma temel hakkını kabul ederek, münferiden ve uluslararası işbirliği yoluyla, özel programları da içeren gerekli tedbirleri aşağıdaki amaçlara yönelik olarak alacaklardır:

(a) Teknik ve bilimsel bilgilerden tam olarak yararlanmak suretiyle, beslenme ilkeleri konusundaki bilgileri yayarak ve doğal kaynakların en etkin bir şekilde geliştirilmesini ve kullanılmasını sağlayacak şekilde tarımsal sistemleri düzelterek ya da geliştirerek, besinlerin üretilmesi, korunması ve dağıtılması yöntemlerini iyileştirmek;

(b) Gerek gıda maddeleri ihraç eden, gerek gıda maddeleri ithal eden ülkelerin sorunlarını dikkate alarak, dünyadaki besin maddelerinin ihtiyaca göre adil bir şekilde dağıtımını sağlamak.

Genel yorum No. 12 (1999): Yeterli gıda hakkı (Sözleşmenin Madde 11'i üzerine); ve No. 15 (2002): Su hakkı (Sözleşmenin Madde 11 ve 12'si üzerine).

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme: Madde 24 ve 27

Kadınlara Yönelik Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi: Madde 14.2 (g)

Küresel konferanslar: Dünya Gıda Güvenliği Roma Bildirgesi ve Dünya Gıda Zirvesi Eylem Planı (1996); Dünya Gıda Zirvesi Bildirgesi: beş yıl sonra (2002)

Binyıl kalkınma hedefi 1: Açlığın yok edilmesi

Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO): Ulusal gıda güvenliği bağlamında yeterli gıda hakkının aşamalı olarak gerçekleştirilmesini destekleyen Gönüllü Kılavuz İlkeler (Roma, FAO, 2004).

C. Kilit hedefler ve göstergeler

Hedef 1: Tüm insanların kronik açlıktan uzak olması

Göstergeler:

- Besinden aldığı enerji düzeylerinin yetersiz olduğu insanların oranı
- Vücut kitlesi düşük yetişkinlerin ve ergenlerin oranı
- Beş yaşın altındaki gereğinden zayıf çocukların oranı

Hedef 2: Gıdaya erişimde toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin ortadan kaldırılması

Göstergeler:

- Besinden aldığı enerji yetersiz olan erkeklerin ve kadınların oranları
- Vücut kitlesi düşük kadın ve erkek yetişkinlerin ve ergenlerin oranları
- Gereğinden zayıf kız ve erkek çocuklarının oranları

Hedef 3: Tüm insanların gıda güvensizliğinden uzak olması

Göstergeler:

- Her gün iki sağlam öğün alamayan hanelerin oranı
- Hanelerin gıda harcamalarının oranı
- Temel gıdaların fiyatlarının değişkenliği

Hedef 4: Tüm insanların yeterli besin değerine sahip gıdalara erişebilmesi

Göstergeler:

- Protein alımı yetersiz olan yoksulların oranı
- Mikro besin alımı yetersiz olan yoksulların oranı

Hedef 5: Tüm insanların güvenli gıdaya erişebilmesi

Göstergeler:

- Güvensiz gıda tüketimine yatkın olan yoksulların oranı
- Beslenme ve gıda güvenliği konusunda kamu bilgilendirme ve eğitim kampanyalarıyla (okulda verilen dersler dâhil) ele alınan insanların oranı

D. Yeterli gıda hakkının yerine getirilmesine yönelik bir stratejinin kilit özellikleri

137. Etkili bir tapu kayıt sistemi geliştirilmeli ve tapu kayıtları - internet yoluyla da dahil olmak üzere - kamusal alana alınmalıdır; böylece elit kesimin güçlü üyeleri, yoksul kesimin arazilerini yaptırımla karşılaşmadan kolayca gasp edemez.

138. Devlet, (a) kiralık arazide faaliyet gösteren çiftçilerin mal sahipleri tarafından araziden yasa dışı bir şekilde tahliye edilme durumu karşısındaki haklarını, (b) ekinlerin kiracı ve mal sahibi arasında adil bir şekilde paylaşılması uygulamasını ve (c) araziler üzerinde tekelleşmeden dolayı insanların kendilerini besleyemediği durumlarda etkili arazi dağıtım programlarını temin edecek şekilde mevzuat düzenlemeli ve bu unsurları koruma altına almalıdır. Bu hakların korunabilmesi için birer ön koşul olarak etkili katılımcı yerel yönetim ve adalete adil erişim sağlanmalıdır.

139. Yerli halkların gıda temini açısından bağımlı oldukları topraklarda (ormanlar, otlaklar ve diğer ortak mülkiyet kaynakları dahil) bu hakların haklarını güvence altına almak için çaba gösterilmelidir.

140. Tekelci araçların küçük gıda üreticilerinin ve yoksul tüketicilerin haklarını gasp etmesini önlemek için etkili düzenleyici mekanizmalar getirilmelidir.

141. Pazarın yoksul çiftçilere ve tüketicilere hizmet etmekte -uzaklık, piyasanın zayıflığı ya da başka herhangi bir nedenle- başarısız olduğu hallerde, devlet mümkün olduğu ölçüde gerekli hizmetleri sağlamalıdır. Bu politikayı uygulamak için gerekli olabilecek mali teşvikler, kamu kaynaklarının tahsisinde yüksek öncelik olarak ele alınmalıdır.

142. Hükümetin çiftçi topluluğunu desteklemeye yönelik eylemlerinde; toplumsal cinsiyet, din, etnik köken veya yasaklanmış diğer nedenlere dayalı olarak hiçbir gruba veya bireye karşı ayrımcılık yapılmamalıdır.

143. Devlet, kadınları gıdaya erişimde hane içi ayrımcılığa veya pazara erişim engellerine maruz kaldıkları her yerde güçlendirmeyi amaçlayan faaliyetleri teşvik etmelidir.

144. Devlet, küçük tarım üreticilerini ürünlerini devlet tedarik kurumlarına normal zamanlarda piyasa fiyatlarının altında satmaya zorlayacak durumlardan kaçınmalıdır.

145. Yoksul insanların gıda hakkına yönelik olarak, üretim krizlerinden ya da yerel ve/veya dünya pazarlarındaki istikrarsızlıktan kaynaklanan tehditleri önceden tespit etmek için tam olarak işlevsel bir erken uyarı sistemi uygulanmalıdır.

146. Yoksul kesimin gıda hakkı konusunda ortaya çıkabilecek tehditlere hızlı ve güçlü bir şekilde yanıt vermek için, koruyucu tedbirlerin bir arada kullanıldığı bir acil yardım sistemi kurulmalıdır. Bu tür tedbirlere örnek olarak doğrudan gıda dağıtımı, nakit transferleri, gıda için iş programları ve krizin hasat yapılamamasından doğduğu hallerde bir sonraki hasada yönelik üretim desteği gösterilebilir..

147. Devlet, engellilikleri nedeniyle normal zamanlarda bile kendilerini besleyemeyen bireylerin gıdaya yeterli erişimini sağlamak için -doğrudan gıda dağıtımı ya da nakit transferleri yoluyla- düzenli (acil durum dışı) hedefli bir destek sistemini uygulamaya koymalıdır. Kamu kaynaklarının tahsisinde bu amaca yönelik mali kaynaklara yüksek öncelik tanınmalıdır.

148. Hiçbir kamusal gıda dağıtım sisteminde, yararlanıcılar kültürel olarak kendileri için kabul edilemez olan ve/veya kabul edilemez sağlık riskleri oluşturduğu düşünülen gıdaları almaya zorlanmamalıdır.

149. Gıda tedarikçilerinin ve dağıtımçıların asgari kabul edilebilir sağlık güvenliği standartlarını korumalarını sağlamaya yönelik düzenleme mekanizmaları oluşturulmalıdır.

150. Devlet, gıdanın siyasi bir silah olarak kullanılmasından kaçınmalıdır. Spesifik olarak, nüfusun bir kısmının gıdaya erişimini zorla engellememeli veya kendi kendilerini besleme imkanlarının önünü kesmemelidir.

151. Devlet, patent sistemlerinde yerlilerin bilgi birikimlerine herhangi bir karşılık sunmadan el koyulmamasını ve gıda ve beslenme için kullanılan geleneksel bitkilere erişimin engellenmemesini sağlamalıdır.

152. Beslenmeye yönelik etkili bilgilendirme çalışmalarını geliştirmek ve yüksek besin değerine sahip gıdalara erişimin artırılmasını destekleyen faaliyetleri teşvik etmek için programlar başlatılmalıdır.

YETERLİ KONUT HAKKI

A. Yeterli konut hakkının önemi

153. Yoksulluk içinde yaşayan insanların çoğu, yaşadıkları yerler ve fiziksel koşullar nedeniyle dezavantajlıdır ve tehlike altındadır. Bu insanlar güvencesiz barınma koşulları; aşırı kalabalık ve kirlilikten kaynaklanan sorunlar; mevsimsel olarak en kötü koşullara maruz kalma; can ve mal güvensizliği; uzaklık; güvenli içme suyuna erişim eksikliği de dahil olmak üzere eksik veya yetersiz altyapıdan kaynaklanan sorunlar ve damgalama ile karşı karşıyadır. Kötü barınma koşulları yoksunluğu yansıtır ve derinleştirir.

154. Evsizlik ve tehlikeli ve sağlıksız konutlarda yaşama durumu yoksulluğun temelini oluşturur. Bu nedenle, yeterli konut hakkı, yoksulluğun azaltılması açısından önemli bir role sahiptir. Ayrıca, yeterli konut hakkından yararlanma, sağlık hakkı gibi diğer hakların güvence altına alınmasında da etkilidir.

155. 2020 yılına kadar en az 100 milyon gecekondü mahallesinin yaşamlarında önemli bir iyileşme sağlamayı amaçlayan binyıl kalkınma hedefinde, yeterli konut hakkının önemi vurgulanmaktadır.

B. Yeterli konut hakkının kapsamı

156. Yeterli konut hakkı, dar bir bakışla insanın başını sokacak bir evinin olması hakkı şeklinde anlaşılmalı, insanın güvenlik, huzur ve onur içerisinde yaşama hakkı olarak değerlendirilmelidir. Bu hakkın aşağıdakiler dâhil olmak üzere çeşitli bileşenleri vardır:

(a) *Hukuki mülkiyet güvencesi*. Herkes zorla tahliye, taciz ve diğer tehditler karşısında hukuki bağlamda korunmalıdır.

(b) *Yaşanabilirlik*. Konutlarda, insanlara yeterli alan ve hava koşullarına ve diğer sağlık tehditlerine karşı koruma sağlanmalıdır.

(c) *Konum*. Konutlar yeterli düzeyde geçim sağlama imkanlarına erişimin yanı sıra, okullara ve sağlık bakımına, ulaşım hizmetlerine ve diğer hizmetlere erişim sağlayan güvenli ve sağlıklı bir konumda olmalıdır.

(d) *Ekonomik erişilebilirlik*. Barınmaya ilişkin kişisel maliyetler ile hane harcamaları, diğer temel ihtiyaçlara ulaşımı ve bu ihtiyaçların karşılanmasını engellemeyecek düzeyde olmalıdır.

(e) *Fiziksel erişilebilirlik*. Barınma, başta barınmaya erişimi özellikle zor olabilecek yaşlılar, fiziksel engellilikleri olan insanlar ve akıl hastaları gibi gruplar başta olmak üzere herkes için erişilebilir olmalıdır.

(f) *Kültürel kabul edilebilirlik*. Barınma hizmetleri konut sakinleri için kültürel açıdan kabul edilebilir olmalıdır; örneğin, barınma hizmetleri bireylerin tasarım, site düzeni ve diğer özellikler ile ilgili kültürel tercihlerini yansıtmalıdır.

(g) *Yeterli altyapı*. Sağlık, güvenlik, konfor ve beslenme açısından gerekli olan hizmetler, materyaller ve tesisler –örneğin güvenli içme suyu, sıhhi tesisat ve yıkama imkanları– erişilebilir olmalıdır.

Yeterli konut hakkı

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi

Madde 11

1. Bu Sözleşmeye Taraf Devletler, herkesin, (...) konut da dahil olmak üzere, kendisi ve ailesi için yeterli bir yaşam düzeyine sahip olma ve yaşam koşullarını sürekli geliştirme hakkına sahip olduğunu kabul ederler. Taraf Devletler bu hususta hür rızaya dayalı uluslararası işbirliğinin temel önemini kabul ederek, bu hakkın gerçekleşmesini güvence altına almak için uygun tedbirler alacaklardır.

Genel yorum No. 7 (1997): Yeterli konut hakkı: Zorla tahliye (Sözleşmenin Madde 11 (1)'i üzerine); No. 4 (1991): Yeterli konut hakkı (Sözleşmenin Madde 11 (1)'i üzerine); ve No. 15 (2002): Su hakkı (Sözleşmenin Madde 11 ve 12'si üzerine).

Küresel konferanslar: Habitat II: İstanbul Bildirgesi, Yeni Binyılda Şehirler ve Diğer İnsan Yerleşimleri Deklarasyonu

Binyıl kalkınma hedefi 7: Çevresel sürdürülebilirliğin sağlanması (gecekonuda yaşayan 100 milyon insanın hayatının iyileştirilmesi amacı)

C. Kilit hedefler ve göstergeler

Hedef 1: Herkesin bir evinin olması

Göstergeler:

- Evsiz insanların genel nüfustaki oranı
- Evsizler sığınaklarında bir evsiz insan başına yatak sayısı

Hedef 2: Herkesin mülkiyet güvencesine sahip olması

Göstergeler:

- Aşağıdaki grupların genel nüfustaki oranları:
- Evlerinin hukuki mülkiyetine (örn. sınırsız mülkiyet, kira veya toplu mülkiyet) sahip olanlar
- Tahliye olasılığına karşı mevzuatla düzenlenmiş veya başka bir hukuki (örn. örfi hukuk) koruma altına alınmış olanlar
- Kayıt dışı yerleşimlerde yaşayanlar
- Konutlarına işgal yoluyla yerleşmiş olanlar
- Belirli bir dönem içerisinde evlerinden zorla çıkarılmış olanlar

Hedef 3: Tüm insanların yaşanabilir barınma imkanlarına sahip olması

Gösterge:

- Yoksulluk içinde yaşayan insan veya hane başına düşen ortalama metre kare sayısı

Hedef 4: Tüm insanların güvenli ve sağlıklı bir konumda bulunan barınma imkanlarına erişebilmesi

Gösterge:

· Tehlikeli bir alanın (örn. toksik atık, çöplük) 5 kilometrelik çevresi içerisinde yaşayan yoksul hanelerin oranı

Hedef 5: Tüm insanların yeterli bir konutu ekonomik açıdan karşılayabilmesi

Gösterge:

· Ortalama bir yoksul hanenin aylık gelirine oranla aylık konut harcamaları

Hedef 6: Herkes için fiziksel açıdan erişilebilir yeterli konut

Gösterge:

· Yoksulların yaşadığı çok üniteli binalardan, fiziksel engellilikleri olan insanlar için erişilebilir olanların oranı

Hedef 7: Tüm insanların temel hizmetlere, materyallere, tesislere ve altyapıya erişimi olan barınma imkanlarına erişebilmesi

Göstergeler:

- Aşağıdaki imkanlara sahip hanelerin oranı:
- Güvenli içme suyu
- Sıhhi tesisat
- Tüm hava koşullarına uygun yollar
- Elektrik

D. Yeterli konut hakkının yerine getirilmesine yönelik bir stratejinin kilit özellikleri

157. Devletler, düşük gelirli bireylere uygun konut programları için yeterli kaynakları geliştirmeli ve tahsis etmeli ve özel sektörde düşük gelirli bireylere uygun konutların inşasını teşvik etmek için vergi indirimleri ve başka destekler sunmalıdır.

158. Devletler, yoksulluk içinde yaşayan insanlara mülkiyet güvencesi sağlamaya yönelik adımlar atmalıdır. Bu adımlar çerçevesinde, devlet örneğin keyfi zorla tahliyelerin uygulanmasını yasaklayabilir, mülkiyet hakkının devrine yönelik hızlı ve uygun maliyetli tedbirler geliştirebilir ve gecekondularda ve halk yerleşimlerinde yaşayanların mülkiyet güvencesinin başka yasal düzenlemelerle korunmasını sağlayabilir; ve ulusal arazi ve konut kayıt sistemlerini yoksul kesimin mülkiyet hakkını sağlayacak şekilde genişletebilir.

159. Kamu harcamalarını artırarak ve özel sektöre teşvikler sağlayarak, düşük gelirli bireylerin yerleşim yerleri için altyapı (örneğin yollar, su ve sıhhi tesisat sistemleri, drenaj ve aydınlatma) sağlanmasına öncelik verilmelidir.

160. Düşük gelirli grupların, gelirlerinin orantısız bir yüzdesini temel konut gereksinimlerini karşılamak için harcamak zorunda kalmalarını önlemek için devletler, konut teşvik programları başlatmalı veya var olan programları genişletmeli ve gerekirse tekeli fiyatlandırma uygulamalarının önüne geçmek için piyasaya yönelik düzenlemelere başvurmalıdır.

161. Mahallelerin ve konutların iyileştirilmesi için kilit bir araç olarak, yoksul kesime yönelik toplum temelli konut örgütlerinin oluşturulması teşvik edilmelidir.

162. Düşük gelirli gruplara hibeler, *mortgage* sistemleri ve diğer sermaye başlıkları dahil olmak üzere mali kaynaklara erişim sağlanmalıdır.

163. Düşük gelirli gruplara kendi konut finansmanı ve tasarruf programlarını geliştirmeleri için yardım sağlanmalıdır.

164. Devletler, engellilikleri olan insanlar, yaşlılar, azınlıklar, yerli halklar, mülteciler ve yerlerinden edilmiş olanlar dahil olmak üzere barınmaya erişimde belirli engellerle karşılaşan veya özel barınma ihtiyaçları olan gruplar için hedefli barınma politikaları geliştirmelidir.

165. Devletler, yerinden edilmiş insanların yeterli konutlara yerleştirilmesini ve bu insanlara makul telafi imkanlarının sağlanmasını temin etmelidir.

166. Yoksulluk içinde yaşayan insanların kendi konutlarını inşa ettikleri yerlerde, devletler uygun inşaat malzemeleri de dahil olmak üzere temel kaynakları onlara sağlamalıdır.

167. Düşük gelirli bireylere uygun konutların güvenli ve sağlıklı bir çevrede yer almasını sağlamak amacıyla, yoksul kesime yönelik konut politikaları geliştirilirken çevresel hususlar dikkate alınmalıdır.

168. Her türlü konut ayrımcılığı ve mahalle ayrımı yasaklanmalıdır.

169. Devletler, kadınların konut, arazi ve mülkiyeti miras alma haklarına tam olarak riayet edilmesini sağlamalıdır.

170. Devletler, evsizlere sığınak sağlamak için özel tedbirler almalıdır.

SAĞLIK HAKKI

A. Sağlık hakkının önemi

171. Sağlık sorunları, geçim kaynaklarını yok ederek, işçi üretkenliğini azaltarak, eğitim başarısını düşürerek ve mevcut fırsatları sınırlandırarak hem yoksulluğa neden olur hem de var olan yoksulluğa katkıda bulunur. Yoksulluk insanın tıbbi bakım hizmetlerine erişiminin kısıtlanmasına, çevresel risklere daha fazla maruz kalmasına ve yetersiz beslenmesine yol açabileceğinden, sağlık sorunları çoğu zaman yoksulluğun genel bir sonucu olarak ortaya çıkar. Dolayısıyla, sağlık sorunları yoksulluğun hem nedeni hem de sonucudur: Hasta insanların yoksullaşma olasılığı daha yüksekken, yoksulluk içinde yaşayan insanlar hastalıklara ve engelliliğe karşı daha savunmasızdır.

172. Sağlık durumunun iyi tutulması, yoksul kesimin yoksulluktan kurtulmak için ihtiyaç duyduğu imkanların oluşturulması ve sürdürülmesi açısından çok önemlidir. Önemli bir varlık olan sağlık, bireylerin daha geniş ölçekte ekonomik güvenliğe ulaşmasına katkıda bulunur. Sağlık bir yandan kalkınmanın bir sonucu, diğer yandan ise kalkınmayı sağlamanın bir yoludur.

173. Kısmen bireyin ekonomik kaynaklar üzerinde kontrol sahibi olmaması sebebiyle ortaya çıkan sağlık sorunları, yoksulluğun temelini oluşturur. Bu nedenle, sağlık hakkı, yoksulluğun azaltılması açısından çok önemli bir role sahiptir. Ayrıca, bireyin sağlık hakkından yararlanması, eğitim ve çalışma gibi diğer haklarının güvence altına alınmasında da etkilidir.

174. 2015 yılına kadar dünya çapında ulaşılması planlanan BKH'ler arasında sağlık hedefleri öne çıkmaktadır. Sağlık hedefleri çerçevesinde beş yaş altı çocuk ölümlerinin üçte iki ve anne ölümlerinin dörtte üç oranında azaltılması, güvenli içme suyuna sürdürülebilir erişim imkanı olmayanların oranının yarıya indirilmesi ve HIV/AIDS'in yayılmasının ve sıtma ve diğer büyük hastalıkların görülme sıklığındaki artışın tersine çevrilmesi amaçlanmaktadır. Binyıl Bildirgesi'nde, gelişmekte olan ülkelerde herkesin uygun fiyatlı temel ilaçlara erişme imkanlarının artırılması gibi diğer önemli sağlık sorunları da vurgulanmaktadır. Binyıl Bildirgesi'nde sağlık hedeflerine ve sorunlarına bu kadar önem verilmesi, sağlık hakkının yoksulluğun azaltılması açısından taşıdığı önemin de altını çizmektedir.

B. Sağlık hakkının kapsamı

175. Sağlık hakkı, sağlıklı olma hakkı olarak anlaşılmalıdır: Devlet, hastalığa neden olabilecek her türlü etkene karşı koruma sağlayamaz. Sağlık hakkı, mümkün olan en yüksek sağlık standardının gerçekleştirilmesi için gerekli olan çeşitli tesisler, mallar, hizmetler ve koşullardan yararlanma hakkıdır. Bu hak, hem sağlık hizmetlerini hem de güvenli içme suyuna erişim, yeterli ve güvenli gıda, yeterli sıhhi tesisat ve barınma, sağlıklı mesleki ve çevresel koşullar ve sağlıkla ilgili bilgi ve eğitime erişim dahil olmak üzere sağlık durumunu belirleyen temel hususları kapsar.

176. Sağlık hakkı kapsamında, hem özgürlükler hem de haklar yer alır. Bu kapsamdaki özgürlükler arasında üreme sağlığı da dâhil olmak üzere insanın kendi vücudunu kontrol etme hakkı ile müdahalelerle karşılaşmama özgürlükleri (örn. işkenceye uğramama ve onamı dışındaki tıbbi tedavilere maruz bırakılmama özgürlüğü) sayılabilir.

177. Bu kapsamdaki haklar ise, erişilebilir, kabul edilebilir ve kaliteli bir sağlık bakım ve koruma sisteminin temin edilmesiyle ilgilidir. Dolayısıyla, bir Devlette sağlık hakkının yerine getirilmesi, işler durumda halk sağlığı ve sağlık bakımı tesislerinin, ürünlerinin ve hizmetlerinin yeterli ölçüde mevcut

olduğu anlamına gelir. Erişilebilirliğin fiziksel, bilgi ve ekonomik boyutlar gibi bir dizi boyutu vardır. Bu nedenle, "bilgi erişilebilirliği" kişisel sağlık verilerinin gizli olarak ele alınması hakkına tabi olmak üzere, sağlık sorunları ile ilgili araştırma yapma, bilgi alma ve bilgi verme haklarını kapsar. "Ekonomik erişilebilirlik" ise sağlık tesislerinin, mallarının ve hizmetlerinin herkes için ekonomik açıdan karşılanabilir olması gerektiği anlamına gelir. Ayrıca, tüm sağlık tesisleri, ürünleri ve hizmetleri kabul edilebilir, yani tıbbi etikle tutarlı, kültürel açıdan uygun ve kaliteli olmalıdır.

178. Uluslararası insan hakları hukukuna göre, sağlık hakkı kapsamında daha spesifik bir dizi sağlık hakkı da yer alır. Bu hakların arasında anne, çocuk ve üreme sağlığı hakkı, sağlıklı doğa ve işyeri ortamlarına sahip olma hakkı, hastalıkları önleme, tedavi etme ve kontrol etme hakkı ve sağlık tesislerine, ürünlerine ve hizmetlerine erişim hakkı sayılabilir.

Sağlık hakkı

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi

Madde 12

1. Bu Sözleşmeye Taraf Devletler, herkesin, ulaşılabilecek en yüksek fiziksel ve zihinsel sağlık standardına sahip olma hakkını kabul ederler.

2. Bu Sözleşmeye Taraf Devletlerin, bu hakkın tam olarak kullanılmasını sağlamak için alacakları tedbirler şu amaçlara yönelik olacaktır:

- (a) Ölü doğum ve çocuk ölümleri oranlarının düşürülmesini ve çocuğun sağlıklı bir şekilde gelişmesini sağlamak;
- (b) Çevresel ve sınırlı sağlık şartlarının her yönüyle iyileştirilmesi;
- (c) Salgın, yöresel, mesleki ve diğer hastalıkların önlenmesi, tedavisi ve kontrolü;
- (d) Hastalık durumunda herkese tıbbi hizmet ve tıbbi bakım sağlayacak koşulların yaratılması.

Genel yorum No. 14 (2000): Ulaşılabilecek en yüksek sağlık standardı hakkı (Sözleşmenin Madde 12'si üzerine); ve No. 15 (2002): Su hakkı (Sözleşmenin Madde 11 ve 12'si üzerine).

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme: Madde 6 ve 24

Kadınlara Yönelik Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi: Madde 10 (h), 11 (1) (f), 12 (1), 14 (b) ve genel tavsiye No. 24 (1999): Kadın ve sağlık (Md. 12)

Küresel konferanslar: Birleşmiş Milletler Genel Kurulu AIDS Özel Oturumu (UNGASS) (2001): HIV/AIDS Taahhüt Deklarasyonu; Irkçılık, Irk Ayrımcılığı, Yabancı Düşmanlığı ve İlgili Hoşgörüsüzlüğe Karşı Dünya Konferansı, Durban (2001): Durban Bildirgesi ve Eylem Programı; İkinci Dünya Yaşlanma Kurultayı (2002): Siyasi Bildirge ve Madrid Uluslararası Yaşlanma Eylem Programı.

Binyıl kalkınma hedefi 4 (Çocuk ölümlerini azaltmak), 5 (Anne sağlığını iyileştirmek), 6 (HIV/AIDS, sıtma ve diğer hastalıklarla mücadele) ve 7 (Güvenli içme suyuna sürdürülebilir erişim)

HIV/AIDS Ortak Birleşmiş Milletler Programı (UNAIDS) ve OHCHR: HIV/AIDS ve İnsan Hakları Uluslararası Kılavuzu

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ): İnsan Hakları, Sağlık ve Yoksulluğu Azaltma Stratejileri (Cenevre, WHO, 2005).

C. Kilit hedefler ve göstergeler

Hedef 1: Tüm insanların yeterli ve ekonomik açıdan karşılanabilir birinci basamak sağlık hizmetlerine erişebilmesi

Göstergeler:

- Doğumda beklenen yaşam süresi
- Birinci basamak sağlık hizmetlerine yönelik kamu harcamalarının oranı
- Yoksul insanlardan, herhangi bir ön ödeme mekanizması, sağlık hizmetlerinden yararlananların ödedikleri ücretler konusunda bireyin isteğine bağlı olmayan müdahaleler (örn. muafiyet programları, nakdi teşvikler veya hizmet kartları) veya özel finansmanlı sağlık sigortası kapsamında olmayanların oranı
- Bin kişi başına düşen birinci basamak sağlık birimlerinin sayısı
- Bin kişi başına düşen doktor sayısı
- Ekonomik açıdan karşılanabilir temel ilaçlara erişimi olan yoksul insanların oranı

Hedef 2: Önlenebilir çocuk ölümlerinin ortadan kaldırılması

Göstergeler:

- Beş yaş altı çocukların ölüm oranı
- Bebek ölüm oranı
- Bulaşıcı hastalıklara karşı bağışıklık kazandırılmış olan beş yaş altı çocukların oranı

Hedef 3: Önlenebilir anne ölümlerinin ortadan kaldırılması

Göstergeler:

- Anne ölüm oranı
- Nitelikli sağlık personelinin görevli olduğu doğumların oranı
- Doğum öncesi ve sonrası tıbbi bakım tesislerine erişimi olan annelerin oranı

Hedef 4: Üreme çağındaki tüm erkeklerin ve kadınların güvenli ve etkili doğum kontrol yöntemlerine erişebilmesi

Gösterge:

- Doğum kontrol yöntemlerinden yararlanmak isteyen üreme çağındaki yoksul çiftlerde güvenli ve etkili doğum kontrol yöntemlerini kullanma oranı

Hedef 5: HIV/AIDS'in ortadan kaldırılması

Göstergeler:

- Gebelerde HIV prevalansı
- Kondom kullanma oranı
- HIV/AIDS yüzünden annesiz-babasız kalan çocukların sayısı

Hedef 6: Diğer bulaşıcı hastalıkların insidansının sıfıra indirilmesi

Göstergeler:

- Bulaşıcı hastalıkların prevalansı ve ilgili mortalite oranı
- Temiz, güvenli içme suyuna erişimi olan insanların oranı
- Yeterli sıhhi tesisata erişimi olan insanların oranı
- Bulaşıcı hastalıklara karşı bağışıklık kazandırılmış olan insanların oranı

Hedef 7: Sağlık bakımına erişimde toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin ortadan kaldırılması

Göstergeler:

- Cinsiyet oranı (genel, doğum ve gençler)
- Erkeklerin ve kadınların engelliliğe uyarlanmış yaşam yılı kayıpları
- Sağlık kurumlarında tedavi alan kadınların ve erkeklerin oranı

D. Sağlık hakkının yerine getirilmesine yönelik bir stratejinin kilit özellikleri

179. Devletler, aşağıdaki adımları atarak kişisel sağlık hizmetlerinin teminini ileriye taşımalı ve bu hizmetleri yoksul kesim için daha erişilebilir hale getirmelidir:

(a) Kadınlar, yaşlılar, çocuklar, yerli halklar, azınlıklar, gecekondularda yaşayanlar, göçmen işçiler ve uzak kırsal topluluklarda yaşayanlar gibi, sağlık hizmetlerine erişiminde kendilerine özgü zorluklarla karşılaşan gruplar için sosyal klinikler aracılığıyla ihtiyaca özel hizmetler sunarak, yoksul kesime hizmet sunumunun hedefli olarak geliştirilmesi;

(b) Kaynak tahsisinde daha yoksul coğrafi bölgelere öncelik verilmesi;

(c) Kaynak tahsisinde daha alt kademedeki hizmet sunumlarına, yani birinci basamak sağlık hizmetlerine öncelik verilmesi;

(d) Üreme, anne (hem doğum öncesi hem de doğum sonrası) ve çocuk sağlığı hizmetlerine öncelik verilmesi;

(e) Sıtma, tüberküloz ve HIV/AIDS gibi yoksulları özellikle etkileyen hastalıkların ve sağlık sorunlarının tespit edilmesi ve ilgili müdahaleler yoluyla, özellikle yoksul kesimde bir etki yaratmak üzere tasarlanacak bağışıklık programlarının ve diğer uygulamaların yürütülmesi;

(f) Tüm hizmetlerde, tüm bireylerin, grupların, azınlıkların ve halkların kültürüne saygı gösterilmesi, toplumsal cinsiyete hassasiyetle yaklaşılması ve kalitenin sağlanması;

(g) DSÖ Temel İlaçlar Eylem Planı'nda tanımlanmış olan temel ilaçların sağlanması.

180. Devletler, aşaşıdaki adımları atarak yoksul kesime y6nelik halk sağlığı m6dahalelerinin sunumunu ve etkililiğini arttırmalıdır:

(a) Yoksul kesimin yaşadığı alanlarda, başta atık tasfiyesi olmak 6zere temel 6evresel kontrollerin uygulamaya alınması ve y6r6t6lmesi;

(b) Temiz, g6venli ve erişilebilir i6me suyunun temininin sağlanması;

(c) Sağlık hizmetlerinin sunumunun 6rneğin g6vensiz ila6ların piyasaya s6r6lmesinin 6nlenmesi ve mesleki yanlış uygulamaların azaltılması a6ısından d6zenlenmesi;

(d) Yerel topluluklarda, 6nleme ve denetim y6ntemleri d6hil olmak 6zere başlıca sağlık sorunları konusunda eğitim ve bilgilendirme sağlanması.

181. Devletler, 6rneğin sağlık hizmetlerinden yararlananların 6dediği 6cretleri d6ř6rerek ve kaldırarak, yoksul kesimin sağlık hizmetleri ve koruma i6in y6klendiği mali y6k6 azaltmalıdır. Bu amaca ulaşmak i6in, kullanıcı 6cretleri kaldırılabilir ve başka 6n 6deme mekanizmaları (6rn. ulusal sağlık sigortası veya genel vergilendirme) getirilebilir veya kullanıcı 6cretlerine devam edilebilir ama yoksul kesim i6in isteğe bağlı olmayan, eşitlik6i ve damgalamadan uzak m6dahaleler (6rn. muafiyet programları, doğrudan nakdi teşvikler ve hizmet kartları) getirilebilir.

182. Devletler, sağlığı belirleyen temel hususları olumlu y6nde etkileyen diğer sekt6rlerde politika yapılımasını teşvik etmelidir. Bu amaca ulaşmak i6in, devlet yoksul kesimin sağlığı i6in olumlu etkileri olan tarım politikalarını destekleyebilir (6rneğin gıda g6venliği), tarımsal politikaların bu kesim 6zerlerindeki olumsuz etkilerini (6rneğin, tarım iş6ilerine y6nelik sağlık ve g6venlik risklerini) ele alacak tedbirleri tespit edebilir ve genellikle gelir getirici faaliyetleri teşvik edebilir.

183. Devletler, sağlık hizmetlerine ve koruma 6alışmalarına dahil olan herkesin yoksul kesime eşit ve saygılı davranmasını sağlamalıdır. Buna g6re devletler, HIV/AIDS dahil olmak 6zere engellilik ve sağlık durumu konusunda ilgili t6m sağlık personeline ayrımcılıkla m6cadele eğitimi vermelidir.

EĞİTİM HAKKI

A. Eğitim hakkının önemi

184. Eğitim, çocukların ve yetişkinlerin kendilerini yoksulluktan kurtarmak için başvurabileceği birincil araçtır. Eğitim hakkının kullanılması, bireyin çalışma hakları, sağlık ve siyasi katılım gibi diğer birçok insan hakkından yararlanması için bir araç sunar. Okuma-yazma bilmeyenlerin oranlarının yüksek olması ve ilkokula kayıt oranlarının düşük olmasıyla ortaya çıkan eğitim eksikliği, başlı başına yoksulluğun bir boyutunu oluşturmaktadır.

185. Eğitim hakkının yoksullukla olan ilgisi, evrensel ilköğretimi dünya genelinde 2015 yılına kadar ulaşılması gereken bir amaç olarak belirleyen binyıl kalkınma hedefiyle vurgulanmaktadır. Dolayısıyla, yoksulluğu azaltmaya yönelik tüm stratejilerde eğitim hakkının gerçekleştirilmesine özellikle dikkat edilmeli ve yoksulluk içinde yaşayan insanların eğitime erişimi iyileştirme çalışmalarından ilk faydalanan grup olması sağlanmalıdır.

B. Eğitim hakkının kapsamı

186. Uluslararası insan hakları sözleşmelerinde, eğitim hakkı görece kesin bir çerçeveye tanımlanmaktadır. Devletler, hem tüm çocuklara ücretsiz ve zorunlu ilköğretim sağlamakla hem de herkes için ücretsiz ve eşit ortaöğretim (mesleki eğitim dahil) ve kapasiteye bağlı olmak üzere ücretsiz yükseköğretime eşit erişimi sağlamakla yükümlüdür. Devletlerin ayrıca, temel öğrenme ihtiyaçlarını karşılamamış olan yetişkinler için her şeyden önce okuma-yazma bilmezliğin ortadan kaldırılmasını sağlayacak temel eğitimi yoğunlaştırma yükümlülüğü vardır. Eşitlik ve ayrımcılık yapmama ilkeleri, eğitim hakkının önemli yönleridir ve devletler, kız çocuklarına ve engelli çocuklar, azınlıklardaki çocuklar ve mülteci çocuklar gibi ayrımcılığa maruz kalan diğer gruplara eşit erişim sağlanmasına öncelik vermelidir.

187. Eğitimin kalitesi, hoşgörü ve insan haklarına saygı ruhu içinde, çocuğun kişiliğinin, yeteneklerinin ve kabiliyetlerinin tam potansiyeline ulaşması ve çocuğun, insan hakları, doğal çevre, ebeveynleri ve kültürel kimliği ve kendisinininkinden farklı medeniyetler için hoşgörü ve saygı ruhu içerisinde, özgür bir toplumda sorumluluk sahibi bir hayata hazırlanması için yeterli düzeyde olmalıdır. Okul disiplini, çocuğun insanlık onuru ile tutarlı bir şekilde uygulanmalıdır.

188. Prensip olarak, devletler bu hakları hem özel hem de kamusal eğitim kurumları aracılığıyla temin edebilir. Özel okullar genellikle tüm çocuklar için ücretsiz ilköğretimi garanti etmediğinden, devletler, uluslararası insan hakları hukukunda belirtildiği üzere yeterli sayıda devlet okulu kurma, gerekli sayıda nitelikli öğretmen görevlendirme ve eğitimin kalitesini sağlama yükümlülüğü altındadır. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi'ne Taraf Olan Tüm Devletler, ilk adım olarak Sözleşmeyi onayladıktan sonraki iki yıl içinde herkes için zorunlu ilköğretim ilkesinin aşamalı olarak uygulanması için ayrıntılı bir eylem planı hazırlamalı ve bu planı kabul etmelidir.

189. Eğitim hakkının yerine getirilmesine yönelik bu pozitif yükümlülüklerle ek olarak, devletler, ebeveynlerin kendi eğitim kurumlarını kurma ve yönetme, çocukları için özel okullar seçme ve çocukların dini ve ahlaki eğitimini kendi kanaatleriyle tutarlı şekilde sağlama özgürlüğüne saygı göstermekle de yükümlüdür.

Eğitim hakkı

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi

Madde 13

1. Bu Sözleşmeye Taraf Devletler, herkesin eğitim görme hakkına sahip olduğunu kabul ederler. Taraf Devletler, eğitimin, insanın kişiliğinin ve onur duygusunun tam olarak gelişmesine yönelik olacağı ve insan hakları ile temel özgürlüklere saygıyı güçlendireceği hususunda mutabıktırlar. Taraf Devletler, ayrıca, eğitimin, herkesin özgür bir topluma etkin bir şekilde katılmasını sağlayacağı, tüm uluslar ve tüm ırksal, etnik ve dinsel gruplar arasında anlayış, hoşgörü ve dostluğu geliştireceği ve Birleşmiş Milletlerin barışın korunmasına yönelik faaliyetlerini güçlendireceği hususlarında mutabıktırlar.

2. Bu Sözleşmeye Taraf Devletler, bu hakkın tam olarak gerçekleştirilmesi amacı ile aşağıdaki hususları kabul ederler:

(a) İlköğretim herkes için zorunlu ve parasız olacaktır;

(b) Teknik ve mesleki eğitim de dahil olmak üzere, orta öğretimin çeşitli biçimlerinin, her türlü uygun yöntemle ve özellikle parasız eğitimin tedricen yaygınlaştırılması yoluyla herkes için açık ve ulaşılabilir olması sağlanacaktır;

(c) Yüksek öğretimin, özellikle parasız eğitimin tedricen geliştirilmesi yoluyla, kişisel yetenek temelinde herkese eşit derecede açık olması sağlanacaktır;

(d) İlköğretim görmemiş ya da ilköğretimi tamamlamamış olanlar için temel eğitim elden geldiğince teşvik edilecek veya yoğunlaştırılacaktır;

(e) Her düzeyde okullar sisteminin geliştirilmesi aktif bir şekilde yürütülecek, yeterli bir burs sistemi yerleştirilecek ve öğretim personelinin maddi koşulları sürekli olarak iyileştirilecektir.

3. Bu Sözleşmeye Taraf Devletler, ana-babaların veya -bazı durumlarda- yasal yoldan tayin edilmiş velilerin çocukları için, kamu makamlarınca kurulmuş okulların dışında, devletin koyduğu ya da onayladığı asgari eğitim standartlarına uygun diğer okulları seçme özgürlüğüne ve çocuklarına kendi inançlarına uygun dinsel ve ahlaki eğitim verme serbestliklerine saygı göstermekle yükümlüdürler.

4. Bu maddenin hiç bir hükmü, bireylerin ve kuruluşların eğitim kurumları kurma ve yönetme özgürlüklerini kısıtlayacak şekilde yorumlanamaz; bu özgürlüğün kullanılması, daima, bu maddenin 1. fıkrasında ortaya konmuş olan ilkelere uyulmasına ve böyle kurumlarda verilen eğitimin devlet tarafından belirlenebilecek asgari standartlara uygun olması gereğine bağlıdır.

Madde 14

Bu Sözleşmeye Taraf olup, taraf olduğu tarihte, ülkesinde veya yargı yetkisi altında bulunan topraklarda zorunlu ve parasız ilköğretim sistemini sağlayamamış olan her Devlet, Taraf olma tarihini izleyen iki yıl içinde, herkes için zorunlu parasız ilköğretim ilkesinin, tedricen uygulanması amacıyla ayrıntılı bir eylem planını, planda belirtilen makul sayıda yıllar içinde uygulamak ve kabul etmekle yükümlüdür.

Genel yorum No. 11 (1999): İlköğretime yönelik eylem planları (Sözleşmenin Madde 14'ü üzerine) ve No. 13 (1999): Eğitim hakkı (Sözleşmenin Madde 13'ü üzerine).

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme: Madde 28 ve 29 ve genel yorum No. 1 (2001): Eğitimin amaçları

Kadınlara Yönelik Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi: Madde 10

Küresel konferanslar: Herkes için Eğitim Dünya Beyannamesi (1990); Herkes için Eğitim Zirvesi: Delhi Bildirgesi ve Eylem Çerçevesi (1993); Herkes için Eğitim: Dakar Eylem Çerçevesi (2000).

Binyıl kalkınma hedefi 2 ve 3: Evrensel ilköğretim sağlamak ve cinsiyet eşitliğini teşvik etmek ve kadınların güçlendirilmesini sağlamak

C. Kilit hedefler ve göstergeler

Hedef 1: En geç 2015 yılında olmak üzere, en kısa sürede erkek ve kız çocukları için evrensel ilköğretimin sağlanması

Göstergeler:

- İlköğretimdeki net okullaşma oranı
- Birinci sınıfa başlayan ve beşinci sınıfa ulaşan öğrencilerin oranı
- 15-24 yaş grubunda okuryazarlık oranı
- İlkokullarda okulu bırakma ve devamlılık oranları
- İlköğretime yönelik kamu harcamalarının payı

Hedef 2: Tüm çocuklar için ücretsiz ilköğretimin erişilebilir hale getirilmesi

Göstergeler:

- Devlet okullarında okul ücreti ödemeyen ilkokul öğrencilerinin oranı
- Devlet okullarında ilkokul öğrencilerinin ödediği ortalama ücretler

Hedef 3: Zorunlu ilköğretimin uygulanması

Gösterge:

- Zorunlu hale getirilen öğretim yıllarının sayısı

Hedef 4: Okuma-yazma bilmezliğin ortadan kaldırılması

Göstergeler:

- Genel yetişkin okuryazarlık oranı
- 15-24 yaş grubundaki okuryazarlık oranı

Hedef 5: Herkes için ortaöğretime eşit erişimin sağlanması

Göstergeler:

- Yoksul olan ve olmayan kesimlere göre ayrılmak üzere, ortaöğretimdeki okullaşma oranı
- Ortaöğretime yönelik kamu harcamalarının payı
- Ortaöğretimde kız çocuklarının erkek çocuklarına göre oranı

- Ortaöğretimde okulu bırakma ve devamlılık oranları
- Ortaöğretime devam eden çocukların arasında engellilikleri olan çocukların oranı

Hedef 6: Ücretsiz ortaöğretimin tüm çocuklar için erişilebilir hale getirilmesi

Göstergeler:

- Yoksul olan ve olmayan kesimlere göre ayrılmak üzere, devlet ortaöğretim okullarında okul ücreti ödemeyen ilköğrencilerinin oranı
- Devlet okullarında ortaokul öğrencilerinin ödediği ortalama ücretler

Hedef 7: İlköğretimde ve ortaöğretimde toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin ortadan kaldırılması

Göstergeler:

- İlköğretimde kız çocuklarının erkek çocuklarına göre oranı
- Ortaöğretimde kız çocuklarının erkek çocuklarına göre oranı
- 15-24 yaş grubunda okuryazar kadınların erkeklere göre oranı

Hedef 8: İlköğretim ve ortaöğretimin kalitesinin yükseltilmesi

Göstergeler:

- Öğrenci-öğretmen oranı
- Öğretmen-sınıf oranı
- Okul kitaplarını ücretsiz alan ilköğretim/ortaöğretim öğrencilerinin oranı

D. Eğitim hakkının yerine getirilmesine yönelik bir stratejinin kilit özellikleri

190. İnsan hakları temelli, yoksul yanlısı her eğitim politikasında, toplumdaki en hassas ve ötekileştirilmiş grupların ilköğretim, mesleki eğitim, okuma yazma programları ve diğer temel yetişkin eğitimi araçları gibi en temel eğitim türlerine ücretsiz olarak erişebilmeleri sağlanmalıdır. Devletler, ilk adım olarak herkes için ücretsiz zorunlu ilköğretim ilkesinin aşamalı olarak uygulanması için ayrıntılı bir eylem planı oluşturmalı ve bu eylem planını kabul etmelidir.

191. Devletler, öncelik olarak kızlar, engelli çocuklar, azınlıklardaki çocuklar ve mülteci çocuklar gibi eğitime erişim konusunda özellikle zorluk yaşayan grupların ve uzak bölgelerde ve gecekondu mahallelerinde yaşayanların ilköğretime erişimini temin etmelidir. Binyıl Kalkınma Hedeflerine göre, ilköğretimdeki cinsiyet eşitsizliği ortadan kaldırılmalı ve bu amaca tercihen 2005 yılına kadar ulaşılmalıdır.

192. Devletler, toplumdaki en yoksun grupları hedef alan ve bu grupların ücretsiz erişebileceği yeterli sayıda yetişkin eğitimi kurumu tesis etmelidir. Bu tür kurumların programlarında mesleki eğitime özellikle yer verilmelidir.

193. Hükümetler, bu tür eğitimlere ücretsiz ve eşit erişim sağlamanın yanı sıra, yoksulluk içinde yaşayan kişilerin eğitim alırken ayrımcılığa uğramamalarını ve okuldan ayrılma oranlarının toplumdaki diğer

gruplardan önemli ölçüde yüksek olmamasını temin etmelidir. Özel destek programlarıyla, yoksul kesimin ortaöğretime ve yükseköğretime de erişimi sağlanmalıdır. Örneğin, yoksulluk içinde yaşayan çocuklar burslarla mali açıdan desteklenmeli ve okula ulaşım, yeterli ders kitabı, okul yemekleri ve diğer hizmetler onlara ücretsiz olarak sağlanmalıdır.

194. Okul disiplini, insan onuruna uygun bir şekilde uygulanmalıdır. Özellikle fiziksel cezaların en kısa sürede uygulamadan kaldırılması gerekir.

195. Eğitimde, insan kişiliğinin tam gelişimine odaklanılmalı ve insan onuru, hoşgörü, insan hakları ve temel özgürlüklere saygı güçlendirilmelidir. İnsan hakları tüm okul müfredatlarında önemli bir yere sahip olmalıdır.

KİŞİSEL GÜVENLİK VE GİZLİLİK HAKKI

A. Kişisel güvenlik ve gizlilik hakkının önemi

196. Yoksulluk içinde yaşayan insanlar genellikle çeşitli şekillerde güvensizlikle karşı karşıya kalır. Mali, ekonomik ve sosyal güvensizlik yaşamının yanı sıra, genellikle evsiz kalırlar, ötekileştirilirler, fiziksel şiddete ve devlet aktörlerinin ve devlet dışı aktörlerin özel hayatlarına, bütünlüklerine, onurlarına ve itibarlarına yönelik saldırılarına maruz kalırlar. Dolayısıyla, yoksul kesimin kişisel güvenlik hakkını güçlendirmeye yönelik çalışmalara, yoksulluğu azaltma stratejilerinde çok önemli bir yer ayrılmalıdır.

B. Kişisel güvenlik ve gizlilik hakkının kapsamı

197. Kişisel güvenlik hakkı, kişisel özgürlük hakkından bağımsız bir insan hakkıdır. Kişiler veya gruplar ölüm tehditlerine, şiddet içeren saldırılara, tacize, yıldırımaya veya ağır ayrımcı muameleye maruz kalıyorsa, devletlerin onların yaşamları, bütünlükleri ve kişisel güvenlikleri için asgari bir koruma standardı sağlama konusunda pozitif yükümlülüğü vardır. Buna ek olarak devletler, hiçbir insanın, özel hayatları, aileleri, evleri veya yazışmaları açısından devletin veya devlet dışı aktörlerin keyfi veya hukuka aykırı müdahalelerine veya onurlarına ve itibarlarına yönelik kanunsuz saldırılara maruz kalmamasını sağlamakla da yükümlüdür. Gizlilik kavramıyla birlikte, bir kişinin görünüşü, kimliği, bütünlüğü, samimiyeti, cinselliği, iletişimi, ailesi ve evi de dahil olmak üzere, belirli bir bireysel varoluş ve özerklik alanı başkalarının özgürlüğüne ve mahremiyetine dokunmayacak şekilde koruma altına alınır.

Kişisel güvenlik ve gizlilik hakları

Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme

Madde 7

Hiç kimse işkenceye ya da zalimane, insanlık dışı ya da küçük düşürücü muamele ya da cezalandırmaya maruz bırakılamaz. Özellikle, hiç kimse kendi özgür rızası olmadan tıbbi ya da bilimsel deneylere tabi tutulamaz.

Madde 9

1. Herkesin kişi özgürlüğü ve güvenlik hakkı vardır. Hiç kimse keyfi olarak yakalanamaz veya tutuklanamaz. Hiç kimse kanunun tayin ettiği sebeplere ve usule uygun olmaksızın özgürlüğünden yoksun bırakılamaz.

Madde 10.1

Özgürlüklerinden yoksun bırakılan herkese insanca ve kişinin doğuştan sahip olduğu onura saygı gösterilerek davranılır.

Madde 17

1. Hiç kimsenin özel hayatına, ailesine, evine ya da haberleşmesine keyfi ya da yasadışı olarak müdahale edilemez; hiç kimsenin şeref ve itibarına yasal olmayan tecavüzlere bulunulamaz.

2. Herkesin, bu gibi müdahalelere ya da tecavüzlere karşı kanunlarca korunma hakkı vardır.

Genel yorum No. 8 (1982): İnsanların özgürlük ve güvenlik hakkı (Sözleşmenin Madde 9'u üzerine); No. 16 (1988): Gizlilik hakkı (Sözleşmenin Madde 17'si üzerine); No. 20 (1992): İşkencenin ve zalimane, insanlık dışı veya küçültücü muamelenin veya cezanın yasaklanması (Sözleşmenin Madde 7'si); ve No. 21 (1992): Özgürlüğünden yoksun bırakılan insanlara insanca muamele gösterilmesi (Sözleşmenin Madde 10'u üzerine).

C. Kilit hedefler ve göstergeler

Hedef 1: Devlet aktörlerinin ve devlet dışı aktörlerin yoksullara uyguladığı şiddetin ortadan kaldırılması

Göstergeler:

- Toplumun yoksul olan ve olmayan kesimleri arasında ayrılmak üzere suç oranı
- Yoksullara yönelik cinayet, şiddet içeren saldırı ve benzeri suçların genel suç oranındaki payı
- Polis şiddetine, tacizine, yıldırmasına veya ayrımcılığına maruz kalan yoksulların oranı
- Yoksullara yönelik polis şiddetinin, tacizinin, yıldırmasının veya ayrımcılığının genel polis şiddetine, tacizine, yıldırmasına veya ayrımcılığına göre oranı
- Şiddet içeren suçlara maruz kalan yoksul insanların oranı
- Toplumun yoksul olan ve olmayan kesimleri arasında ayrılmak üzere, kadınlara yönelik spesifik suçların oranı

Hedef 2: Şiddet tehdidi altındaki yoksullar için yeterli polis korumasının sağlanması

Göstergeler:

- Genel olarak yürütülen önleyici polis faaliyetleri içerisinde yoksullara yönelik şiddeti engellemeyi amaçlayan polis faaliyetlerinin oranı
- Polisin genel suç soruşturma faaliyetleri içerisinde, yoksullara yönelik şiddet içeren suçların soruşturulduğu polis faaliyetlerinin oranı

D. Kişisel güvenlik hakkının yerine getirilmesine yönelik bir stratejinin kilit özellikleri

198. Yoksul kesime yönelik şiddeti ortadan kaldırmayı veya en azından önemli ölçüde azaltmayı amaçlayan politikalarda, devlet aktörleri ile devlet dışı aktörler tarafından uygulanan şiddet arasında açık bir ayırım yapılmalıdır. Şiddet, ölüm tehditleri, şiddet içeren saldırılar, taciz, yıldırma veya ağır ayrımcı muamele şeklinde ortaya çıkabilir. Kadınlar özellikle hane içi şiddete ve toplumsal cinsiyete özgü diğer şiddet türlerine karşı savunmasız olduklarından, bu suçlarla mücadele etmek için özel tedbirler alınmalıdır.

199. Devletler, yoksulluğun daha iyi anlaşılmasının yanı sıra yoksul kesime yönelik ayrımcılık yapılmamasını teşvik etmeyi amaçlayan eğitim programları yürütmeli ve bu programlarda genel olarak halkı ve özel olarak polis kuvvetlerini hedef almalıdır. Polislerin ve diğer güvenlik güçlerinin işe alınmasında, adayların yoksulluk içinde yaşayan insanlara ve özellikle hassas olan diğer toplum gruplarına yönelik tutumu dikkate alınmalıdır.

200. Özellikle şiddet, taciz, yıldırma ve ayrımcılıktan etkilenen yoksul bölgelerde polis koruması sağlanmalıdır. Yoksulluğu azaltma stratejilerinde, gecekondu mahalleleri gibi bu tür olaylardan en kötü etkilenen alanlar belirlenmeli ve bunlara yeterli sayıda özel olarak eğitilmiş kolluk personeli sağlanmalıdır.

201. Devletler, özel tedbirler uygulayarak, yoksul kesimin onurlarına, mahremiyetlerine, bütünlüklerine, haysiyetlerine ve itibarlarına yönelik hukuka aykırı saldırılar karşısında eşit, etkili ve ücretsiz adli korumaya erişebilmesini sağlamalıdır.

202. Yoksul yanlısı bir güvenlik politikasında, yoksul kesime ceza adaleti sistemine eşit ve serbest erişim sağlanmalı ve onlara karşı şiddet uygulayanlar adalete teslim edilmelidir (Bkz. kılavuz 8, adalete eşit erişim hakkı). Politikada, yoksulluk içinde yaşayan insanlara yönelik şiddet içeren suçları soruşturmak için özel polis tedbirleri öngörülmalıdır. Güvenlik güçlerinin bu tür suçları işlediği hallerde, yoksul kesimin başvurabileceği etkili ve bağımsız şikayet sistemleri olmalı ve failere disiplin cezası verilmelidir.

203. Devletler, şiddete maruz kalan evsiz insanlara sığınak sağlamalı, bu kapsamda özellikle yoksulluk içinde yaşayan insanların arasındaki en hassas gruplara, örneğin kadınlara, çocuklara, yaşlılara ve engellilikleri olan insanlara öncelik vermelidir (Bkz. kılavuz 8, yeterli barınma hakkı).

ADALETE EŞİT ERİŞİM HAKKI

A. Adalete eşit erişim hakkının 3nemi

204. Yoksulluk içinde yaşayan insanlar, hükümet yetkililerin ve 3zel bireylerin insan hakları ihlallerine ve istismarlarına 3zellikle açık bir konumdadır. Yoksul kesimin bu istismarlara karşı kendisini savunmak için kullanabileceği en 3nemli araç mahkeme korumasıdır. Bununla birlikte, ekonomik veya başka nedenlerle, yoksulluk içinde yaşayan insanlar bu korumaya ulaşmak için gereken imkanlara genellikle sahip değildir. Ücretsiz adli yardım sunuluyor olsa bile, yoksul insanlar mahkemelerden 3zm talep etmek için gerekli bilgi birikimine ve 3zgvene sahip olmayabilir. Bu nedenle devletler, insan hakları ihlallerine karşı bir 3zm yolu olarak yoksul kesimin mahkemelere ve diğer anlaşmazlık 3zm mekanizmalarına etkin bir Şekilde erişimini teşvik etmelidir.

205. Buna ek olarak, yoksul kesim, yoksul olmayanlara g3re daha sık suç isnadıyla karşı karşıya kalmaktadır. Yoksulluk içinde yaşayanlar, suç iŐlemiŐ olsa da olmasa da, masumiyet karinesi gibi asgari adil yargılama güvencelerinden yararlanma hakkına sahiptir. Mevcut deneyimlere g3re, yoksulluk içinde yaşayan insanların ayrımcılığa uğrama ve bu asgari güvencelerden mahrum kalma olasılığı diğer insanlara g3re daha yüksektir.

B. Adalete erişim hakkının kapsamı

206. Herkes mahkemeler 3nnde eşittir ve hukuk ve ceza davalarında belirli usul güvencelerinden yararlanır. Kanun 3nnde eşitlik ilkesi uyarınca, ayım yapılmaksızın tüm insanlara hukuk anlaŐmazlıklarının ve ceza yargılamalarının karara bağlanması için bağımsız ve tarafsız bir mahkemeye eşit erişimin sağlanması gerekir. Hem hukuk hem de ceza yargılamalarında en 3nemli usul güvencesi, tüm taraflar arasında silahların eşitliği ilkesi de dahil olmak üzere, adil ve aleni yargılanma hakkıdır.

207. Ceza yargılamalarında, sanıklara tanınan bir dizi 3zel hak vardır. Bunlara 3rnek olarak, masumiyet karinesi, avukat yardımı da dahil olmak üzere yeterli savunma hakkı, tanıkları sorgulama hakkı ve kendi aleyhinde tanıklık etmeye zorlanmama hakkı g3sterilebilir. Suç mağdurlarına da adalete eşit erişim sağlanmalıdır ve mağdurlar için 3zel koruma sağlanması gerekebilir.

208. Bazı usul gvencelerinde yoksul kesimin ihtiyaçlarına açıkça atıfta bulunulur: Ceza yargılamasında sanık adli yardımın karŐılıėını 3demek için yeterli imkana sahip değilse, hükümetler üstlendikleri pozitif yükümlülük çerçevesinde adaleti yerine getirmek için ücretsiz avukatlık hizmeti sağlamak zorundadır. Aynı Şekilde, sanıkların mahkemede kullanılan dili anlamaması veya konuŐmaması halinde, tercüman yardımından ücretsiz yararlanabilmeleri gerekir.

209. Yoksulluk içinde yaşayan insanlar, devlet akt3rleri veya devlet dışı akt3rler tarafından iŐlenen bir insan hakları ihlalinin mağduru olduğunda, bu insanlara 3zm yolu ve etkili bir telafi y3ntemi olarak hukuk, idare veya anayasa mahkemelerine ve diğer anlaşmazlık 3zm mekanizmalarına ücretsiz eşit erişim sağlanmalıdır.

Adalete eşit erişim hakkı

Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası S3zleŐme

Madde 14

1. Herkes mahkemeler ve yargı organları önünde eşittir. Herkes, bir suçla itham edildiğinde ya da bir hukuk davasında hak ve yükümlülükleri hakkında karar verilirken, kanunlar uyarınca kurulmuş yetkili, bağımsız ve tarafsız bir mahkeme önünde adil ve kamuya açık bir duruşma hakkına sahiptir. Demokratik bir toplumda ahlak, kamu düzeni ya da ulusal güvenlik gerekçeleriyle ya da tarafların özel hayatları bunu gerektirdiğinde ya da özel durumlarda; mahkeme, açıklığın adalete zarar vereceği düşüncesine vardığı takdirde, mahkemenin gerekli gördüğü ölçüde, basın ve dinleyiciler duruşmaların tümü ya da bir kısmının dışında tutulabilirler. Ancak, küçüklerin çıkarları aksini gerektirmedikçe ya da duruşmalar çocukların vesayetine ilişkin evlilikle ilgili anlaşmazlıklar hakkında olmadıkça, ceza ya da hukuk davalarında verilecek herhangi bir kararın aleni olması zorunludur.

2. Bir suçla itham edilen herkes, kanunlara göre suçlu olduğu kesinleşene dek masum kabul edilmek hakkına sahiptir.

3. Herkes, itham edildiği suçla ilgili olarak, tam bir eşitlik içinde, aşağıdaki asgari garantilere sahip olacaktır:

(a) Kendisine, en kısa zamanda ve anlayacağı bir dilde, aleyhindeki iddianın niteliği ve edenleri hakkında ayrıntılı bilgi verilmesi;

(b) Savunmasını hazırlayabilmek ve kendi seçtiği avukatla temas edebilmek için yeterli zaman ve kolaylıkların tanınması;

(c) Gereksiz bir gecikme olmadan yargılanması;

(d) Yargılanmada hazır bulunması ve kendisini ya doğrudan ya da kendi seçtiği avukat yardımı ile savunması; avukatı yoksa, bu hakkının var olduğunun kendisine bildirilmesi; adaletin gerektirdiği her durumda kendisine bir avukat tayin edilmesi ve böyle durumlarda ödeme yapma olanağı yoksa bu yardımın parasız olarak sağlanması;

(e) Aleyhindeki tanıklara soru sorabilmesi ya da soru sordurabilmesi, lehindeki tanıkların da aleyhindeki tanıklarla aynı şekilde sorgulanabilmelerinin sağlanması;

(f) Mahkemede kullanılan dili anlamıyor veya konuşmıyorsa bir tercümanın parasız yardımının sağlanması;

(g) Kendi aleyhinde tanıklıkta bulunmaya ya da suç itirafına zorlanmaması.

4. Küçükler için yargılama bu kişilerin yaşları ve topluma yeniden kazandırılmaları düşüncesi göz önüne alınarak yürütülecektir.

5. Bir suçtan hüküm giyen herkes, mahkumiyet ve cezanın kanunlara uygun olarak daha yüksek bir yargı organınca yeniden incelenmesi hakkına sahip olacaktır.

6. Kesin bir kararla bir suçtan dolayı mahkum olan ve daha sonra hakkındaki hüküm, adaletin yanlış tecelli ettiğini kat'i şekilde ortaya koyan yeni veya yeni ortaya çıkan bir maddi delil dolayısıyla bozulan veya bu sebeple affa uğrayan bir kişi, evvelce bilinmeyen maddi delilin zamanında ortaya çıkmamasında kısmen ya da tamamen kendi kusuru bulunduğu ispat edilmediği takdirde, böyle bir hükmün sonucunda ceza çekmesinin karşılığı olarak kanunlara uygun şekilde tazminata hak kazanır.

7. Hiç kimse, bir ülkenin kanunlarına ve ceza usulüne göre daha önce kesin olarak mahkum olmuş ya da beraat etmişse, aynı fiil için yeniden yargılanamaz ve cezalandırılmaz.

C. Kilit hedefler ve göstergeler

Hedef 1: Mağdur yoksul insanlar için hususi adalete eşit erişim

Göstergeler:

- Toplumsal cinsiyete ve yoksulluğa göre ayrılmak üzere, hususi adalet mekanizmalarından yararlanan insanların sayısı
- Hukuk meselelerinde hukuki yardımdan yararlanan yoksulların oranı
- Toplumsal cinsiyete ve yoksulluğa göre ayrılmak üzere, insan haklarına özel yargılama yollarından yararlanan insanların oranı
- İnsan hakları yargılamalarında hukuki yardımdan yararlanan yoksulların oranı
- Nüfus birimi başına düşen hakim ve mahkeme sayıları
- Yoksul haneler ile mahkemeler arasındaki ortalama uzaklık
- Hukuk ve insan hakları mahkemeleri önünde yürütülen hukuki muamelelerin ortalama uzunluğu
- Hususi adaletin dağıtımındaki yolsuzluk düzeyi

Hedef 2: Suç isnadıyla karşılaşan yoksullar için adil yargılanma sağlanması

Göstergeler:

- Genel suç oranına göre, hüküm giymiş olan yoksul insanların oranı
- Ceza adaletinin dağıtımındaki yolsuzluk düzeyi

Hedef 3: Suç mağduru olan yoksul insanların failleri mahkeme önüne taşıyabilmesi

Gösterge:

- Yoksullara yönelik suçların sayısı içerisinde, yoksullara karşı işledikleri suçlardan hüküm giyen faillerin sayısı

D. Adalete eşit erişim hakkının yerine getirilmesine yönelik bir stratejinin kilit özellikleri

210. Yoksulluğu azaltma stratejilerinde, yoksul kesimin mahkemelere ve diğer anlaşmazlık çözüm mekanizmalarına özgür ve eşit erişiminin sağlanmasını ve hem hukuk hem de ceza yargılamalarında adil yargılanma haklarının gerçekleştirilmesini destekleyecek özel programlara yer verilmelidir. Hükümetler, yeterli sayıda ve yeterli nitelikte adalet mekanizmalarının mevcut olmasını ve bu mekanizmaların yoksul kesim için erişilebilir ve kalite açısından kabul edilebilir olmasını sağlamalıdır. Bu hedefe uygun olarak hükümetler, kaliteli, yoksul kesim için erişilebilir ve ilgili tüm insan hakları ilkeleriyle uyumlu ve yenilikçi mahkeme dışı anlaşmazlık çözüm mekanizmaları oluşturabilir.

211. Yoksul kesimin adalete erişim hakkını destekleyen tedbirlerin arasında aşağıdakiler yer alır:

- (a) Gecekondularda ve yoksul insanların yaşadığı diğer yerlerde adalete erişim hakkı konusunda bilgilendirme kampanyaları düzenlemek;
- (b) Mahkemelerin ve mahkeme dışı anlaşmazlık çözüm mekanizmalarının sayısını arttırmak;
- (c) Özellikle yoksul alanlarda olmak üzere, hakimlerin ve kolluk çalışanlarının sayısını arttırmak;
- (d) Hakimlerin ve kolluk çalışanlarının maaşlarını yükseltmek;
- (e) Yoksulluk içinde yaşayan insanlara yönelik hukuk klinikleri kurmak;
- (f) Hem hukuk hem de ceza muamelelerinde hukuki yardım programlarını yoksul kesime ulaşacak şekilde genişletmek;
- (g) Hakimler, avukatlar ve kolluk çalışanları için yoksulların ayrımcılığa uğramama hakkına ilişkin eğitim programları oluşturmak;
- (h) Adli kararların ilgili makamlar tarafından uygulanması sürecini iyileştirmek;
- (i) Başta merkezlerden uzak alanlarda olmak üzere, yoksul kesimin mahkemelere, mahkeme dışı anlaşmazlık çözüm mekanizmalarına ve kolluk görevlilerine fiziksel erişimini geliştirmek;
- (j) Adaletin dağıtımında yoksuzluğu ortadan kaldırmak;
- (k) Suç mağduru olan yoksulların suçluları mahkemeye taşınmasına yardımcı olmak.

SİYASİ HAKLAR VE ÖZGÜRLÜKLER

A. Siyasi hakların ve özgürlüklerin önemi

212. Yoksulluk içinde yaşayan insanlar genellikle toplumdan dışlanır ve politik açıdan ötekileştirilmiş gruplarda yer alır. Yoksul kesim, siyasi karar verme süreçlerine anlamlı katılım için gerekli bilgi birikiminden ve siyasi güçten yoksundur. Siyasi karar verme organlarında yeterince temsil edilmediklerinden, kendilerine özgü ihtiyaçları çoğunlukla ihmal edilir. Dolayısıyla, siyasi hakların ve özgürlüklerin kullanılamaması, yoksulluğun hem nedeni hem de sonucudur. Toplumsal ve politik açıdan dışlanmış insanların yoksulluğa düşme olasılığı daha yüksekken, yoksul kesim toplumdan dışlanma ve politik ötekileştirme karşısında daha savunmasızdır.

213. Kısmen bireyin ekonomik kaynaklar üzerinde kontrol sahibi olmaması sebebiyle ortaya çıkan sağlık sorunları, yoksulluğun temelini oluşturur. Bireyin siyasi karar verme süreçlerine ve daha geniş ölçekte

topluluklarının sosyal ve kültürel yaşamına aktif katılımı, siyasi özgürlüklerinin kapsamının genişletilmesine ve bireyin güçlendirilmesine katkıda bulunurken, bu gelişmeler de toplumdaki dışlanma ve siyasi ötekileştirilme ile mücadele süreçlerinde bir rol oynar. Buna ek olarak, siyasi haklardan ve özgürlüklerden yararlanma, eğitim, çalışma, sağlık ve adalete eşit erişim gibi diğer insan haklarının güvence altına alınmasında etkilidir. Yoksul kesimin topluluklarının sosyal, kültürel ve politik yaşamına aktif olarak katılmasının sağlanması, bu nedenle her yoksulluğu azaltma stratejisinin ayrılmaz bir parçası olarak ele alınmalıdır.

214. Yoksul kesim de dahil olmak üzere sivil toplumun özgür ve demokratik bir topluma katılımı için karşılanması gereken insan hakları genellikle siyasi haklar ve özgürlükler olarak adlandırılır. Vatandaşların kamu işlerinin yürütülmesine katılmalarını gerektiren genel siyasi hakkın yanı sıra, yoksul kesimin etkin katılımı için başta bilgi edinme hakkı olmak üzere bir dizi siyasi özgürlüğün yerine getirilmesi gerekir. Yoksulluk içinde yaşayan insanlar bir yandan ekonomik kaynaklar üzerinde kontrol sağlayamazken, diğer yandan da eğitime, işe, sağlık hizmetlerine, mahkemelere, polise veya siyasi karar verme süreçlerine eşit erişim elde etmek için ihtiyaç duydukları bilgi birikiminden çoğunlukla yoksundur. Bu nedenle; bilgi edinme hakkı, yoksul kesimin yalnızca kamu işlerinin yürütülmesine aktif olarak katılmasına değil, aynı zamanda diğer imkânsızlıkların üstesinden gelmesine de olanak tanıyan hayati bir insan hakkıdır.

215. Bilgi edinme hakkı ve diğer siyasi haklar ve özgürlükler, yoksulluğu azaltma stratejileri bağlamında hem esas hem de usul açısından çok önemlidir. Esas insan hakları olarak, oy kullanma hakkı ve kamu hizmetlerine eşit erişim ve ifade ve örgütlenme özgürlüğü, yoksul kesimi yoksulluğun temelini oluşturan imkânsızlıklarının üstesinden gelebilecek şekilde güçlendirir. Usule ilişkin haklar olarak ise, bu haklar yoksul kesimin yoksulluğu azaltma stratejilerinin oluşturulmasına, uygulanmasına ve izlenmesine aktif olarak katılmasına imkân tanır (Bkz. kılavuz 5).

B. Siyasi hakların ve özgürlüklerin kapsamı

216. Siyasi haklar genellikle doğrudan veya özgürce seçilmiş temsilciler aracılığıyla, örneğin seçme ve meclis seçimlerinde ve diğer seçimlerde seçilme hakkını kullanarak kamu işlerinin yürütülmesine katılma hakkı ve imkanı ve kamu hizmetlerine eşit erişim hakkı olarak tanımlanır. Siyasi özgürlükler kapsamında, ifade, bilgi edinme, örgütlenme, toplanma ve medya özgürlüğü gibi temel demokratik haklar yer alır. Siyasi haklar genellikle vatandaşlarla sınırlıyken, siyasal özgürlükler, vatandaşlık veya diğer statülerden bağımsız olarak tüm insanların eşit şekilde yararlanması gereken genel insan haklarıdır.

217. Bilgiyi arama ve bilgi alma hakkı, hükümetlerin yoksul kesime ve onların özgürce seçilmiş temsilcilerine hükümet faaliyetleri ve hizmetlerine ilişkin tüm geçerli bilgileri sağlama görevini ortaya koyar. Bu geçerli bilgiler çerçevesinde; eğitime, sağlık hizmetlerine, istihdam hizmetlerine, sosyal güvenliğe, adaletin dağıtımına ve siyasi karar verme süreçlerine erişim gibi yoksul kesim için gerekli olan devlet hizmetleri ile ilgili bilgiler yer alır. Usul açısından bakıldığında, hükümetlerin yoksulluğu azaltma stratejisi hazırlama, uygulama ve izleme aşamalarında ilgili tüm bilgileri yoksul kesime sağlama yükümlülüğü vardır. Yoksulluk içinde yaşayan insanların ülke odaklı bir yoksulluğu azaltma stratejisine anlamlı ölçüde katılım göstermesi, yalnızca onları özel olarak hedef alan kapsamlı bir bilgilendirme kampanyasının düzenlenmesiyle mümkün olacaktır.

218. İfade özgürlüğü hakkı, yoksul kesimin ve temsilcilerinin, hem yoksulluğu azaltma stratejisi süreciyle ilgili olarak hem de genel olarak, sözlü, yazılı veya yazılı ortamda her türlü görüşünü, fikrini veya bilgisini sanat formu veya başka herhangi bir medya aracılığıyla ifade etme ve açıklama hakkını teminat altına

alır. Toplanma özgürlüğü hakkı, yoksul kesim dâhil olmak üzere tüm kişilere hükümetin, medyanın ve genel olarak halkın dikkatini çekmek için gösteriler ve benzeri halka açık toplantılar düzenleyerek, fikirlerini toplu olarak ifade etme hakkı tanır. Son olarak, tüm insanlar çıkarlarının daha etkili bir şekilde korunmasını sağlamak amacıyla, sendika kurma ve sendikalara katılma hakkı da dahil olmak üzere başkalarıyla bir araya gelerek örgütlenme özgürlüğüne sahiptir. Örneğin, yoksulluk içinde yaşayan insanlar, hem yoksulluğu azaltma stratejisini geliştirme, uygulama ve izleme sürecinde hem de genel olarak seslerini toplu olarak duyurmak için özel dernekler, sendikalar, siyasi partiler veya vakıflar kurmaya ya da mevcut kurumlara katılmaya karar verebilirler.

219. Kültürel yaşama katılma hakkında kültürel çeşitlilik önemli bir unsur olarak ele alınır ve bireylerin toplumdaki dışlanmasına karşı bir koruma teminatı sağlar. Kültür, daha geniş bir bakışla bir grup insanın eşsiz ve anlamlı olarak algıladığı bilgi birikimlerinin, kavrayışlarının, becerilerinin ve değerlerinin bir araya geldiği ortak yaşam tarzı olarak tanımlanmalıdır. Devletler, yoksul kesimin ve ötekileştirilmiş diğer grupların toplumdaki dışlanmasını önlemek ve kendi topluluklarının sosyal, kültürel ve politik yaşamına katılmalarını sağlamak için gerekli tüm tedbirleri alma sorumluluğu altındadır.

220. Siyasi özgürlüklerin kullanılması, özel görev ve sorumlulukları beraberinde getirir ve bu nedenle belirli kısıtlamalara tabi olabilmektedir; ancak, bu kısıtlamalar yalnızca ulusal güvenlik, kamu düzeni, halk sağlığı ve toplumsal ahlak gibi belirli kamu amaçlarına ulaşılması için ya da başkalarının haklarının ve özgürlüklerinin korunması için gerekli olduğu ölçüde tanımlanabilir ve her koşulda, kanunla belirlenmelidir. Yoksul kesimin durumlarını iyileştirmek ve yoksulluğu azaltma stratejisi sürecine katılmak için ifade ettiği fikirlerin, görüşlerin ve bilgilerin içeriği, çoğunlukla hükümetin meşru kısıtlamalara gitmesi için gerekçe oluşturmayacaktır. Örneğin kamu düzeninin korunması veya suçun önlenmesi açısından, halka açık gösteriler yoluyla kullanılan ifade biçimleri konusunda bir kısıtlamaya gidilebiliyorsa, hükümetler bu kısıtlamanın demokratik bir toplumda bu kamu hedefine ulaşılması için gerekli olduğunu kanıtlamalıdır. Bu bağlamda, her kısıtlama orantılı ve ayrımcılıktan uzak olmalıdır.

Uluslararası insan hakları belgelerinde siyasi hakların ve özgürlüklerin ele alındığı bazı hükümler için, katılımı ilgili 5 numaralı kılavuzdaki kutuya bakınız.

C. Kilit hedefler ve göstergeler

Hedef 1: Meclis seçimleri, bölge seçimleri ve yerel seçimler, referandumlar ve benzeri karar verme süreçleri aracılığıyla, yoksul kesimin kamu işlerinin yürütülmesine tam ve eşit katılımının sağlanması

Göstergeler:

- Sandığa giden yoksul olan ve olmayan insanların oranları
- Yerel, bölgesel ve ulusal düzeyde kamu kurumlarına seçilen yoksul olan ve olmayan insanların oranları
- Kamu görevlerine atanan yoksul olan ve olmayan insanların oranları

Hedef 2: Yoksul kesimin örgütlenme özgürlüğü hakkında eşit ölçüde yararlanmasının sağlanması

Göstergeler:

- Yoksul insanların kurduğu derneklere üye olan yoksul insanların oranı

- Yoksul olmayan insanlar tarafından yoksul kesimin menfaatlerini korumak amacıyla kurulmuş olan derneklerin, birliklerin, siyasi partilerin, vakıfların ve medya kuruluşlarının sayısı

Hedef 3: Yoksul kesimin toplanma özgürlüğü hakkında eşit ölçüde yararlanmasının sağlanması

Gösterge:

- Yoksulluk içinde yaşayan insanların örgütlediği veya onların adına örgütlenen halka açık toplantıların, gösterilerin veya grevlerin sayısı

Hedef 4: Yoksul kesimin bilgi edinme hakkında eşit ölçüde yararlanmasının sağlanması

Göstergeler:

- Hükümetlerin doğrudan yoksul kesimi hedef alarak düzenlediği kamu bilgilendirme faaliyetlerinin sayısı
- Doğrudan yoksul kesimi hedef alan medya programlarının sayısı
- Yerli dillerde hazırlanmış yazılı basın materyallerinin tirajı
- Bilginin yoksul insanlara ulaştırılmasına yönelik kamu harcamalarının payı

Hedef 5: Yoksul kesimin yoksulluğu azaltma stratejilerinin oluşturulmasına, uygulanmasına ve izlenmesine tam katılımının sağlanması

Göstergeler:

- Ülkelerindeki YAS sürecinden haberdar olan yoksul insanların oranı
- YAS bilgilendirme toplantılarına katılan yoksul insanların oranı
- YAS'ın oluşturulması sürecine katılan yoksul insanların oranı
- YAS'ın uygulanması sürecine katılan yoksul insanların oranı
- YAS'ın izlenmesi ve ilgili hesap verebilirlik süreçlerine katılan yoksul insanların oranı

D. Siyasi hakların ve özgürlüklerin yerine getirilmesine yönelik bir stratejinin kilit özellikleri

221. Devletler, doğrudan toplumun en yoksul kesimlerine hitap eden ve yoksul kesimi hakları konusunda bilgilendiren kamu bilgilendirme kampanyaları düzenlemeli ve eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik hizmetlerine, adalete ve diğer hizmetlere ücretsiz erişim dâhil olmak üzere, yoksulluğu azaltmaya yönelik kamu hizmetleri sunmalıdır. Bir hükümetin bazı bilgileri kamudan ve özellikle yoksul kesimden saklamak istemesi halinde, bu bilgileri neden ifşa etmemesi gerektiğini kanıtlamakla yükümlüdür. Halk ve özellikle yoksul kesim, belirli bilgileri saklama kararına karşı bir mahkemeye veya başka bir bağımsız kuruma itiraz başvurusunda bulunma hakkına sahip olmalıdır. Yoksulluk içinde yaşayan insanlar, yoksulluğu azaltma strateji sürecine ve genel olarak kamu işlerinin yürütülmesine aktif olarak katılma hakları konusunda da bilgilendirilmelidir.

222. Yoksulluk içinde yaşayan insanlar siyasi karar verme yapılarının hem merkezi hem de yerel düzeylerinde yoksulluğu azaltma stratejilerinin oluşturulması, uygulanması ve izlenmesi ve genel olarak kamu işlerinin yürütülmesi süreçlerine aktif olarak katılmaya teşvik edilmeli ve gerekli imkanlarla desteklenmelidir. Hükümetler, yoksul kesimin seçimlere ve diğer demokratik karar verme prosedürlerine

(referandumlar ve halk inisiyatifleri vb.) katılmasını engelleyebilecek tüm yasal engelleri ortadan kaldırmalıdır. Bu yasal engellere örnek olarak seçmen kaydına yönelik okuryazarlık sınavları, yerleşim gereklilikleri ve benzeri eğitim ve ekonomi ön koşullarının uygulanması veya sosyal statüsü yetersiz kalan insanların (örn. evsizlerin) seçme, seçilme ve kamu hizmetlerine eşit erişim konusundaki siyasi haklarından mahrum bırakılması gösterilebilir. İlgili insan hakları normlarında, kamu işlerinin yürütülmesine katılım için herhangi bir ayırım gözetmeksizin "hem hak hem de fırsat" sunulması gerektiği öngörüldüğünden, hükümetler, özel bir görev olarak resmi açıdan uygun bulunan tüm insanlara siyasi haklarını kullanmaları için gerçek fırsatların sunulmasını pozitif tedbirlerle garanti etmek zorundadır. Örneğin, hükümetler yoksul kesime yönelik seçmen eğitim tesisleri kurmak ve oy verme sürecini, gecekondu mahallelerinde veya uzak kırsal alanlarda yaşayan yoksul kesimin sandıklara kolayca erişebileceği şekilde düzenlemek için özel çaba sarf etmelidir.

223. Yoksulluk içinde yaşayan insanlar, herhangi bir keyfi kısıtlama ve sınırlama olmaksızın, hem yoksulluğu azaltma stratejisi sürecinde hem de bu sürecin ötesinde hükümet politikalarına ilişkin görüşlerini, fikirlerini, siyasi iddialarını ve eleştirilerini özgürce ve alenen ifade etmeleri yönünde cesaretlendirilmeli ve gerekli imkanlarla desteklenmelidir. Hükümetler, yoksul kesimin sesini duyurmak için yoksulluktan sorumlu kamu denetçileri gibi yoksulluk içinde yaşayan insanların endişelerini, görüşlerini ve taleplerini dile getirebilecekleri bürokrasiden uzak, erişilebilir ve etkili özel kurumlar tasarlamalı ve kurmalıdır.

224. Yoksulluk içinde yaşayan insanlar, haklarının ve menfaatlerinin daha etkin bir şekilde korunması için kendi özel derneklerini, sendikalarını, siyasi partilerini veya vakıflarını kurmaları için daha fazla teşvik edilmeli ve bu imkânlarla desteklenmelidir. Bu kuruluşlar, yoksulluğu azaltma stratejisinin tüm aşamalarına ve ilgili diğer Hükümet süreçlerine ve forumlarına aktif olarak katılmaya davet edilmelidir.

225. Devletler, kültürel çeşitliliği saygıyla ele almak ve korumak için özel tasarlanmış kanunlar düzenlemelidir. Devletler, yoksul kesimin menfaatlerini korumak için dernekler kurmalarına ve yoksulluk içinde yaşayanların ayrımcılığa uğrama veya onur kaybı korkusu olmadan katılabilecekleri toplantılar, sosyal ve kültürel etkinlikler düzenlemelerine olanak sağlamalıdır. Ayrıca, yoksul kesimin ve toplumun ötekileştirilmiş diğer kesimlerinin toplumdaki dışlanmasına karşı mücadele etmek ve topluluklarının kültürel yaşamına katılmalarını sağlamak için özel programlar geliştirmelidir.

226. Hükümetlerin mülkiyetinde veya kontrolünde bulunan tüm medya kuruluşları, yoksul kesimin koşullarına özellikle eğilmeli, yoksul kesim için kamu bilgilendirme kampanyalarına aktif olarak katkıda bulunmalı ve seslerinin duyurabilecekleri halka açık bir platform sağlamalıdır. Diğer medya kuruluşları ise, hükümetler tarafından yoksul kesimin menfaatlerini desteklemek konusunda benzer bir rol üstlenmeye teşvik edilmelidir.